

A csillagokon túl

Gárdonyi más szemszögből

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar

A csillagokon túl – Gárdonyi más szemszögből

A csillagokon túl

Gárdonyi más szemszögből

Szerkesztette
TÓTH ETELKA
VALLENT BRIGITTA

Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
Nagykőrös, 2023

A kötet megjelenése a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának támogatásával a *Művészetek és nyelvek találkozása* projekt keretében valósult meg.

Szerkesztők
TÓTH ETELKA
VALLENT BRIGITTA

Szakmai lektor
BÁRDOS DÓRA
ERDÉLYI ERZSÉBET

A borítón
FIGURA RITA *Vitrázs* című munkája

ISBN 978-615-6637-14-7
DOI 10.5281/zenodo.10467876

© Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, 2023
© Szerzők, szerkesztők, 2023

A kiadásért felelős
DR. PAP FERENC
a KRE PK dékánja

Online kiadás

Tartalom

Bevezető.....	6
A GÁRDONYI-ÖRÖKSÉG.....	9
Keller Péter: Dédapám, Gárdonyi Géza öröksége.....	10
AZ EGRI CSILLAGOK TÜKRÖZŐDÉSEI	22
Szinger Veronika: Kötelezők, kötekedők, kételkedők.....	23
Galuska László Pál: Az Egri Csillagok Háborúja.....	33
Antaliné Miss Lilla: Dobó digitális páncélja.....	46
A CSILLAGOKON TÚL, GÁRDONYI A KISEPIKAI MŰVEI TÜKRÉBEN.....	56
H. Tóth István: Humorszükséglet-kielégítésül: <i>Az én falum</i>	57
Fehér Éva: Cinege, Muci és a többiek.....	69
Vallent Brigitta: Mondatszerkesztési sajátosságok Gárdonyi Géza novelláiban	81
PEDAGÓGUSHALLGATÓK BEVONÁSÁVAL MEGVALÓSULT GÁRDONYI-PROJEKTEK	92
Somodi Ildikó: Bábjátékok Gárdonyi meséiből.....	93
Tóth Alisa – Balanyi Zoltán: Az <i>Egri csillagok</i> feldolgozási lehetőségei folyamatjátékon keresztül.....	110
Neumayerné Streitman Krisztina: A hiteles, elkötelezett tanár	122
Abstracts	128

BEVEZETŐ

A Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának Nyelv, Irodalom és Kultúra Tanszéke Gárdonyi Géza halálának 100. és születésének 160. évfordulójára emlékezve készítette jelen kötetét, amely a KRE Pedagógiai Karának támogatásával a *Művészetek és nyelvek találkozása* projekt keretében valósult meg.

Gárdonyi Géza (1863–1922) életútja és munkássága oly gazdag és sokrétű, hogy egy-egy jelzővel nem is lehetne megfelelő mélységben jellemezni. Bizonyos, hogy ezt a minden magyar által ismert nevet meghallva sokaknak az *Egri csillagok* az első asszociációja. Így nem meglepő, hogy kötetünk több tanulmánya is ezt a remekművet állítja vizsgálatának középpontjába. A szerzők több alkalommal is utalnak a *Nagy Könyv* nevezetű, 2005-ben történt, országos szavazásra, amelynek győzteseként az *Egri csillagok* nyerte el Magyarország legkedveltebb regényének a címét.

Gárdonyi neve hallatán ugyanakkor olvasóink közül sokakban bizonyára hosszabb, kedves emlékláncolat is elindul. Valaki előtt talán *A láthatatlan ember* sejlik fel, másnak az *Isten rabjai* vagy az *Ida regénye* című könyvek jutnak eszébe, megint mások Gárdonyi kisprózáját, *Az én falum* méltán kedvelt darabjait, az író novelláit, meséit, tréfáit vagy éppen lírai alkotásait fogják felidézni, hiszen Gárdonyi számos műfajban alkotott maradandót.

Keller Péter épp arról fejt ki írásában gondolatait, hogy miben foglalható össze az örökség, amelyet dédapja, Gárdonyi Géza ránk hagyományozott. Rámutat, hogy Gárdonyi művei valóban megérintik az emberi lelket, ki tudják fejezni egy nemzet lelkületét, akár emberi sorsokat is képesek befolyásolni. Az idők folyamán számos okból sokat változott az életmű megítélése, helye a változó kánonokban. Mára azonban Gárdonyi visszakapta méltó helyét nemzeti irodalmunk nagyjai között.

A Gárdonyi-kép és -életmű gazdagságának köszönhető, hogy ebben a kötetben az egyes tanulmányok is rendkívül változatosak. A különböző munkák három nagy téma vonzásában születtek: egyik ezek közül maga az *Egri csillagok*. Szinger Veronika az *Egri csillagok*at mint kötelező olvasmányt vizsgálja. Bemutatja, milyen érvek és ellenérvek szólnak amellett és az ellen, hogy a regény évtizedek óta kihagyhatatlan kötelező iskolai olvasmánya a meg-megújuló generációknak. Ugyanakkor az irodalomtanítás új nézőpontját villantja fel, miszerint már maga a „kötelező” elnevezés is riasztja a mai gyermekeket, ezért érdemes lenne közös vagy kölcsönös olvasmányként kezelni a művet a befogadás-befogadtatás osztálytermi folyamata során. A mű feldolgozásának valódi célja ugyanis az, hogy a fiatalok olvasóvá nevelődjenek általa, s majdan felnőttként is olvasók, könyvet szerető emberek maradjanak.

Galuska László Pál az *Egri csillagok* forrásait és keletkezésének körülményeit, történelmi-irodalomtörténeti háttérét tárja fel munkájában. Megvizsgálja a mű gyerekirodalmi vonásait, és végigköveti a folyamatot, amely során a (felnőtt

olvasók számára is készült) nagyregény végül egyértelműen ifjúsági olvasmányként épült be a nemzeti kánonba. Ezek után másik ikonikus klasszikusunkkal, Molnár Ferenc nemzetközileg is elismert, *A Pál utcai fiúk* című művével veti össze Gárdonyi munkáját, hogy zárásként feltegye a kérdést, mit üzen a két kötet egy mai gyermekolvasónak.

Antalíné Miss Lilla a pedagógiai gyakorlat oldaláról közelít a műhöz: az *Egri csillagok* tanításának új módszeréről ad hírt. Jógyakorlatokat ismertető tanulmánya felvillantja, hogyan képes a digitalizáció közelebb vinni korunk diákjaihoz Gárdonyi világát. Érdekes munkája a digitális írástudáshoz és a digitális vizuális neveléshez, illetve a projektpedagógiához kapcsolódó vonatkozásai miatt rendkívül hasznos lehet a közoktatásban. Számos konkrét feladatot mutat be megoldásokkal, példákkal együtt, amelyek alternatívát kínálhatnak az *Egri csillagok* feldolgozásában.

A kötet következő fejezetében Gárdonyi kisepikai művei kerülnek előtérbe, ezek jelentik a szerzők közös viszonyítási pontját. H. Tóth István a humor különböző forrásaira és megjelenési eszközeire irányítja figyelmünket Gárdonyi *Az én falum* című kötetének írásaiban, miközben utal a humor pedagógiai és személyiségfejlesztő fontosságára. Részletesen definiálja, mit ért azon, hogy Gárdonyi humora, amelyet a magyar irodalomban sajátosan egyedülállónak tekinthetünk, embernemesítő, bölcs és együttérző. A szerző számos idézettel bizonyítja, milyen sokoldalúan használhatók fel az író elbeszélései, munkáinak szemelvényei az iskolai nevelésben, s milyen módon taníthat Gárdonyi írásművésze ma is toleranciára, megértésre, elfogadásra, vagyis olyan örök értékekre, amelyek oly sokszor hiányoznak napjaink világából.

Fehér Éva arra hívja fel a figyelmet Gárdonyi gyermekeknek szóló történetei kapcsán, milyen nagymértékben van létjogosultsága az óvodai irodalmi nevelésben az irodalmi értékű elbeszéléseknek, reális történeteknek, gyermekirodalmi kisnovelláknak. Érzékelve, hogy ezek az utóbbi időben mégis egyre inkább hiányoznak az óvodában megszólaltatott irodalmi művek sorából, érvek sokaságával bizonyítja, érdemes ezt a prózai műfajt is újra megismerni és visszafogadni a mindennapok pedagógiai gyakorlatába. Kiváló példa minderre Gárdonyi novellisztikus elbeszéléseinek két kötete, amelyeket a szerző bemutat.

Vallent Brigitta a Gárdonyi-novellák mondatszerkesztésének sajátosságait vizsgálja. Mondatstilisztikai, -szerkesztési, -gyakorisági és -modalitási vizsgálatai eredményeként telítettségi és szerkesztettségi mutatókat határoz meg Gárdonyi kisprózájára, majd adataihoz gazdag magyarázatokat fűz. Így lehetővé teszi, hogy az olvasó több szempontból is összehasonlíthassa a Gárdonyi-novellákat olyan elismert magyar elbeszélők műveivel, mint Kosztolányi, Móricz, Petelei István vagy Krúdy Gyula. Kvantitatív vizsgálatai fontos hiányt pótolnak, eredményei pedig új szempontból mutatják be Gárdonyi prózanyelvének sajátosságait.

A kötetet záró fejezet a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara hallgatóinak közreműködésével megvalósult projektekről tartalmaz beszámolókat, dokumentációt és tanulmányokat. Ezek a jógyakorlatok egymástól eltérő módon, de mind szorosan kapcsolódnak Gárdonyi írói életművéhez.

Somodi Ildikó és óvodapedagógus, valamint csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos hallgatói Gárdonyi történeteit alkalmazták bábszínpadra, s bábelőadásokat rendeztek egy óvodában. A bábdarabok alapjául az író tanulságos állatmeséi szolgáltak, amelyekből a hallgatók készítették el a forgatókönyveket. Saját tervezésű és kivitelezésű díszletek és bábfigurák segítségével ők maguk tartották meg az előadásokat is. A kötet értékeit gazdagítja, hogy a tanulmányban megtekinthetők a bábelőadások videófelvevételei is.

Tóth Alisa és Balanyi Zoltán óvodapedagógus szakos hallgatókkal valósítottak meg egy heteken át tartó folyamatjátékot, amelynek témája az *Egri csillagok* volt. A csoportmunka során maga az alkotási folyamat és a végeredmény is igazán magával ragadta a hallgatókat és magukat az oktatókat is.

Neumayerné Streitman Krisztina angol műveltségi területen tanuló hallgatókkal kereste a választ a kérdésre, milyen a hiteles, jó tanár. Gárdonyi életrajzának fontos momentuma, hogy pedagógus is volt, és büszkén vallotta magát tanárnak: így vált a tanulmány és a projekt ihletőjévé. A hallgatók ugyanis – Gárdonyi vallomásait is megidézve – esszéket írtak a hiteles és elkötelezett tanár ismérveiről. A bevezető gondolatok után a három legszebb írást olvashatjuk magyar és angol nyelven a tanulmányban.

Gárdonyi számos szemszögből jelenik meg tehát e kötetben: mint regényíró, novellista, költő, meseíró, újságíró, tanár. Valamennyi felvillanó arcéle szorosan kapcsolódik azonban a Pedagógiai Karon folyó munkához, legyen szó óvodai vagy iskolai módszertanról, irodalmi vagy vizuális nevelésről, humorról, erkölcsről vagy arról, miként legyünk hiteles pedagógusok. Kötetünk olvasásához jó élményeket kívánunk, és kérjük olvasóinkra Isten gazdag áldását.

Dr. Pap Ferenc
dékán

A Gárdonyi-örökség

KELLER PÉTER

DÉDAPÁM, GÁRDONYI GÉZA ÖRÖKSÉGE

A tanulmány Gárdonyi Géza halálának, illetve születésének évfordulója alkalmából vet számot azzal, mi tekinthető az író igazi szellemi örökségének. Bemutatja, milyen írónak, költőnek látták kortársai Gárdonyit, s miben érezték kivételesnek szerzői világát. Példákkal szemlélteti, milyen meghatározó hatást gyakoroltak művei az olvasókra. Majd regényrészletek és az író Titkosnaplójában fennmaradt személyes vallomások alapján rajzolja meg az olvasóit elhivatottan szolgáló kívánó, világképét az evangéliumi szeretetre építő, elsősorban az emberi lélek iránt érdeklődő Gárdonyi szellemi portréját.

Kulcsszavak: Gárdonyi öröksége, Gárdonyi világképe, Gárdonyi hatása, Gárdonyi szellemisége, Titkosnapló

A magyar nyelv értelmező szótára a hagyaték szót egy Dédapámtól származó elgondolkodtató idézettel magyarozza: „Valami nagy különösségű embereknek tudta az őseit, s az érdemeiket éppoly hagyatéknak tekintette, mint a vagyonukat. (Gárdonyi Géza)”¹. E magyarozatnak két üzenete is van. Az egyik, hogy nagy különösségű az az ő, akinek érdemei vannak. A másik, hogy ezek az érdemek vagyonnak tekintendők.

Cs. Varga István bencés tanáraitól, példaképeiről és diáktársairól írt könyvének címe: *Hagyatékból – örökség*². Ez a címválasztás – úgy érzem – Dédapám logikájával rokon, és rámutat a két szó közötti eltérésre is. A hátrahagyott vagyon és a nagy különösségű emberek érdemei nem azonosak, nem válnak automatikusan – különösen nem mindenki számára – örökséggé.

A Czuczor–Fogarasi-szótár³ szerint érthetjük meg talán leginkább a *hagyaték* és az *örökség* szavak Dédapám korabeli jelentését. Ebben a *hagyaték* inkább az anyagi világhoz, a jelenhez, az *örökség* inkább a szakrális világhoz, az örökhöz köthető. A szótár a *hagyaték* szónak két jelentést tulajdonít. Az első helyen általánosságban a *maradék* szóval magyarozza, második helyen írja csak azt, hogy a *hagyaték* az, amit valaki elhunytával maga után hagy. A bencés szerzetes és papköltő, illetve a jogtudós és nyelvész 1862 körül az *örökség* szó elsődleges jelentését szakrális síkon, kezdet és vég nélküli állapotként, határozza meg: *Isten öröksége*. A második, tágabb értelemben vett jelentés is az örök alternatívája: *sokáig tartó állapot*, és csak harmadik helyen jelenik meg, hogy „birtokra vonatkozva, azon vagyonnak, jószágnak összege,

¹ Bárczi Géza – Országh László et al. (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962. [Hagyaték](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

² Cs. Varga István: *Hagyatékból – örökség*, Budapest, Magyar Napló, 2023.

³ Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*, Pest, Emich Gusztáv, 1862. [Hagyaték](#) és [Örökség](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

mely örök gyanánt száll valakire”. Ebben a magyarázatban is ott van, hogy egy hagyatéknak nem minden eleme *örök*.

A *hagyatékek* és az *örökség* szavak esetében ez az *örök* okán elkülönülő materiális és szakrális jelentéstartalom száz év alatt szinte teljesen egybeolvadt. A Bárczi Géza és Országh László vezetésével szerkesztett *A magyar nyelv értelmező szótára*⁴ 1959–1962 körül a *hagyatéket* elsődlegesen vagyonszerűen határozza meg, az *örökség* esetében a szakrális tartalmat elavultként ugyan megemlíti, de a szó elsődleges értelmét jogi terminológiának tekinti. A jelentéstartalom változását mutatja, hogy az irodalomtudományi értelmezés mind *hagyatékek*, mind *örökség* vonatkozásában is megjelenik, és hogy az *örökség* a felmenőktől örökölt tulajdonságokat is jelenti, illetve vonatkozik olyan személyre, dologra, amit nem szabadon választva kapunk.

A mai gondolkodásmódot megjelenítő WikiSzótár és Wikipédia ugyan nem értelmező szótár, de talán mégis hivatkozási alap lehet a két szó értelmének és használatának legfrissebb változására. A magyar nyelvű szótár már csak a *hagyatékek* szót értelmezi, az *örökség* szót is ezzel határozza meg.⁵ A *hagyatékek* elsődleges jelentése: *meghalt személy vagyona*, átvitt értelemben *hátrahagyott művek*, *szellemi érték*, illetve régiesen *megmaradt rész*. Az *örökség* szót fordításból ismerhetjük meg a Wikipédia Wikiszótárában.⁶ Itt az *örökség* mai jelentése: *az elődöktől az utódokra maradó hagyomány, szokás, vagyon*.

E dolgozat Dédapám a Czuczor–Fogarasi értelmében vett örökségének elemzésével kíván foglalkozni, amelynek különös aktualitást ad az, hogy Gárdonyi Géza halálának századik évfordulóját 2022-ben, születésének százhatvanadik évfordulóját 2023-ban ünnepeltük, és a megemlékezések azt bizonyítják, szellemisége hat a mára: öröksége élő.

1. Miben állt Gárdonyi „nagy különössége” a kortársak szerint

Madarász Flóris a *Katolikus Szemlé*ben már 1909-ben egy háromrészes tanulmányban⁷ méltatja az addigi életművet. A kortársak ezt a tanulmányt olyan alapvető munkának minősítették, mely szerintük alig mellőzhető Gárdonyi tüzetesebb megismerésénél. Valóban ez volt az „ősforrás”, amiből a háború előtti kritikák érezhetően merítenek.⁸ Az is sokatmondó, hogy a háború utáni kritikusok nem hivatkoznak rá.

Mivel én mérnök vagyok, és a minőségmenedzsment, s nem az irodalomtudomány oldaláról közelítem az 1900-as évek elején zajló irodalmi folyamatokat, Madarász írását kultúrtörténetileg nagyon értékesnek merem tartani.

⁴ ÉrtSz.

⁵ WikiSzótár.hu. [Hagyatékek](#) és [Örökség](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

⁶ Wikiszótár. [Örökség](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

⁷ Madarász Flóris: Gárdonyi Géza, *Katolikus Szemle*, 1909/3, 245–262, 1909/4, 358–373, 1909/5, 451–474.

⁸ Keller Péter: Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Gárdonyi-képe, *Anyanyelvi és Irodalmi Nevelés* 2022/1–2, 61–86.

A bevezetésében ugyanis Fenyő Miksa *Nyugatban*⁹ megjelent egyik írásával száll vitába, azt állítva, hogy „Végzetes tévedésünk volna, ha nemzetiségünk rovására akarnánk európaiabbakká lenni.”¹⁰

Madarász a *Nyugattal* szemben pozicionálja Gárdonyit modern írónak. Olyan-nak, akinek modernsége a legtökéletesebb harmóniában áll magyarságával, hiszen Gárdonyi témái, szereplői magyar emberek. Gárdonyi jó embereket rajzol, mentes a naturalizmus túlzásaitól, mindig megmarad a jó ízlés korlátai között, és fölfogását az erény és a bűn fogalmát illetően nem befolyásolják a korszellem divatos áramlatai. Még tragikus végű történeteiben is kicsíráznak az erkölcsi alapelvek.

Oláh Gábor¹¹ 1910-ben azt emeli ki, hogy Gárdonyi „élete céljául azt tűzte ki, hogy a magyar történelem érdekesebb korszakairól szintetikus képeket fessen regényformában”. Szerinte „Gárdonyi nem igen vett az előzőitől semmit, aminek ma látjuk: azzá maga teremtette magát, s ez nem kis érdem. Igaz és hű, sokszor egyetlen, mint az élet; de magyar, mint Arany Jánoson kívül talán senki más.” „Az angolok büszkék a Shakespeare Juliájára, a németek a Goethe Gretchenére, az olaszok a Dante Beatricejére; mi büszkék lehetünk a Gárdonyi Emőkéjére, még az Arany János leányalakjai mellett is.”

Ady az akkor már akadémikus Gárdonyit 1912. december 16-án a *Nyugatban* így méltatta:

Szeretnék végre egy nálamnál jóval öregebb írótl fölfedeztetni [...] Soha és senki ilyen könnyen, ilyen összetett filozófiával, ilyen kedvesen magasról, ilyen poétasággal magyarul nem mesélt, mint a legújabb Gárdonyi. Tudom, hogy szerénységében bántom meg, ha Dickens nevét írom ide, de ő mégis egy szentségesen primitív, de magyar, de új Dickens vagy legalább bölcs derűjében hozzá hasonló. [...] Gárdonyi megnyergelte, megszéli-dítette, megfinomította a magyar anekdotát.¹²

Ady cikke után másfél évvel az 1914. április 16-án megjelenő *Nyugatban* Kosztolányi Dezső így méltatta az író verseit:

Gárdonyi Géza jelentős költő. Ami először feltűnik az olvasónak, az az egyenletes, sugárzó melegsége. Szelid és egyszerű. [...] Mindég naiv és gyengéd, szemérmes és tiszta. [...] Érzik-e, hogy ez a magyar költő a naivitásával, az ibolyás kellemével, a vergiliusi hullám-puhaságával, egytestvér azzal, akit a mai franciák annyira olvasnak és szeretnek, Francis Jammes-mal? [...] Bármerre jártam az isten háta mögött, ezt a különböző embereket összeforrasztó népdalkultúrát és a vele járó jellemzően magyar és jellemzően vidéki etikettet mindenütt megtaláltam. Gárdonyi Géza verseiben ez a kultúra, ez a romantika, ez a népdal vonul át. [...] Nagyon szeretem Gárdonyi Géza verseit.¹³

⁹ Fenyő Miksa: Hadi készülődések, *Nyugat*, 1909/1, 48-51. A *Nyugatban* hivatkozott írás Fenyő Miksa Rákos Jenővel folytatott vitája.

¹⁰ Madarász: *Gárdonyi*, 245.

¹¹ Oláh Gábor: *Írói arcképek*, Budapest, Singer és Wolfner, 1910. [Írói arcképek](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

¹² Ady Endre: Az új Gárdonyi, *Nyugat*, 1912/24, 970.

¹³ Kosztolányi Dezső: Gárdonyi Géza versei, *Nyugat*, 1914/8, 572–574.

Kéky Lajos a *Budapesti Szemle* 1914. évi 158. kötete 449. számában¹⁴ feltárja Gárdonyi költészetének filozófiai és mélyebb világnézeti oldalát, a világrenddel krisztusi alapon való megbékélését. Állítja:

A hitnek, szeretetnek, emelkedett erkölcsi felfogásnak szavai hangzanak felénk műveiben férfias őszinteséggel és melegséggel. De talán mindennél jobban megkap az a hűség, mellyel írói hivatását betölti. Műveiben teljesen csak esztetikai hatásra törekszik s e hatást csak *artisticus* eszközökkel keresi. Egy szép kifejezéssel a művészt »a lelkek napsugarának« nevezik s ő egészen csak e sugár fényében és melegében él. A világ hívságai s a tapsok forró csengésű zenéje elől magányos és eszmélkedő életbe vonult vissza, hol egészen művészetének él, vallást tevén ezzel arról, hogy az a hűségeskü, melyet műzsájának fogad az igazi író, holtaiglan szól, örömré-bánatra, életre-halálra.¹⁵

Kéky szerint Gárdonyi világgképének alapja a harmónia, ugyanis az élet legfájdóbb kérdéseire is teljesen megnyugtató feleletet tud adni saját magának. A világ erkölcsi alapon történő újjászületését reméli. Ez az oka annak, hogy mély keresztény érzésével össze tudja egyeztetni akár a buddhizmus néhány gondolatát is. A világ újjászületése nemcsak az embert érinti.¹⁶ Gárdonyi állatnak, növénynek is lelket ajándékoz írásaiban. Elmondható:

írói csoportoktól függetlenül, politikai törekvések és pártok iránt közömbösen, magános elmélkedésben folyó élete s világgfelfogásának több jelentékeny eleme mind Tolsztoj hatására útalt; de költészete a maga egészében a magyar földnek oly mély rétegeiben gyökerezik s oly sajátosan egyéni, hogy bizonyos mértékig igazságtalan s művészetét lényegében egyáltalán meg nem világosító bárkivel is párhuzamba állítani. Ezzel a tősgyökeres magyarossággal s egyéni színével szinte magános szigetként emelkedik ki mai elbeszélő irodalmunkból pályájának művészi becse szerint is értékessé érett termése.¹⁷

Balla Ignác¹⁸ *Szunyoghy Miatyánkja*val kapcsolatban 1916-ban úgy fogalmaz, hogy „a klasszikussá nemesedett világirodalom, az új francia naturalizmus megteremtőinek, Flaubertnek és Stendhalnak regényeiben találunk csak ilyen lelki problémákat.”¹⁹

Lendvai István véleménye a *Szunyoghyval* kapcsolatban 1916-ban az volt, hogy „Gárdonyit többre becsülnék, ha műveit franciából kellene magyarra fordítani.”²⁰

Sík Sándor az *Élet* című folyóirat 45. számában (1918. 11. 10.) az *Arcképsorozat*-ban közöl Gárdonyi Géza címmel írást,²¹ melyben a későbbi Gárdonyi, *Ady*, *Prohászka* mű Gárdonyira vonatkozó állításait már jórészt elővételezi. Gárdonyit azon

¹⁴ Kéky Lajos: Gárdonyi Géza, *Budapesti Szemle*, 1914/449, 193–238.

¹⁵ Kéky: *Gárdonyi*, 238.

¹⁶ A Biblia is a világ teljes megújulásáról beszél.

¹⁷ Kéky: *Gárdonyi*, 193.

¹⁸ Balla Ignác: Szunyoghy Miatyánkja, *Új Idők*, 1916. április 30., 480–482.

¹⁹ Balla: *Szunyoghy*, 481.

²⁰ Lendvai István: Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja. Babits Mihály: Recitativ, *Új Nemzedék*, 1916. június 25., 15–16.

²¹ Sík Sándor: Gárdonyi Géza, *Élet*, 1918/45, 1918. november 10., 1042–1044.

ritka írók közé sorolja, akiknek van világnézete.²² A világirodalom nagy regényeinek ugyanis „legmagasabb rendű értéke: a jelenségek belső összefüggéseinek megéreztetése”, és ha ebből a szempontból vizsgáljuk az orosz és angol irodalommal összehasonlítva a magyart, „alig említhetünk mást olyan teljes joggal, mint Gárdonyit”. Ő realista marad, de

alakjai, történetei nem egyszer a legnagyobb szimbólumokká nőnek. [...] Végső szava [...] az élet nagy kérdéseire: az evangélium szava. A nagy, megértő evangéliumi szeretetnek, főleg a gyengék, kicsinyek, védtelenek iránt, amely oly elemi erővel árad felénk a nagy oroszokból, méltó és eredeti képviselője nálunk Gárdonyi.²³

Alszeghy Zsolt *A XIX. század magyar irodalma* című könyvében hangsúlyosnak tartja Gárdonyi emberjavító törekvését, a nemzetnevelést. „Minden írásából a szeretet melege árad, az az erő, amely Gárdonyi könyveit a korszak legértékesebb és legmagyarabb termésévé teszi.”²⁴ Úgy látja, Gárdonyi célja: „a tisztességes ember-szerető ember”.²⁵ Herczegh Ferenc írja róla nekrológiájában:

Magyar volt. Költészetében a nemzeti elem nem programszerű szándékossággal, hanem mint magától értetődő ősalap érvényesül, akár az orosz íróknál. Egyensúlyozott, egészséges és becsületes lélek volt, minden írásából a tisztaság illata és édes melegség áradt. A teremtésben az ember, az emberben a lélek érdekelt. Még történelmi művei sem annyira a milió, mint inkább a hősök érzelmi életének festésével jellemzik a kort, ami mindenképpen gyönyörű és nobilis módszer.²⁶

Ravasz László a Kisfaludy Társaság 1923. december 5-i ülésen *A láthatatlan ember* címen tartott²⁷ előadásában Rousseau-val és Assisi Ferencsel rokonítja Gárdonyit.

Benedek Marcell²⁸ az *Egri csillagokról* azt tartotta, hogy „*Odüsszeiával* kezdődő, *Iliásszal* végződő eposz”.

A kortársak Dédapámban a saját útját járó, nem elődöket követő, a világirodalom nagyjaival (Dante, Shakespeare, Goethe, Tolsztoj, Jammes) összehasonlítható, harmóniát sugárzó, egyszerre modern magyar és egyben európai szerzőt látták, aki a világ belső összefüggéseit összetett filozófiával kutatta, és akit legfőképp a lélek érdekelt. A kortársak számára világos volt emberjavító, nemzetnevelő szándéka, ami határozott erkölcsi alapelvre, az evangéliumi szeretetre épült.

A háború utáni kritikák ismertetésétől eltekintek. Ennek magyarozatát a változásmenedzsment területén szerzett tapasztalataimmal indoklom. A háború utáni időben politikai, ideológiai alapon, utasításra változott meg az értékítélet. Mindazt

²² Sík Sándor pontosan azt emeli ki, amit a XX. század második felében a „hivatalos” irodalomtörténet finoman fogalmazva hiányolt Gárdonyinál.

²³ Sík: *Gárdonyi*, 1043–1044.

²⁴ Alszeghy Zsolt: *A XIX. század magyar irodalma*, Budapest, Szent István Társulat, 1923, 271.

²⁵ Alszeghy: *A XIX. század*, 270.

²⁶ Herczegh Ferenc: Gárdonyi Géza, *Pesti Hírlap*, 1922/248, 1922. október 31., 1.

²⁷ Ravasz László: *A láthatatlan ember*. Emlékezés Gárdonyi Gézára, *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, Új Folyam 56., 1923–24, 108–110.

²⁸ Benedek Marcell: *A modern magyar irodalom*, Budapest, Béta Irodalmi Részvénytársaság, [1924], 16–17.

irtani kellett, ami krisztusi, evangéliumi alapokra épült, és nem illett az osztályharcos szemléletbe. A *Szunyoghy Miatyánkját* – mely a boldogságot Szent Pál tanítása alapján értelmezi²⁹ – például 1950-ben a „nacionalista, klerikális vagy burzsoá reakciós felfogást” terjesztő művek közé sorolták, és a könyvtárakból el kellett távolítani.³⁰ A változás akkor sikeres, ha a szervezet tagjainak jelentős része azt elfogadja, és magáénak vallja. Ezek után érthető, hogy az újkeletű irodalomtörténeti munkákból eltűnik Gárdonyi szakralitása, eltűnnek az evangéliumi üzenetek, a világ belső összefüggéseit összetett filozófiával kutató író emberként is, íróként is lejáratták. Ezen lejárattás hatását, a művek szövegének háború utáni rontását Nagy János Ádám statisztikailag igazolta.³¹

Egyfajta rehabilitáció ma már érzékelhető. Az olvasók részéről ez abban mutatkozott meg, hogy az *Egri csillagok* 2005-ben elnyerte a *Nagy Könyv* címet. Az egykori alma mater – a mostani Eszterházy Károly Katolikus Egyetem – az író halála centenáriumi évében díszdoktorrá avatta, Devecser városa pedig születése 160. évfordulójának évében díszpolgári címet adományozott neki.

2. Gárdonyi hatása az olvasóira

Nagyapám a *Szunyoghy Miatyánkja* keletkezésével kapcsolatban az életrajzban idéz egy naplóbejegyzést 1913-ból. „A pozsonyi temetőben egy fiatalembert találtak. Pisztoly hevert mellette. A mellén seb. Mellette egy Gárdonyi könyv, s rajta ceruzával ez a jegyzet: Ez a könyv csaknem visszatartott az öngyilkosságtól.”³²

Volt tehát egy olyan Gárdonyi-könyv, ami élet-halál kérdésében az élet melletti döntésre bízott.

Szintén az életrajzban olvasható, hogy Cutden angol konzul (Antwerpen), aki az első világháború után megtanult magyarul, mert annyira meghatotta a magyar katonák beszédének szépsége, *Az én falumat* olvasta el elsőnek, és a sorokban eljutott egy nemzet lelkének látásához. Érezte, hogy e könyv több, mint írás. Ez a könyv a magyar nép kemény lapokba szorított szíve, melyben az Alföld derűje mosolyog, s az ezeréves szenvedés fájdalma sír. El is ment Angliából Egerbe, hogy személyesen köszönje meg a kellemes percek, amelyeket a könyv olvasásakor átélt, és tolmácsolja felesége üdvözlését is, aki még sokszor megkönnyezte a *Kék pillét*.³³ Volt tehát egy olyan Gárdonyi-könyv, ami ki tudta fejezni egy nemzet lelkületét.

Különös elismerése tanítói és írói tevékenységének, ahogyan Móra László fogalmazza, hogy „Budapesten 1922. szept. 21-én, Ferenc József Tanítók Házában 42 magyar

²⁹ Lásd: Keller Péter: Egy életmentésre szánt regény. Gárdonyi Géza: *Szunyoghy Miatyánkja*, in Zentai László (szerk.): *Soproni füzetek 2020. Művészeti antológia*, Sopron, Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetsége, 2020, 77–91.

³⁰ *Köznevelés – Minisztériumi rendeletek, közlemények*, 1950, 6/5.

³¹ Keller Péter – Nagy János Ádám: Az Egri csillagok szövegváltozatai, *Magyar Nyelvőr*, 2022/3, 371–400.

³² Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi II.*, Budapest, Dante, 1934, 211.

³³ Gárdonyi: *Az élő Gárdonyi II.*, 23–24.

író-tanító ölelkezett össze, hogy mint hangyák, zsombékban összegyűlten erősebbek lehessenek és megalakították a Tanítók Országos Szövetségének egyik új bizottságát, a Gárdonyi Géza Irodalmi Bizottságot.”³⁴ A Bizottság célkitűzése „egy-két szóban ennyi: Szerény tollainkkal becsülettel szolgálni a magyar Ég fölött lakó Istennek s a magyar földön lakó magyar embereknek, magyar kultúrának.”

Volt tehát egy olyan író, akit jószándékú emberek példaképül választottak az Isten, a magyar haza és a magyar kultúra szolgálatában.

Az írott források szerint Gárdonyi műveinek olvasása nem (csupán) esztétikai gyönyörködés forrása, hanem a lélekre hat, jóra ösztönöz.

Személyes élményeim is ilyenek. Találkoztam olyan emberrel, aki az *Egri csillagok* hatására választotta a mérnöki pályát. Jártam felvidéki magyar irodában, ahol a falon Dobó-idézet fogadott: „a falak ereje nem a kőben van, hanem a védők lelkében.” Két paptól is hallottam, hogy *Az Isten rabjait* olvasva döntött hivatása mellett. Dédapám olvasókra gyakorolt hatását talán Sík Sándor foglalja össze a legjobban:

vátesznek, a lélek papjának, emberek útmutatójának érezte magát. Gárdonyi Géza a betlehemi csillagot érezte céhe címerének, és hittel vallja, hogy csak az a jó könyv, amely tanítója a nemzetnek. [...] A magyar élet forrongó világába nem nyúlt bele alakító kézzel. Kivonult belőle és a lélek remetéje lett. Egész alakja azonban életével és halálával, mélységeivel és különöségeivel, prédikációs könyvlapjaival és tiszta költészetével: impozáns erővel hirdeti a lélek szuverénitását, a halhatatlanság hitét, a szeretet evangéliumát. Ezt a tanítást írásaival beleépítette a jövőndő magyar generációk lelkébe. [...] Gárdonyi remeteforrásából mindig a tiszta felfrissülés vizét meríthetjük.³⁵

3. Miben látta Gárdonyi saját „nagy különösségét”

Dédapám még a *Titkosnapló*ban is csak ritkán nyilatkozott meg magáról. Van azonban két idézet, amelyekben saját különösségéről vall. Érdekes módon mindkettő az adásról, ajándékozásról, végső soron a szolgálatról szól.

Az egyik tanulsága, hogy a szolgálatra meg kell érni: „Kezdetben a művész önző célt szolgál, aztán magáért a művészetért dolgozik, aztán személyét is, művészetét is odaajándékozza a társadalomnak.”³⁶ A másiké, hogy a szolgálat értelmezése és célja írókat, művészeket minősítő kritérium:

Mindenki élete erre a kérdésre felel meg: mit akar? A legtöbb ember kapni akar. Az igazi író azonban alkotni akar, vagyis adni. Minden egyéb mellékes neki. Ezért vagyok én feljebb azoknál, akik pénzeket, címeket, rangokat, állásokat hajszolnak, s erről ismerem meg őket, hogy igazi írók-e.³⁷

E második vallomásban a *feljebb* szó első olvasatban kivagyiságnak tűnik. Valójában erkölcsi alapon való különbségtétel, minősítés: pénzeket, címeket, rangokat,

³⁴ Móra László: Az elmúlt három év (1922–1925), in Simon Lajos – Móra László (szerk.): *Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve 1926. évre*, Budapest, Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság, [1924], 10–30.

³⁵ Sík Sándor: *Gárdonyi, Aty, Prohászka*, Budapest, Pallas Rt., 1928, 398–403.

³⁶ Gárdonyi Géza: *Titkosnapló*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974, 49.

³⁷ Gárdonyi: *Titkosnapló*, 40.

állásokat hajszolókkal való összehasonlítás. Mai világunk a végsőig toleráns. Ha a tolerancia oldaláról közelítjük az összehasonlítást, zsákutcába jutunk. Dédapám nem lenézi, hanem sajnálja azokat, akik nem jutottak magasabbra. Ő a fent és a lent vonatkozásában másképpen gondolkodik:

A hegymászás testi bolondságnak látszik. Pedig az életünk mindvégig hegymászás. / Jézus ma is ott áll a hegyen. / Jézus a tökéletesség. / Mindenki megismerheti: mily fokán áll a tökéletességnek, akár maga, akár más. Minél jobban megérti Jézust, annál tökéletesebb. / Kezdetben mindenki vak iránta. / Egyszer csak világosodik a szemének. / Egyszer csak bámul. / Egyszer csak indul utána. / Mind a hegy körül vagyunk. Valamennyiünknek fel kell jutnunk valamikor a hegyre.³⁸

Ez a *fent* fogalom összeköti a két vallomást, kiemeli a hétköznapi élet fogalomrendszeréből, és beemeli az örök életre jutás feltételei közé, ratifikálja az erkölcsi alapon való szemléletet.

Hogy a *fent* nem szintmeghatározás, azt a második vallomás kérdése – mit akar? – érdekes asszociációval igazolja: a *mit akar* ugyanarra kérdez rá, mint amivel a korabeli Deharbe-féle katekizmus indít: „Az ember célja és vége.” Gárdonyi számára egyértelmű a cél, hiszen a Deharbe-féle katekizmust egykori tanára, Répássy János fordította.³⁹ Az Egri Líceum arra nevelte a kántortanítót, hogy ezt az igazságot ne csak vallja, hanem adja is tovább a rábízottaknak. Gárdonyi, a kántortanítóból lett író, a *Titkosnapló*ban e vallomásában hitet tesz amellett, hogy ennek az igazságnak a továbbadása számára is szent dolog kell legyen.

A második vallomásban az *igazi* szót kétszer is említi. A szó korabeli értelmezése a Czuczor–Fogarasi-szótár szerint: „Valódi, nem korcs, nem hamisított; törvényes; jeles, derék, a maga nemében kitűnő.”⁴⁰ A *nem korcs, nem hamisított* szinonimák is mutatják, hogy a fogalom értelmezése megkívánja az összehasonlítást, a *fent* és *lent* használata nem sértő szándékú kivagyiság.

Gárdonyi az *Isten rabja*iban Margit és Marcellus párbeszédében maga is értelmezi az *igaz* szót. A vallomáshoz hasonlóan a regényben is hivatásra vonatkoztatva használja. Margit azt mondja Marcellusznak:

– Mit gondoljak meg? Itt nincs semmi meggondolni való [...]. Ha már egyszer valaki apáca, és igazi apáca, vajon fontolgathat-e azon, hogy ne legyen apáca?⁴¹

Margit válasza a korabeli katekizmus szavaival így hangzik:

Mínhogy Istenért vagyunk teremtve, és minden cselekményünknek ő reá, mint vég-célunkra kell vonatkoznia, önként értetik, hogy a nekünk adott javakat semmi másra nem fordíthatjuk, mint az említett célra.⁴²

³⁸ Gárdonyi Géza: *Földre néző szem. Intelmek fiaimhoz*, Budapest, Dante, [1928], 120.

³⁹ Deharbe József SJ: *Római katolikus katekizmus*, Budapest, Kapisztrán Szent János Kiadó, 2016, 7. A mű eredetileg *Római Katolikus Káté* címen jelent meg, az eredeti német negyedik kiadás után fordította Répássy János központintézetű tanár. Répássyról a *Magyar életrajzi lexikonban*: [Répássy János](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

⁴⁰ CzF. [Czuczor–Fogarasi](#) (Letöltés: 2023. 07. 16.)

⁴¹ Gárdonyi Géza: *Isten rabjai*, Budapest, Akkord, 2011, 280.

⁴² Deharbe: *Katekizmus*, 10.

A *Titkosnaplót* és az életművet párhuzamosan elemezve gyakran találunk olyan bejegyzéseket, amelyek megjelennek konkrét művekben. Az idézett második vallo-más gondolatisága – az, hogy az *alkotás* és az *adás* azonos, és örömet sugárzó fogal-mak, és az örök élet fogalomkörében elemzendők – az *Ida regényében* is fellelhető. Az *Ida regénye* Gárdonyi egyik utolsó írása. Ez ad különös hangsúlyt annak, hogy egyik jelenetben Csaba és az öreg Balázs mester – vagy ha úgy tetszik, a fiatal és az idős Gárdonyi – együtt keresik a „művészet kulcsát”. A kulcsra az öreg mester eszmél rá: extázis, vagy lélekregzés⁴³ létesíti a művet.

Érdeemes idézni a vonatkozó szakaszt:

– Az ekstázis. De nem az az ekstázis, amelyet a mű fejez ki, hanem az az ekstázis, kedves Csabám, amely a művet létesíti. Az ekstázis az a szent tűz, amelyben a gyé-mánt terem. Kis lobbanás: kis gyémánt. Nagy, erős tűz: nagy gyémánt. De hát beszél-jünk magyarul: ekstázis helyett elég rezgést mondanunk, lélekregzést. Azt a rezgést örökíti meg a művész. Mert annyira gyönyörködik a rezgésében, hogy marasztani akarja, holnapra is, holnaputánra is meglegyen, teljes életére meglegyen.

S továbbindulva folytatta:

– Mint ahogy a veleje-szegény gazdag elteszi az aranytálat, az elefántcsont feszüle-tet, az igazgyöngy füzért, amelyben a szeme gyönyörködött, hogy teljes életére gyö-nyörködhessen benne, meg hogy a társaságát is gyönyörködtethesse vele; mentül több embert; mind a világot; és ha meghal, megmaradjon az a gyönyörűség a fiainak, a leányainak, azok társaságának, mind a világnak, továbbra is. Hát a művész is, hogy *melegyen, megmaradjon*. Ez az isteni *legyen!*... Ezen elgondolkozhatasz...

S megállt, hogy ezt mondta.

– De hát a művész olcsóbban jut a maga kincséhez, gyönyörűségéhez. Ingyen. Dehogy-is *ingyen!* – fakadt ki egyszerre magasabb hangon – dehogyis ingyen! Irtóztató árat fizet érte. Az ifjúsága örömeit fizeti oda érte: aj, sok szenvedés, nélkülözés, sok felhő, sok tövis, sok keserves év az ár...

S továbbindult. Búsan rázott a fején...

– De hát mégis azt érzi, hogy *ingyen*. Ingyen jut a gyönyörűségéhez. És: ő is elteszi magának. Vászorra vagy márványra. Vagy kótára. Vagy ha költő, rímekbe köti. No mármost: (s megállt, megragadta Csaba kabátjának a felső gombját, mintha bele is rázogatóna, amiket mond) – a szent szellő mindenkit megérinthet: szép-rezgések min-denki lelkében keletkeznek, de nem mindenki tudja vászonra, kőre, papirosra maran-dósítani. Csak a művész! A művész, az igazi művész! Mentül igazibb művész, antul sikerültebben. Legsikerültebben az a művész, aki azt a szép-rezgést úgy tudja formába önteni, hogy aki az alkotását nézi, vagy hallja, vagy olvassa, csak azt a szép-rezgést érzi, amelyet a művész érzett, mikor a műve fogant, mikor a művet alkotta, és befejezte.

S lekoppantotta a botját.

Csaba úgy érezte magát, mint Saul, mikor a felső világosság leütötte, elöntötte a sugaraival.⁴⁴

⁴³ Az *extázis* és a *lélekregzés* is gyakran fordulnak elő a *Titkosnaplóban*.

⁴⁴ Gárdonyi Géza: *Ida regénye*, Budapest, Akkord, 2006, 259–260.

Ez a párbeszéd-részlet is igen gazdag az értelmezést segítő asszociációs lehetőségekben, melyek közelebb visznek az üzenet megértéséhez. A szakasz közepén nem véletlen a felszólítás: *el kell rajta gondolkodni*.

A részlet elején mindjárt ott szerepel a *létesíti* szó. Dédapám nem használja a nagyregényeiben. Érzésem szerint csak ezen az egy helyen fordul elő regényeiben. Itt is kissé idegenül hangzik. Ennek oka lehet. Nyomós oka. Valamire fel akarja hívni a figyelmet. *Létesíteni* a Czuczor–Fogarasi-szótár szerint annyit jelent, mint eszközölni, hogy valami legyen, létezzék, hogy ami csak eszmében volt, az valósággal létrejöjjön.⁴⁵ A nyomós ok, amire fel kell hívni a figyelmet, hogy a *létesít* a *teremtés* szinonimája. A megvalósuló eszme a teremtő Isten szándéka: szeretetből szeretetre születik a teremtett világ. A részletben később, az elgondolkodásra való felhívást megelőzően ebben a szellemben hangzik el újból, de már, mint *isteni legyen*.

A művet az extázis létesíti. Az extázist először *szent tűzként* határozza meg Balázs mester. Ez a meghatározás nem szerepel a *Titkosnaplóban*. A *Kivonulás* könyvéből Mózes bokrárt idézi, amelyben Isten nevéen szólítja Mózeszt (2Móz 3,2–4), és munkatársának fogadja. Feladattal látja el, és megígéri, hogy erőt ad számára a feladat elvégzéséhez (2Móz 3,7–12).

Az *extázis* szinonimája a *rezgés*. A *rezgés* több mint ötvenszer fordul elő a *Titkosnaplóban*. A *lélekrezgés*, azt hiszem, szintén csak ebben a regényben. Lehet, hogy a Mózes bokra ihlette. A csipkebokrot az Isten gyújtotta meg. El nem égő tűz volt. Ebből a tűzből lobbant fel Mózes lelkében is a láng. Egy fizikai jelenség Mózes lelkét át tudta alakítani. Meg tudott változtatni, Isten munkatársává tudott tenni egy embert. Mózes minden későbbi cselekedete erre az élményre épül. Számára a csipkebokor örök, *teljes életére megmaradó* élmény. Ilyen élmény az, amit a művész is meg akar örökíteni.

Balázs mester újszövetségi példát is hoz. Az *aranytál*, az *igazgyöngy* a *Máté evangéliuma* elrejtett kincsekről szóló fejezetére emlékeztetnek. Az igazi művész az, aki megtalálja a földbe rejtett kincset, aki elad mindent, hogy megszerezze az igazgyöngyöt (Mt 13): a mennyek országa titka megértése feletti örömet. Ez az, amit nem akar elveszíteni Gárdonyi, ez az, amit birtokolt, erről vall a halálos ágyán: „az én lelkem tele van Istennel”,⁴⁶ ez az, amit meg akar osztani a térben is és időben is távolú körben, *a világnak is, és továbbra is*.

Ezek után hangzik el az *isteni legyen*, amin *el kell gondolkodnunk*. A *velejeszegény gazdag* csak a tárgynak, az aranytálnak, az elefántcsont feszületnek, az igazgyöngy füzérnek, a műtárgyaknak örül. Öröme óriási, mert a tárgyakat és a tárgyak által megélt élményt meg akarja tartani, és meg akarja osztani. Balázs mester ennél „feljebb” megy. Az alkotásokból ugyanis maga a teremtő, annak jósága ismerhető fel. Nem a teremtett dolog, hanem a teremtő szándék felismerése, az azzal

⁴⁵ CzF. [Czuczor–Fogarasi](#) (Letöltés: 2023. 08. 14.)

⁴⁶ Tordai Ányos: *Amit nem tudunk Gárdonyiról. Jegyzetek Gárdonyi József: Az első Gárdonyi című könyvéhez*, Budapest, a szerző kiadása, különlenyomat a *Magyar Kultúra* 1935. évfolyamából, 1935.

való azonosulás adta, adja és fogja adni mindazt, amiben *gyönyörködhattunk*, *gyönyörködhetünk*, és *gyönyörködni* fogunk.

Ez a felismerés egyszerre szenvedés is, ajándék is. Minden művész számára a *szent szellő* felkínálja a szenvedés vállalását és elutasítását. A csoda abban áll, hogy aki vállalja a szenvedést, még „feljebb” jut, még hatalmasabb ajándékot kap: maga is a Teremtőhöz hasonló ajándékozóvá válhat.

Balázs mester gondolatai egyfajta apostoli küldetést fogalmazznak meg. Balázs úgy beszél, mint Jézus beszélt apostolaihoz azok kiválasztása után. Az *isteni legyen* művésznnyelven azt jelenti, amit Jézus az apostolainak mond: „Menjetek és hirdessétek: Közel van a mennyek országa!” (Mt 10,7)

Csaba reakciója is apostoli. *Sauli* megtérés, megértés. Jól szemlélteti Gárdonyi emberfogalmának lényegét.⁴⁷ Csaba agyagedényét a felső világosság leütötte és elöntötte sugaraival. Új ember született. Isten teremtő szándéka szerinti ember, aki rájött az *isteni legyen* titkára: „Futok a kitűzött cél felé, az égi hivatás jutalmáért, amelyre Isten meghívott Krisztusban.” (Fil 3,14)

Irodalomjegyzék

Ady Endre: Az új Gárdonyi, *Nyugat*, 1912/24, 970.

Alszeghy Zsolt: *A XIX. század magyar irodalma*, Budapest, Szent István Társulat, 1923.

Balla Ignác: Szunyoghy Miatyánkja, *Új Idők*, 1916. április 30., 480–482.

Benedek Marcell: *A modern magyar irodalom*, Budapest, Béta Irodalmi Részevénrtársaság, [1924].

Cs. Varga István: *Hagyatékból – örökség*, Budapest, Magyar Napló, 2023.

Deharbe, József SJ: *Római katolikus katekizmus*, Budapest, Kapisztrán Szent János Kiadó, 2016.

Fenyő Miksa: Hadi készülődések, *Nyugat*, 1909/1, 48–51.

Gárdonyi Géza: *Földre néző szem. Intelmek fiaimhoz*, Budapest, Dante, [1928].

Gárdonyi Géza: *Ida regénye*, Budapest, Akkord, 2006.

Gárdonyi Géza: *Isten rabjai*, Budapest, Akkord, 2011.

Gárdonyi Géza: *Titkosnapló*, Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1974.

Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi II.*, Budapest, Dante, 1934

Herczeg Ferenc: Gárdonyi Géza, *Pesti Hírlap*, 1922/248, 1922. október 31., 1.

Kéki Lajos: Gárdonyi Géza, *Budapesti Szemle*, 1914/449, 193–238.

Keller Péter: Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Gárdonyi-képe, *Anyanyelvi és Irodalmi Nevelés* 2022/1-2, 61–86.

Keller Péter: Egy életmentésre szánt regény. Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja, in Zentai László (szerk.): *Soproni füzetek 2020. Művészeti antológia*, Sopron, Kulturális Egyesületek és Baráti Körök Szövetsége, 2020, 77–91.

Keller Péter – Nagy János Ádám: Az Egri csillagok szövegváltozatai, *Magyar Nyelvőr*, 2022/3, 371–400.

Kosztolányi Dezső: Gárdonyi Géza versei, *Nyugat*, 1914/8, 572–574.

Lendvai István: Gárdonyi Géza: Szunyoghy Miatyánkja. Babits Mihály: Recitativ, *Új Nemzedék*, 1916. június 25., 15–16.

⁴⁷ Gárdonyi emberfogalma: agyagedénybe zárt isteni sugár.

- Madarász Flóris: Gárdonyi Géza, *Katolikus Szemle*, 1909/3, 245–262, 1909/4, 358–373, 1909/5, 451474.
- Móra László: Az elmúlt három év (1922–1925), in Simon Lajos – Móra László (szerk.): *Az Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság Évkönyve 1926. évre*, Budapest, Országos Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság, [1924], 10–30.
- Oláh Gábor: *Írói arcképek*, Budapest, Singer és Wolfner, 1910. [Írói arcképek](#)
- Ravasz László: A láthatatlan ember. Emlékezés Gárdonyi Gézára, *A Kisfaludy-Társaság Évlapjai*, Új Folyam 56, 1923–24, 108–110.
- Répássy János, in *Magyar életrajzi lexikon*. [Répássy János](#)
- Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka*, Budapest, Pallas Rt., 1928.
- Sík Sándor: Gárdonyi Géza, *Élet*, 1918/45, 1918. november 10., 1042–1044.
- Tordai Ányos: *Amit nem tudunk Gárdonyiról. Jegyzetek Gárdonyi József: Az első Gárdonyi című könyvéhez*, Budapest, a szerző kiadása, különlenyomat a *Magyar Kultúra* 1935. évfolyamából, 1935.

Források

- Bárczi Géza – Országgh László et al. (szerk.): *A magyar nyelv értelmező szótára I–VII.*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1959–1962. [Magyar nyelv értelmező szótára](#)
- Czuczor Gergely – Fogarasi János: *A magyar nyelv szótára*, Pest, Emich Gusztáv, 1862. [A magyar nyelv szótára](#)
- Köznevelés – Minisztériumi rendeletek, közlemények, 1950, 6/5.
- Wikiszótár, [Wikiszótár](#)
- WikiSzótár.hu. [Értelmező szótár](#)

Az Egri csillagok
tükröződései

SZINGER VERONIKA

KÖTELEZŐK, KÖTEKEDŐK, KÉTELKEDŐK

Az Egri csillagok az iskolai irodalmi kánonban: érvek és ellenérvek

Az írás a teljesség igénye nélkül sorakoztat fel érveket, ellenérveket Gárdonyi Egri csillagok című művének kötelező jellege mellett és ellen olyan szakemberekre hivatkozva, akik irodalmárként, illetve magyartanárként részesei a több évtizede zajló vitának. A tanulmánynak nem célja az egyik vagy másik álláspont melletti elköteleződés, sokkal inkább az azon elképzelések mögött álló fogalmak (kötelező, közös és kölcsönös olvasmány) bemutatása, amelyek közelebb vihetnek a társadalmi konszenzushoz, de még inkább ahhoz, hogy a gyerekek megmaradjanak olvasóknak.

Kulcsszavak: kötelező olvasmány, közös olvasmány, kölcsönös olvasmány, iskolai irodalmi kánon, történelmi regény

1. Bevezető

Margit lányom, aki hat gyermekem közül a legnagyobb olvasó volt, dühödten dühögött le annak idején emeleti szobájából: egyszerűen beletört a bicskája az *Egri csillagok*ba, már az első oldalon hajótörést szenvedett. Mondtam, ezt nem értem, hiszen az a könyv csupa fordulat, szerelem, ármány, csata, árulás. Belekezdtem, és rájöttem, hol a gond: az első két oldal felolvasása másfél óráig tartott, mert tele volt érthetetlen szavakkal: ámbitus, jatagán, csibuk és társaik. [...] Mi felnőttek, elolvassánk-e olyan szöveget, amelynek minden oldalán újabb húsz ismeretlen japán szót találunk?¹

A költő, Lackfi János provokatív kérdése is költői. Valószínűleg a válasz az, hogy a felnőttek többsége nem venne a kezébe olyan szépirodalmi olvasmányt, amelynek nehézségi foka a még éppen elfogadható kihívás szintjénél jóval magasabban van, így a „hasznosság”, a társadalmi elvárásoknak való megfelelési vágy már nem tudja kompenzálni az elmaradt irodalmi élményt. Régóta zajlik a vita a kötelező olvasmányok körül szakmai körökben és laikus diskurzusokban egyaránt, egy kicsit mindenki „ért hozzá”, miközben a kötelező olvasmányok témája igen összetett kérdés, amelynek mindenekelőtt irodalompedagógiai, könyvtáros(pedagógia)i és olvasás-szociológiai vetületei meghatározóak.²

Az a nemzeti közműveltségi kánon, amely állítólag társadalmi konszenzust tudhat maga mögött, nagyjából évtizedek óta változatlan. Gombos Péternek a Magyar Olvasástársasággal 2009 év elején végzett felméréseiből kiderült: „felső tagozaton évtizedek óta nincs új irodalmi anyag, gyakorlatilag elenyésző azon kollégák száma,

¹ Lackfi János: Megbirkózni a kötelező olvasmányokkal..., in Pompor Zoltán (szerk.): *Így mesélj, hogy olvasson. Gyakorlati tanácsok az olvasóvá neveléshez*, Budapest, Móra – BOOKR Kids, 2019, 70.

² Gordon Győri János: Kötelező, közös, kölcsönös olvasmány. Hagyomány és megújulás az iskolai olvasmányok kánonjában, *Könyv és Nevelés*, 2009/2. [Gordon Győri János](#) (Letöltés: 2023. 02. 15.)

akik 80(!) évnél újabb, ne adj’ isten, az elmúlt évtizedben született művet olvastatnának”.³ Ez azért probléma, mert mind a felmérések eredményei, mind a tapasztalatok azt mutatják, hogy a klasszikus kötelező olvasmányok kevésbé érdeklik a felső tagozatosokat, akik közül sokan nem számítanak rutinos olvasónak. Ezért a klasszikus irodalom – annak témája, nyelvezete, illetve más okok miatt számukra vagy nehezen olvasható, vagy épp teljesíthetetlen feladat. Olyan gyerekek is vannak, akik bár aktív olvasók, távol tartják magukat a kötelezőként meghatározott iskolai irodalomtól.⁴

Az *Egri csillagok* iskolai olvasmányként vált klasszikussá, Katsányi Sándor meghatározó olvasmányélménynek, közösségi alapkönyvnek, kiemelkedő hatásfokú műnek nevezi,⁵ amely az iskolai irodalomtanítás kánonjában generációk óta jelen van tananyagként vagy kötelező irodalomként. Jelentősége nagy, beépült a nemzeti öntudatot megalapozó kánonba,⁶ mindenekelőtt a hazaszeretetre nevelés terén szántak az *Egri csillagok*nak fontos szerepet.⁷ Jelenleg a 6. osztályban előírt olvasmány.

Jelen írásban a teljesség igénye nélkül sorakoztatok fel érveket, ellenérveket Gárdonyi művének kötelező jellege mellett és ellen olyan szakemberekre hivatkozva, akik irodalmárként, illetve magyartanárként részesei a több évtizede zajló vitának. A tanulmánynak nem célja az egyik vagy másik álláspont melletti elköteleződés, sokkal inkább azon elképzelések mögött álló fogalmaknak (kötelező, közös és kölcsönös olvasmány), valamint az előkészítés eszközeiből merítő jó gyakorlatoknak a bemutatása, amelyek talán közelebb vihetnek a társadalmi konszenzushoz, de még inkább ahhoz, hogy megtartsuk a gyermekeket olvasóknak.

2. Kötelező olvasmányok – fogalmi tisztázás

A tanulmány e részében a kötelező olvasmány fogalmának tisztázásához Gordon Győri János rendszerezését hívom segítségül.⁸ Állítása szerint, miközben az emberek fejében hasonló képzettársítás rendelődik a kötelező olvasmány fogalmához, valójában többféle értelmezés lehetséges, amelyeket szakmailag is érdemes elkülöníteni. Alapvetően az alábbi kategóriák társíthatók a fogalomhoz:

- Olyan olvasmányok, amelyeknek oktatását az oktatásügyi dokumentumok (alaptanterv, kerettanterv stb.) kötelező módon előírják a tanároknak (szorosan vett kötelező olvasmányok).

³ Gombos Péter: A kötelező olvasmánytól a szívesen olvasott könyvekig. Megváltozott olvasók – változatlan elvárások, in Szávai Ilona (szerk.): *Az olvasás védelmében*, Budapest, Pont Kiadó, 2010, 149.

⁴ Gombos: *A kötelező*, 147.

⁵ Katsányi Sándor: Bevezetés, in Katsányi Sándor (szerk.): *Az Egri csillagok mint olvasmányélmény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1985, 5.

⁶ Bárdos József – Galuska László Pál: *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013, 143.

⁷ Katsányi: *Bevezetés*, 7.

⁸ Gordon Győri: *Kötelező*.

- Olyan szerzők, illetve művek csoportja, amelyek köréből a tanár szabadon választhat, de köteles valamit választani (kötelezően választható művek).
- Olyan szerzők, illetve művek, akiknek, amelyeknek választását a tanár részére semmilyen oktatásügyi dokumentum nem írja elő, de a tanár tanítani kívánja azokat a diákjainak (a tanár által szabadon kijelölt, a tanulók számára kötelező olvasmány).

Az *Egri csillagok* jelenleg az első kategóriába tartozik, a szoros értelemben vett kötelező olvasmányok közé. Ezeket az olvasmányokat „központilag” írják elő, az indok pedig valamilyen nemzeti, ideológiai vagy esztétikai értékrend, meghatározott etikai, pedagógiai elv, amely egy nagyobb közösség (nemzet) kulturális értékeinek feltétlen átadását tekinti fő célnak. Ezzel lényegében azt sugallják, hogy az így meghatározott művek nélkül az adott értékek nem közvetíthetők teljes mértékben.⁹

A következő részben Gárdonyi művének azokat a hivatkozott értékeit tekintem át, amelyek beemelték, és mind a mai napig benn is tartották a regényt a kiemelt iskolai irodalmi művek csoportjában.

3. Az *Egri csillagok* helye az iskolai irodalmi kánonban

Az *Egri csillagok* Gárdonyi első magas színvonalú műve, melynek hatása máig tart.¹⁰ A regény értékei vitathatatlanok. Ha a „Hogyan kell történelmi regényt írni?” kérdést feltesszük, Gombos Péter szerint egyértelmű a válasz: „lásd Gárdonyi regényét, az *Egri csillagokat*.”¹¹ A könyv a nemzeti történelem egy fontos epizódját idézi, a törökök elleni küzdelmet leginkább ebből a regényből ismerhetjük meg. Fenyő D. György szerint, ha az *Egri csillagok* kimaradna az iskolai kánonból, „a közös kulturális alap gyengülne meg”.¹² Bárdos József magát a művet tartja kiváló munkának, és azt a mondást idézi, mely szerint „valószínűleg a legjobb olyan Jókai-regény, amelyet nem Jókai írt”.¹³ Utal arra a bonyolult, sokrétű üzenetre, amely a regényben rejtőzik, továbbá arra, hogy a 19. század jóformán minden pozitív gondolata megfogalmazódik benne (mély hazaszeretet, a társadalmi korlátok legyőzésének fontossága és lehetősége, a szerelem mindent legyőző ereje).¹⁴ Ráadásul Gárdonyi Géza jól ismerte a kort, amelyről írt: az *Egri csillagok* komoly előtanulmányokkal készült történelmi regény.¹⁵ Gárdonyi a történelem nagyobb jelentőségű tényeit tisztelettel

⁹ Gordon Györi: *Kötelező*.

¹⁰ Kispéter András: *Az Egri csillagok*, in Tóth Tibor (szerk.): *Gárdonyitól Gárdonyiról*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 120.

¹¹ Gombos Péter: Gárdonyi és az iskolai irodalom, *Somogy*, 2013, július–szeptember, 31. [Gombos Péter](#) (Letöltés: 2023. 01. 21.)

¹² Fenyő D. György: Mi legyen a kötelező olvasmányok szövege?, in Bodrogi Ferenc Máté – Finta Gábor (szerk.): *Mi az oka, hogy Magyarországon az irodalomtanítás modernsége lábra nem tud kapni?* Szombathely, Savaria University Press, 2013, 66–75.

¹³ Bárdos–Galuska: *Fejezetek*, 141.

¹⁴ Bárdos–Galuska: *Fejezetek*, 142.

¹⁵ Borbély Sándor: A magyar ifjúsági regény klasszikusai Gárdonyitól Móriczig, in Komáromi Gabriella (szerk.): *Gyermekirodalom*, Budapest, Helikon Kiadó, 1999, 158–160.

kezelte, de bőven alkalmazta a 19. század kalandregényének elemeit is. Vagyis bár korfestése hiteles, a cselekményszövésbe elég sok romantikus elem keveredett, „romantikus meseszövés és realista ábrázolás alkot szintézist a regényben”.¹⁶ Arató László, a Magyaritanárok Egyesületének elnöke szintén amellet érvel, hogy a könyv jó, és azért is érdemes irodalomórán foglalkozni vele, mert sok érdekes dolgot lehet rajta megtanítani.¹⁷ Például a regénytípusokat. Jól megvitatható kérdés, hogy milyen regény Gárdonyi műve: történelmi regény, kalandregény, szerelmi regény vagy fejlődésregény? Arató a regény erényei között sorolja fel, hogy az olvasó „otthon érzi magát benne”: a mű izgalmas, fordulatos, pörgős, ugyanakkor közel hozza a távoli, letűnt világot, könnyen olvasható, a jelenből magyarázza el, teszi szemléletessé a múltat. Egy biztos – s ez Gárdonyi vitathatatlan érdeme –, senki sem tudott irodalmunkban hozzá fogható emléket állítani a törökkel küzdő, hazájukért vérző magyarok 16. századi hősiességének.¹⁸

Az 1970-es évek második felében egy nagyszabású befogadásvizsgálatot végeztek általános iskolai tanulók körében, ahol nem az volt a kérdés, hogy népszerű-e Gárdonyi regénye (azokban az évtizedekben a tetszési indexe minden más műnél magasabb volt),¹⁹ sokkal inkább az, hogy a rajongás hátterében milyen okok állnak, hogyan hat a mű a gyermekbefogadóra.²⁰ Egy nagyot ugorva az időben, Gombos Péter és munkatársai 2009-es, a kötelező olvasmányokkal kapcsolatos vizsgálata szerint²¹ az *Egri csillagok*at a megkérdezett magyaritanárok 93%-a adta már föl kötelező házi olvasmányként. Ám amikor a pedagógusoktól azt kérdezték, hogy melyik regényeket szerették a gyerekek a legjobban a kötelezők közül, mindössze 24% jelölte meg az *Egri csillagok*at. Amikor a kérdés arra vonatkozott, hogy melyik könyveket olvasták el a legnehezebben, melyik könyveket kedvelték a legkevésbé, *A kőszívű ember fiai* és a *Légy jó mindhalálig* után 10%-kal az *Egri csillagok* került a dobogó harmadik fokára. A tanárok beszámolóit szerint sokan el sem olvassák a kötelezőket, vagy ha igen, nagyon nem mindegy, hogy azt örömmel, élvezettel vagy kötelességből teszik.²²

Éz utóbbi néhány mondat ellentmond a 2005-ös *Nagy Könyv* országos szavazásnak, ahol az egyértelmű győztes Gárdonyi műve lett. De vajon mennyire hiteles ez

¹⁶ Kispéter András: *Az Egri csillagok*, 120.

¹⁷ Tanulj, fiam! Kötelezők ellenfényben, *Nyelv és Tudomány*, 2012. április 17. [Tanulj, fiam](#) (Letöltés: 2023. 03. 01.) Az *Egri csillagok*ról szóló beszélgetésen „Márton László író, Szűcs Teri irodalmár és Arató László, az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájának vezetőtanára tartott vitaindítót.”

¹⁸ Lengyel Balázs: Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, in Borbély Sándor (szerk.): *Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”*, Budapest, Lord Könyvkiadó, 1996, 109.

¹⁹ Katsányi: *Bevezetés*, 6.

²⁰ A befogadásvizsgálatot olyan 4. és 5. osztályos tanulók körében végezték, akik saját kedvtelésükből olvasták el az *Egri csillagok*at még az iskolai feldolgozás előtt.

²¹ Gombos Péter: „Ó, mondd, te mit választanál!” A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában, *Elektronikus Könyv és Nevelés*, 2009/2. [Gombos Péter](#) (Letöltés: 2023. 01. 18.)

²² Gombos: „Ó, mondd...”

a végeredmény, az *Egri csillagok* győzelme lehet-e egy újabb érv a kötelező jelleg mellett? Ha felületesen nézzük, a televíziós vetélkedő eredménye megerősíti Gárdonyi regényének létjogosultságát az iskolai kötelező olvasmányok között. Ugyanakkor Gereben Ferenc olvasáskutató felhívja a figyelmünket arra, hogy az ilyen versenyeken még mindig érvényesül az iskola „kánonközvetítő szerepe”. Belénk rögzült, hogy ezek milyen fontos művek, nemzeti értékek. Sajnos, nagyon is elképzelhető, hogy a nézők nem arra a könyvre voksoltak, amire szerettek volna, hanem amiről úgy vélekedtek, hogy illik arra szavazni. Arató László szerint a Nagy Könyv-szavazáson a művek címeinek ismertsége volt a meghatározó, egyáltalán nem biztos, hogy el is olvasták az emberek a megszavazott könyveket.²³ A hazai olvasásszociológiai felmérések eredményeit tekintve valóban joggal merülhet fel bennünk a gyanú, hogy a szavazóknak az *Egri csillagok* volt az utolsó olvasmányélményük, esetleg nem is olvasták, de hallottak róla.

4. A kötelező jelleg ellen szóló érvek

Gordon Győri János szerint vannak, akik akként vélekednek, hogy „a kötelező olvasmányok mai rendszere éppenséggel az irodalmi ízlésbeli, társadalmi, közéleti konzervativizmus védőbástyája, s mint ilyen, a pedagógiai és társadalmi modernizáció egyik fő kerékkötője”.²⁴ Ők úgy érzik, hogy nem a mai gyerekekhez szólnak a több száz éve írott, megítélésük szerint avított nyelvezetű és szemléletű kötelező olvasmányok. Számos más országban nem jellemző, hogy százéves vagy még régebbi regényeket olvassanak a gyerekekkel, és a tanárok is nagyobb szabadságot élveznek a művek kiválasztásában.

Olyanok is vannak, akik magát az *Egri csillagokat* mint művet támadják. Művészi minőségét, értékeit már a kortársak is megkérdőjelezték.²⁵ Igaz, ebben szerepet játszott az, hogy ifjúsági regény besorolást kapott, márpedig sokan gondolták úgy abban az időben, hogy ha egy mű fiatalabbak számára is érthető, megközelíthető, akkor az már kevésbé érdekes vagy értékes a felnőtt olvasók számára. Napjainkban is szép számmal találkozunk olyan véleményekkel, amelyek Gárdonyi művét kritikával illetik. Arató László – aki egyébként határozottan a mű iskolai tanítása mellett teszi le a voksát – például azt mondja, hogy az *Egri csillagok* bizony a szó minden értelemben lektűr (szerinte jó, mások szerint rossz lektűr), csak az iskolai hagyomány és a nacionalista irodalomszemlélet avatta klasszikussá. Ha ugyanezt a könyvet nem egy magyar végvár védelméről írta volna egy szerző, aligha tekintenénk klasszikusnak vagy magasirodalomnak.²⁶

²³ Az Egri csillagok mindig nyer, *24.hu*, 2005. december 16. [Egri csillagok mindig nyer](#) (Letöltés: 2023. 03. 10.)

²⁴ Gordon Győri: *Kötelező*.

²⁵ Gombos: *Gárdonyi*, 29.

²⁶ Arató László: Védőbeszéd a ponyvairodalom mellett, in Fenyő D. György (szerk.): *A szöveg vonzásában*, Miskolc, Szépmesterségek Alapítvány, 2017, 89–97.

Ennél élesebb bírálatok is elhangoztak Gárdonyi művéről például egy kerekasztal beszélgetésen,²⁷ ahol Márton László író, Szűcs Teri irodalmár és a korábban már említett Arató László, az ELTE Radnóti Miklós Gyakorlóiskolájának vezetőtanára tartott vitaindítót. Márton László abból indult ki, hogy a kötelező olvasmányok kötelessége lenne, hogy minőséget képviseljen. Vitaindítójában azt igyekezett alátámasztani, hogy az *Egri csillagok* elbukik ezen a követelményen. Fő kérdésfelvetése az volt, hogy hasznos-e a társadalomnak, előmozdítja-e a nemzeti önismeret kialakulását egy olyan mű, mint Gárdonyié. Szerinte azért nem, mert Gárdonyi műve sem a történelmi regény konvenciójának, sem általában a regény konvencióinak nem felel meg. Ehelyett viszont középpontba állítja a hősies, megkérdőjelezhetetlen helytállást, és a más kultúrák, más népek megismerésének elutasítását és azok megvetését. Szűcs Teri folytatta a Márton által felvetett problémák sorát. Ő is megemlítette a kirekesztő, idegengyűlölő retorikát a műből (a törökök bemutatása, az „áru-lók” leírása), mint olyasmit, ami mellett a 21. század olvasója (legyen akár gyerek, akár felnőtt) nem mehet el szó nélkül. A Szűcs Teri által felvetett dilemmára Arató László válaszolt: „nem kell elmennie a magyartanításnak ezek mellett a kérdések mellett. Sőt, beszélnie kell róla, ugyanakkor – ahogy már korábban kifejtettem –, a Magyartanárok Egyesületének elnöke kitart amellett, hogy a könyv jó.”²⁸

A kötelező jelleg ellen szóló érvek talán leggyakrabban nyelvi és terjedelmi szempontokra hivatkoznak. Miközben „modernsége” miatt Gárdonyi könnyebb olvasmány, mint például Jókai, az *Egri csillagok* érzékelhetően egyre nehezebb olvasni, főleg sok hatodik osztályos gyerek számára, akiket próbára tesz mind a nyelvezet, mind a terjedelem.²⁹

Ahhoz, hogy egy mű „megérintsen” valakit, számtalan tényezőnek kell egyszerre „működnie”. Ezek közül az egyik legfontosabb a befogadó életkora, valamint a neme. Arról megoszlanak a vélemények, hogy az *Egri csillagok* jó helyen van-e hatodik osztályban, azt viszont a kételkedők és a művet bírálók is elismerik, hogy a regény az első olyan szöveg az általános iskolai anyagban, amelyben hús-vér nőalakok is szerepelnek (szemben pl. *A Pál utcai fiúkkal*).³⁰ A nemi szempontokhoz egy újabb érdekes adalék: Gombos Péter hivatkozik Fenyő D. Györgynek arra a konferencia-előadására, ahol az derült ki a tanár úr felsős osztályáról, hogy a konstantinápolyi kaland vízválasztónak bizonyult: az osztályba járó lányok szerint addig volt érdekes a történet, a fiúk szerint pedig pont onnantól.³¹ Azt már régóta tudjuk, hogy a lányokra és fiúkra gyakorolt hatás szempontjából az *Egri csillagok*nak kétféle olvasata létezik, egy lány olvasat, amely inkább „egyéni sorsot követő”, valamint egy, a harc cselekményeit követő kemény olvasat.³²

²⁷ *Tanulj, fiam!*

²⁸ *Tanulj, fiam!*

²⁹ Benczik Vilmos: Az olvasás alkonya?, *Fordulópont* 1999/2–3, 5–12.

³⁰ *Tanulj, fiam!*

³¹ Gombos: *Gárdonyi*, 30.

³² Bartos Éva: Fogadtatás, azonosulás, példa, in Katsányi (szerk.): *Az Egri csillagok*, 58–70.

5. Közös és kölcsönös olvasmányok

A *kötelező olvasmány* szókapcsolatban azért nem szerencsés a *kötelező* előtag, mert egyrészt gyakran negatív érzelmek kapcsolódnak hozzá, másrészt azt sugallja, hogy az azonos életkorú gyerekeknek egy időben kell egy, az iskolai kánonba bekerült irodalmi alkotást elolvasniuk, függetlenül nemtől, érettségtől, érdeklődési körtől, előzetes (olvasási) tapasztalatoktól. Szerencsésebb a közös olvasmány³³ mint irány, amelynek meghatározásához ugyancsak Gordon Györi János gondolatait használom fel.

A közös olvasmányok rendszere fenntartja azt az elvet, hogy léteznek olyan nagy-közösségi célok, értékek, amelyek minden individuum számára elsajátítandók egy kulturális közösségben, és ezeknek az eszményeknek létezhetnek kanonikusan kijelölhető szövegkorpuszai is, de teret enged az egyéni értékrendnek, kezdeményezésnek, és a lokális körülmények speciális igényeinek, lehetőségeinek is.³⁴

A közös olvasmányok rendszerét képviselők bíznak abban, hogy a nagy-közösségi, valamint a kisközösségi irodalmi értékek integrálódni tudnak, figyelembe véve az egyéni szempontokat is. Ugyanakkor nemcsak a kötelező, hanem a közös olvasmányokkal szemben is megfogalmazott kritika, hogy a diákoknak mégiscsak „kényszerből” kell egy-egy művet a kezükbe venniük, ami korlátozza olvasási motivációjukat. Ezt ellensúlyozandó jelenik meg a kölcsönös olvasmányok rendszere, amely az egyéni és kisközösségi ízlésvilágra, preferenciákra helyezi a hangsúlyt. Miközben utat enged a jelenkor populáris irodalmának, nem zárja ki, hogy a kölcsönös (egymásnak ajánlott) olvasmányok között a magasirodalmi, nagy-közösségi kánon szövegei is megjelenjenek. (A gyerekek maguktól válasszanak akár a hivatalos kánonba tartozó műveket is olvasásra.)³⁵

Vagyis az éppen aktuális oktatási dokumentumoktól elvonatkoztatva, az *Egri csillagok* – elvileg – megjelenhet kötelező, közös és kölcsönös olvasmányként is, ha pedig bármilyen formában, de jelen van, a fókuszba a mikor és hogyan kérdése kerül.

6. Az *Egri csillagok* tanításának megalapozása – az előkészítés fontossága

A Magyar tanárok Egyesülete vezetőinek mintha időnként magyarázkodniuk kellene azzal kapcsolatban, hogy a magyartanításnak mekkora és milyen feladata és felelőssége van a nemzeti kultúra átadásában. Arató László hangsúlyozza, hogy a kánonátadás kizárólagossága ellen folytatott harca nem a kánon tagadásából fakad, éppen ellenkezőleg: véleménye szerint minél több diákot kell felvértetni olyan képességekkel és technikákkal, amelyekkel a kanonikus műveket, történeteket, szövegeket megérthetik, és sajátjuknak tekinthetik. Nem kell a kanonikus művek

³³ Gordon Györi: *Kötelező*.

³⁴ Gordon Györi: *Kötelező*.

³⁵ Gordon Györi: *Kötelező*.

mindegyikét megtanítani, mert az lehetetlen és elidegenítő hatású, hanem attitűdöket kell kialakítani.³⁶

Hasonló állásponton van Gombos Péter, aki szerint Gárdonyit nem lecserélni kell, hanem előkészíteni.³⁷ Az előkészítés egyik eszköze lehet, amikor a jelenkor irodalma, a kortárs művek felől haladunk régebbi korok művei felé.³⁸ Azoknak a tanároknak, akik a kortárs irodalom felől közelítenek, többek között azért van nagy érdemük, mert két fontos dologra is felhívják a tanulók figyelmét: egyrészt az irodalom folytonosságára, másrészt arra, hogy a hagyományt nem lehet leválasztani a kortárs művekről. Az irodalom lényege éppen az volna, hogy a gyerekek ráismerjenek, az irodalom az ő életükről és problémáikról is szól. Arató László például az *Egri csillagok*hoz kapcsolja a tanítás során Pierrot és Szélesi Sándor *Jumurdzsák gyűrűje* című, kevésbé közismert, az *Egri csillagok* helyszíneit és motívumait jelenünk felől felelevenítő időutazásos krimijét.³⁹

Bárdos Dóra a jogyakorlatok között említi a magyar adaptációs képregények műfaját, amelynek nagy hagyományai vannak Magyarországon, és színesíthetik vagy éppen előkészíthetik a művek elemzését, értelmezését.⁴⁰ Vannak, akik idegenkednek a műfajtól, mert a „kötelezők röviden” fogalma jut eszükbe. Bárdos Dóra ugyanakkor felhívja a figyelmet arra a nagyon fontos felhasználási alapelvre, miszerint tudatosítanunk kell, hogy a Korcsmáros Pál rajzolta *Egri csillagok*at nem az eredeti regény helyett kell olvasni. A jó adaptációs képregény nem a cselekmény összefoglalása, hanem egy művészi adaptáció, nem az eredeti mű zanzája, hanem egy másik, önálló műalkotás. Ráadásul számos játék játszható az egyes adaptációs képregények kockáival, oldalaival. Ezek a feladatok mind a projekt módszer, mind a kooperációs tanulás alkotóelemeivé válhatnak.

7. Zárzó helyett

Tapasztalataink igazolják, hogy az óvodai és kisiskoláskori irodalmi nevelés többnyire eléri a célját. A gyerekek megismerkedése a gyermekirodalmi művekkel élményt adó, örömet szerző találkozás. A felső tagozaton vagy középiskolában is az irodalomóra – elviekben – lehetne az a tanóra, amelyet a diákok a leginkább kedvelnek a többi tantárggyal összehasonlítva. De a felmérések és tapasztalatok alapján nagyjából 12 éves kor után az irodalom sok esetben elveszíti élményszerűségét a gyerekek számára, az irodalomóra egy teljesítendő tantárggyá válik. Ennek

³⁶ Fenyő D. György: Az irodalomtanítás nagykorúsága. Arató László tantárgypedagógiai koncepciója 24 tételben, in Fenyő D. (szerk.): *A szöveg vonzásában*, 20–21.

³⁷ Gombos Péter: *A kötelező*, 151.

³⁸ Fenyő D.: *Az irodalomtanítás*, 13.

³⁹ Arató László: Közös és kölcsönös között – új olvasmányok a felső tagozaton, *Könyv és Nevelés*, 2013/4, 92.

⁴⁰ Bárdos Dóra: Hány éves volt Baradlayné? A magyar adaptációs képregény felhasználási lehetőségei az irodalomórán, in Lipóczi-Csabai Sarolta (szerk.): *Élményközpontú nyelv- és irodalomoktatás*, Kecskemét, Neumann János Egyetem, 2020, 179–189.

háttérben összetett okok állnak: a teljesíthetetlen mennyiségű tananyag, az irodalomtörténet-központúság (túl nagy hangsúlyt helyezve az életrajzokra), a kreativitás hiánya, a sokszor kizárólagos frontális tanulásszervezés, a hosszú évtizedek óta változatlan, megkövesedett irodalmi kánon, amely kevés teret enged például kortárs irodalmi művek megismerésének. Ezzel szemben – ahogy Gordon Györi János is rávilágít – sokan vélekednek úgy, hogy a kötelező olvasmányok „túlzott” modernizációja „a magyar nyelv, a nemzeti művelődés, kultúra és identitás hanyatlásának-elvesztésének egyik legfőbb okozója lenne”.⁴¹ Ezért a mostani irodalomtanítási rendszer megváltoztatására irányuló törekvés nagyon kemény küzdelem. A tanárok egy része kezd beletörődni abba, hogy nem tudja elérni, hogy a kötelezők mindegyikét elolvastassa a diákokkal. Így gyakran maradnak a zanzásított összefoglalók, amelyeknek haszna – finoman fogalmazva is – kérdéses. Csak reméljük, hogy nem általános annak a tanár szakos hallgatónak az esete, aki bevallotta, hogy emelt szinten négyesre érettségizve egyetlen gimnáziumi kötelezőt sem nyitott ki; az utolsó mű, amellyel próbálkozott, az *Egri csillagok* volt, de húsz oldal után azt is abbahagyta.⁴² Természetesen nem mindenki osztja ennek a főiskolai hallgatónak a véleményét, éppen ezért érdemes lenne fontolóra venni Gordon Györi János javaslatát, aki a kötelezők szükségességét, jogosultságát fenntartva a közös és kölcsönös olvasmányok mellett érvel annak érdekében, hogy minél több kölcsönös olvasmány valjon közös olvasmánnyá.⁴³

Irodalomjegyzék

- Arató László: Közös és kölcsönös között – új olvasmányok a felső tagozaton, *Könyv és Nevelés*, 2013/4, 89–98.
- Arató László: Védőbeszéd a ponyvairodalom mellett, in Fenyő D. György (szerk.): *A szöveg vonzásában*, Miskolc, Szépmesterségek Alapítvány, 2017, 89–97.
- Az Egri csillagok mindig nyer, *24.hu*, 2005. december 16. [Egri csillagok mindig nyer](#)
- Bárdos Dóra: Hány éves volt Baradlayné? – A magyar adaptációs képregény felhasználási lehetőségei az irodalomórán, in Lipóczi-Csabai Sarolta (szerk.): *Élményközpontú nyelv- és irodalomoktatás*, Kecskemét, Neumann János Egyetem, 2020, 179–189.
- Bárdos József – Galuska László Pál: *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- Bartos Éva: Fogadtatás, azonosulás, példa, in Katsányi Sándor (szerk.): *Az Egri csillagok mint olvasmányélmény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1985, 58–70.
- Benczik Vilmos: Az olvasás alkonya?, *Fordulópont* 1999/2–3, 5–12.
- Borbély Sándor: A magyar ifjúsági regény klasszikusai Gárdonyitól Móriczig, in Komáromi Gabriella (szerk.): *Gyermekirodalom*, Budapest, Helikon Kiadó, 1999, 158–167.

⁴¹ Gordon Györi: *Kötelező*.

⁴² Jenei Gyula: Merj mást gondolni, mint amit én! (Levélinterjú az irodalomtanításról Füzfa Balázssal, Karádi Zsolttal, Nényei Pállal, Simon Ferencsel), *Eső*, 2016/3. [Jenei Gyula](#) (Letöltés: 2023. 03. 06.)

⁴³ Gordon Györi: *Kötelező*.

- Fenyő D. György: Az irodalomtanítás nagykorúsága. Arató László tantárgypedagógiai koncepciója 24 tételben, Fenyő D. György (szerk.): *A szöveg vonzásában*, Miskolc, Szépmesterségek Alapítvány, 2017, 5–21.
- Fenyő D. György: Mi legyen a kötelező olvasmányok szövege?, in Bodrogi Ferenc Máté – Finta Gábor: *Mi az oka, hogy Magyarországon az irodalomtanítás modernsége lábra nem tud kapni?* Szombathely, Savaria University Press, 66–75.
- Gombos Péter: A kötelező olvasmánytól a szívesen olvasott könyvekig. Megváltozott olvasók – változatlan elvárások, in Szávai Ilona (szerk.): *Az olvasás védelmében*, Budapest, Pont Kiadó, 2010, 145–151.
- Gombos Péter: Gárdonyi és az iskolai irodalom, *Somogy*, 2013, július–szeptember, 28–32. [Gombos Péter](#)
- Gombos Péter: „Ó, mondd, te mit választanál!” A tanár felelőssége és lehetőségei a kötelező olvasmányok kiválasztásában, *Elektronikus Könyv és Nevelés*, 2009/2. [Gombos Péter](#)
- Gordon Győri János: Kötelező, közös, kölcsönös olvasmány. Hagyomány és megújulás az iskolai olvasmányok kánonjában, *Könyv és Nevelés*, 2009/2. [Gordon Győri János](#)
- Jenei Gyula: Merj mást gondolni, mint amit én! (Levéliinterjú az irodalomtanításról Fűzfa Balázssal, Karádi Zsolttal, Nényei Pállal, Simon Ferencsel), *Eső* 2016/3. [Jenei Gyula](#)
- Katsányi Sándor: Bevezetés, in Katsányi Sándor (szerk.): *Az Egri csillagok mint olvasmányélmény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1985, 5–9.
- Kispéter András: Az Egri csillagok, in Tóth Tibor (szerk.): *Gárdonyitól Gárdonyiról*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990, 120–121.
- Lackfi János: Megbirkózni a kötelező olvasmányokkal..., in Pompor Zoltán (szerk.): *Így mesélj, hogy olvasson. Gyakorlati tanácsok az olvasóvá neveléshez*, Budapest, Móra – BOOKR Kids, 2019, 70–71.
- Lengyel Balázs: Gárdonyi Géza: Egri csillagok, in Borbély Sándor (szerk.): *Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”*, Budapest, Lord Könyvkiadó, 1996, 104–109.
- Tanulj, fiam! Kötelezők ellenfényben, *Nyelv és Tudomány* 2012. április 17. [Tanulj, fiam](#)

GALUSKA LÁSZLÓ PÁL

AZ EGRI CSILLAGOK HÁBORÚJA

Nemzeti romantikától a bandaregényekig

Gárdonyi és Molnár Ferenc regénye változatlanul a legnépszerűbb magyar művek határainkon belül és kívül is. Érdekes megfigyelni Molnár regényében a két szembenálló csapat, a Pál utcaiak és a vörösingesek meghatározó vonásait, amelyek a magyar nemzeti epika (Gárdonyi: Egri csillagok) sajátosságait hívják elő részben komoly, részben ironikus formában. Munkánkban ezeket a sajátosságokat vonjuk megfigyelésünk alá, és azt vizsgáljuk, hogyan válik Gárdonyi műve gyermekirodalommá, valamint azt, hogyan értelmezi és értelmezi át Molnár a hősi epika eszköztársát munkájában.

Kulcsszavak: ifjúsági regény, bandaregény, gyermekirodalom, ifjúsági irodalom, történelmi regény

A tanulmány címe nem önálló lelemény. Gárdonyi halhatatlan regénye – akármenyire vegyes érzések is fogalmazódnak meg egyes értékelőiben manapság gyermekirodalmi kánonba illeszkedése kapcsán – elvitathatatlanul beágyazódott nemzeti önismeretünkbe. A *Nagy Könyv* országos felmérés és programsorozat kapcsán 2005-ben országos szavazásra került sor, amelynek eredményeképpen Magyarország legkedveltebb könyvének az *Egri csillagok* bizonyult. A második helyet Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című regénye szerezte meg, a harmadik legkedveltebb magyar olvasmány pedig Szabó Magda *Abigél* című műve lett, maga mögött hagyva Tolkien vagy Rowling ifjúsági regényeit is.¹ A szavazás eredménye egyébként azért is jelentőségteljes, mivel 400 000 olvasó beküldött véleménye alapján állapították meg a végeredményt, s ez a szám arányaiban jóval túlszárnyalta a nagyjából hatszorta nagyobb népességű Egyesült Királyság 750 000,² és ténylegesen is a körülbelül nyolcszorta nagyobb népességű Németország 250 000 szavazatát.³

Valamit megérezhetett ebből a népszerűségből Hernádi Gyula, aki 1994-ben megírta a regény folytatását;⁴ illetve inkább megírattatta: a szerző állítása szerint a szöveg jelentős része diákok fogalmazásaiból állt össze.⁵

A Hernádi által választott cím nyilvánvalóan történelmi fricska, de mégsem véletlen: az emberi képzeletet megmozgató legismertebb történetek nagyon hasonló

¹ Az 5. legnépszerűbb egyébként a manapság szintén hevesen támadott Jókai Mór lett *Az arany emberrel*, de az ő regényei – az egyébként szintén többször kifogásolt Fekete Istvánéival együtt – még többször felbukkannak a népszerűségi listán már az első 20 legnépszerűbb olvasmány között.

² Részletesebben lásd itt: *The Big Read*. [The Big Read](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

³ Az eredményekről: Peter Arens: »Unsere Besten – Das große Lesen« Die größte Lesekampagne, die es jemals gab, *ZDF Jahrbuch*, 2004. [Jahrbuch](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

⁴ Hernádi Gyula: *Egri csillagok háborúja*, Debrecen, Méliusz Könyvkiadó, 1994.

⁵ Lásd pl.: Lócsei Gabriella: *Kamaszalmok, észbontó mesék*. Hernádi Gyula esete az Egri csillagokkal, *Magyar Nemzet*, 1994/277, 10.

elemekből épülnek fel: bár karaktereik és díszleteik változatosak és tarkák, de tartószervezetük kövei ugyanabból a sötét és mély bányából származnak: az emberi elmének abból a tartományából, amelyet Jung „kollektív tudattalannak” nevezett.

1. Az Egri csillagok születése

Persze Gárdonyi Géza aligha gondolta volna, hogy műve elnyeri a huszonegyedik századi magyar olvasók támogatását, de valószínűleg azt sem, hogy regénye a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom kánonjába kerül. 1891-ben Feszty Árpád honfoglalási körképének sajtófelelőseként (akkori szóhasználatban: a történeti körkép-vállalat titkáráként) került Budapestre. A Feszty-körkép sikerén felbuzdulva saját hasonló vállalkozást kívánt indítani: Dante *Isteni színjátékának Pokol* című fejezetét szerette volna pannók segítségével bemutatni a nagyközönségnek.⁶ A vállalkozások anyagi bukást jelentettek Gárdonyi számára. Fővárosi írói létének idegensége és visszhangtalansága is hozzájárulhatott ahhoz, hogy 1897-ben már Egerben találjuk – inntól kezdve haláláig a vidéki város lakója maradt. Ám mégis: a milleniumi látványosságok érlelheték meg benne a török hódoltság idején játszódó hőstörténet megírását.

A magyar honfoglalási emlékkiállítások részeként két keleti témájú „papírvárost” is emeltek Budapest területén. Az egyik ezek közül az „Ős-Budavára” nevű épület-együttes volt, amely a Népligetben épült fel, és 1896. május 2-án nyitotta meg kapuit. A fából és gipszből álló épülettömeg eredeti ötlete egy 1686-os, Bécsben őrzött dokumentum alapján merült fel, ebben egy korabeli olasz hadimérnök rajzai láthatók a visszafoglalt Budavárról. Az ábrák szerint a kemény ostrom után felszabadított város jórészt megőrizte középkori arculatát, ám természetesen számos török építmény is maradt területén. Ős-Budavára ezt az egzotikus kettősséget: a középkori és a keleti építészet késő romantikus egyvelegét volt hivatott visszaadni.⁷

A másik látványos építményegyüttes a „Konstantinápoly Budapesten” nevet viselte, és Lágymányos mellett emelték. Történelmi háttere nem nagyon volt, vígjalmi negyedként is építették, a kelet izgalmas (helyenként kifejezetten erotikus) csábjaival volt hivatva bevonítani a közönséget.⁸ Ez utóbbi terület beépítése hasonló anyagokból valósult meg, mint Ős-Budavára, de kizárólag keleties épületek alkották. Azért itt is voltak történelmi tablók: bemutatták például II. Rákóczi Ferenc

⁶ A történethez az is hozzátartozik, hogy Gárdonyi épp ekkoriban fejezte be és adta ki a *Pokol* fordítását. Lásd: *A Pokol*. Írta Dante Alighieri. Fordította Gárdonyi Géza. A Molnár és Trill Pokol-körképéből vett rajzokkal. Budapest, Singer és Wolfner kiadása, 1896.

⁷ Ős-Budaváráról részletesebben: Perczel Olivér: *Az Ős-Budavára mulatónegyed története, 1896–1907*, in *Tanulmányok Budapest múltjából, 41. kötet*, 2016, 281–316. [Ős-Budavár](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

⁸ Lásd: Konstantinápoly Budapesten, *Vasárnapi Újság*, 1896. szeptember 6., 598–599. Említve még: Széchenyi Ágnes: *A kanonikus Egri csillagok keletkezéstörténeti kontextusban. A magyar–török viszony változása a 19. sz. második felében* [Gárdonyi Géza: *Egri csillagok* (1899, 1901)], in *Az Oszmán Birodalomtól Törökországig*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2021, 1–12. [A kanonikus Egri csillagok](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

Konstantinápolyba érkezését, de nagyrészt dús idomú táncosnők, mutatványosok és játéklarlangok paradicsoma volt.

Ahogy Gárdonyi, úgy ezek a vállalkozások is csőd miatt buktak el: Ős-Budavára szép bevételekkel rendelkezett, de látványosságainak költségeit nem sikerült még lenulláznia sem, nemhogy pluszbevételt kitermelnie. A budapesti Konstantinápoly kudarcának legfőbb okai pedig meglehetősen triviálisak voltak: a Lágymányoson mesterségesen kialakított öböl kitűnő bölcsőt szolgáltatott a szűnyoglárváknak, s az állandóan ismétlődő szűnyogtámadások hosszabb távon elriasztották a közönséget.

Valószínűleg ez a két nagy formátumú vállalkozás és azok képei ragadhattak meg Gárdonyi emlékezetében. Ehhez azonban mindenképpen hozzájárult az a körülmény is, hogy szerzőnk letelepedett abban a városban, ahol korábban megszerezte tanítói képesítését. A várának védelméről szóló regény örök hírnevet szerzett Eger városának, a kultuszt azonban nem Gárdonyi kezdte építeni.

Eger tízezres, jelentéktelen kisváros volt az 1800-as évek elején. Egyetlen fontosságát érsekségi székhely mivolta adta. Pyrker János László ciszterci szerzetest és apátot 1827-ben nevezte ki a Szentatya az egri főegyházmegye élére. Pyrker érsek első intézkedéseinek egyike volt, hogy elrendelte a teljesen romos állapotban lévő egri vár rekonstrukcióját és régészeti feltárását. A tudós és műgyűjtő metropolita kitűnő érzékkel talált rá a történelmi maradványokra, hiszen a középkorba történő romantikus visszavágyódás úgyszólván a levegőben volt, és az egri vár – rossz állapota ellenére – mégis viszonylag épségben vészelt át az évszázadokat. Az ásatások és a rekonstrukciós tevékenység hamar ráirányította a közvélemény figyelmét Eger városára. Hirtelen feltámadt az érdeklődés az egri ostrom iránt is, amely a török hódítás idején a kevés magyar győzelmek egyike volt, bár, igaz, nem tartott sokáig. Az ostrom 1552-ben zajlott, és a város 1596-ban – mindössze negyvennégy évvel később, sokkal nagyobb és jobban felszerelt védősereggel – háromheti török ostrom után végül feladta a várat, mely ezt követően 91 évre török uralom alá került. Végül 1687-ben Antonio Caraffa tábornok vette vissza, gyakorlatilag véráldozat nélkül, ostromzárral és a török várórség kiéheztetésével. (Ennek is volt köszönhető a vár aránylag jó állapota.)

A regionális, majd országos figyelem hatására hamarosan megszületett az első nagyhirű műalkotás is, amely szintén megragadhatta Gárdonyi fantáziáját, Székely Bertalan *Egri nők* című nagy formátumú történelmi tablója, amely épp a kiegyezés évében, 1867-ben készült el, az országos érdeklődést ismét csak Egerre irányítva. A festmény témacentrumában az 1552-es ostrom egyik – a művészi képzelet által némileg felülírt – pillanata áll: középpontjában egy monumentális alakká magasztosult nőalak (a festő szándéka szerint Dobó Katica)⁹ magasodik (aki több szempontból is emlékeztet Delacroix barikádokon álló Szabadság-szimbólumára), jobb kezében lévő szablyájával éppen halálra sújt egy támadó janicsárt, míg bal kezével segítőleg ragadja meg a mellette hátrahanyatló férfi, egy várvédő harcos csuklóját.

⁹ Székely Bertalan: *Egri nők*, in Laskay Gabriella (szerk.): *Száz szép kép*, 2004. [Egri nők](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

A központi karakter mögött két másik nő is feltűnik: egy fekete fejkendő, meghatározhatatlan korú asszony (feltehetően hadiözvegy) és egy fiatal lány, akik kosárból éppen súlyos termésköveket készülnek ráborítani az ostromlókra. A festménynek már saját korában nagy sajtóvisszhangja volt. A tanítóképzőt Egerben 1878-ban elkezdő Gárdonyinak mindenképp hallania kellett róla, már csak azért is, mert a képet Eger városának nőegylete gyűjtésből vásárolta meg alkotójától, és az egylet adományozta tovább nagylelkűen a Nemzeti Múzeumnak.¹⁰

Az *Egri csillagok* megírása előtt Gárdonyi számos forrásból merített. Az egyik legfontosabb Tinódi Lantos Sebestyén krónikás éneke volt,¹¹ de használta Szerémi György történeti munkáját,¹² Verancsics Antal követi jelentéseit,¹³ Dzselálzáde Musztafa krónikás leírását,¹⁴ Istvánffy Miklós históriáját,¹⁵ s nem utolsósorban persze Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposzát is. Azonban a népelet egyes elemeinek rögzítésekor saját korábbi munkái voltak segítségére,¹⁶ Konstantinápoly leírásához pedig saját úti élményeit használta fel. 1899 júniusában Tóth Béla¹⁷ nevű barátjával elutaztak a Boszporusz-parti városba. Tóth Béla beszélt törökül, és korábban tagja volt annak a diákküldöttségnek, amelynek nagy szerepe volt abban, hogy a szultán visszaadta Magyarországnak az összes török kézen levő corvinát.¹⁸ Gárdonyi többek között megtekinthette a dervisek táncát, a padisah bevonulását a mecsetbe, bejutott a Yedikulébe (Héttorony), a császári kincstárba, és még a szultán hivatalos fogadásán, a szelámlikon is részt vehetett. Ezek az élmények is mind beépültek a regénybe.

Az *Egri csillagok*at 1899 karácsonyán¹⁹ kezdte folytatásokban közölni a *Pesti Hírlap*, majd regényként először 1901-ben jelent meg. Élete folyamán a szerző számos

¹⁰ Lengyel Géza: Székely Bertalan, *Nyugat*, 1911/4. [Székely Bertalan](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

¹¹ Ennek a Régi Magyar Költők Tára sorozatban megjelent kiadása meg is volt Gárdonyinak, és hagyatékában a szerző széljegyzeteivel ellátva fenn is maradt: Tinódi Sebestyén *Összei művei 1540–1555*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881. Említi: Széchenyi: *A kanonikus Egri csillagok*, 7.

¹² Szerémi György: *Epistola de perdicione regni Hungarorum* (1484–1543). [Szerémi György](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

¹³ Verancsics Antal *Összes munkái*, közl. Szalay László – Wenczel Gusztáv, I–XII., Pest–Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, 1857–1875.

¹⁴ Dzselálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása (részlet), ford. Thúry József, in „*Jó Dobó miatt sok terekök vesznek*” 16–17. századi költők és krónikások az 1552-es egri ostromról, szerk. Lőkös Péter, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2008, 149–150.

¹⁵ Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól írt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, 1–3., s. a. r. Benits Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2001–2009.

¹⁶ Például azok, amelyek *Az én falum* című elbeszélésgyűjteménye élményanyagául is szolgáltak. Gárdonyi Géza: *Az én falum I–II.*, Budapest, Légrády, 1898–1900.

¹⁷ Az a Tóth Béla, aki – nem túl barátságosan – „tudományos veszedelemnek”, „modorosságba burkolt csira átabota munkának” minősítette Benedek Elek meséit, mindazonáltal a századforduló ismert és közkedvelt publicistája, anekdotairója és műkedvelő etnográfusa volt. A török kultúra iránti érdeklődése miatt barátai „Effendi” beceneven emlegették. Benedek-kritikájáról magunk is szót ejtettünk korábban. Lásd pl. Galuska László Pál: Deszkavártól Jégorszáig. Benedek Elek meseírói munkássága, *Könyv és Nevelés*, 2009/4. [Benedek Elek](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

¹⁸ Erről bővebben lásd pl. Széchenyi: *A kanonikus Egri csillagok*, 5.

¹⁹ Gárdonyi Géza: Az egri csillagok, *Pesti Hírlap*, 1899. december 24., 43.

alkalommal átdolgozta műve szövegét, még halála előtt is korrektúrázta. Ebből született meg a szakma által leghitelesebbnek tekintett átirat.²⁰ Mint már említettük, a szerző maga sosem szánta tudatosan ifjúsági műnek regényét, bár a gyermek- és ifjúsági irodalomba kerülés egyik jeleként fogadhatjuk a keletkezés egyik közvetlen előzményét, amelyet az író fia, Gárdonyi József is közölt édesapjáról szóló életrajzi írásában. A dokumentum az író személyes följegyzése, és Gárdonyi mellett főszerplője maga az egyik későbbi közlő: a gyermek Gárdonyi József.

Egy tavaszi napon fölvezettem a fiamat az egri várba. Azt mondtam neki:

– Hunyd be egy pillanatra a szemedet, és gondold azt, hogy az idő kereke visszafordult az 1552-ik esztendőbe. Ez a bástya, ahol állunk, tele van sárga csizmás, sisakos fegyveres katonával. Lent meg, amerre csak látsz, mindenütt fegyveres török nyűzsög. A török minden oldalról lövi a félmázsás ágyúgolyót: kőgolyót, vasgolyót. Az ágyúk úgy dörögnek, mint az ég, mikor zivatar van. Puff! ide csattan egy golyó a lábunk elé. Szétütötte a követ. Egy magyar katona leesett. Puff! itt a másik golyó is. Félsz úgy-e? Bezzeg azok a hősök nem féltek. Ha féltek volna, nem maradtak volna itten. Nézd, amott az akácánál jön Dobó lóháton... Vasba van öltözve mint a többi...

S élénk színekkel festettem eléje az ostromot, Dobót, Mekcseyt, a hős asszonyokat, a bombahányó és falromboló törököt, a halottakat, a sebesülteket, a harmincnyolc napig tartó nagy ostrom minden jelenetét.

A gyermek napokig ezt forgatta az elméjében, de ami engem meglepett, az volt, hogy a figyelmét Bornemissza Gergelynek, a király főhadnagyának alakja ragadta meg legjobban. Ez volt, akiért legjobban lelkesült és akinek tettein szívéből kacagott. S nekem a gyermeki lélek érzékeny tükrében kellett meglátnom, hogy csakugyan ez a legérdekesebb alakja az egri ostromnak.

Ekkor gondoltam rá, hogy ennek a Gergely deáknak az életét meg kellene írni regénynek. [...]

Ez a vidám szép alak tragikus véget ért. Lehetetlen olyan életrajzot írni, hogy az olvasók sírva tegyék le a kezükből. Ezen úgy segítettem, hogy az elejére fordítottam annak a nehéz sorsnak a képét, amely őt érte. Az olvasó a regény első felében megismeri a magyar rabok útját és a héttornyú börtönt, anélkül, hogy csak sejténé is, hogy mindezért van elmondva, hogy mikor a regény végére ér, gondolatban visszahelyezhesse az érdekes hőst, a regény első felében rajzolt állapotokba.²¹

Ezen előzmények után a regény végül ezen a teljes címen jelen meg: *Egri csillagok (Bornemissza Gergely élete)*. Ez a téma- és címválasztás irányította végül a regényt a gyermek- és ifjúsági irodalom területére. Sőt: a szerző eredetileg a *Gergő diák* munkacímet szánta a műnek.²²

²⁰ Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, gond. Császtvay Tünde, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

²¹ Gárdonyi Géza: Az egri csillagok (az író levele), *Pesti Hírlap*, 1899. december 17., 2. Idézi: Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi II.*, Budapest, Dante, 1934, 17–19.

²² Gárdonyi: *Az élő Gárdonyi*, 17. Később ugyanő ezt írja: „A vázlat összeállítása után a Gergő diák címe lekerül a kemény tábláról. Új cím: Holdfogyatkozás. De Gárdonyinak ez se tetszik. Csak két hétig állja a helyét. Lesz: Hol terem a magyar vitéz! Ez jobb. Ezt is kinövi egy hónap alatt és kerül helyébe a Török gyűrű. Ez meg aztán csak egy napig él. Kiderül, hogy a török gyűrű hamis érték. Ezután következik: Hold és a csillagok, amiből végre a maradandó két szó alakul: Egri csillagok és ez illesztődik a regénye élére.” 44.

2. Nagyregényből ifjúsági regény

A gyermek- és ifjúsági irodalom a befogadók életkora szempontjából specifikálódik: ez pedig a 0–18 éves korosztály. A két fő korcsoportját a gyermekirodalom (0–12 év) és az ifjúsági irodalom (13–18 év) befogadói köre alkotja.

Míg a gyermekirodalomban mindhárom műnem műfajaiból találunk szöveg-típusokat, addig az ifjúsági irodalom szinte teljes mértékben az epika területére koncentrálódik. Bár vannak ifjúsági novellák, elbeszélések (ezek népszerűsítésére egyébként éppen Gárdonyi korában²³ történetek nagyobb arányú erőfeszítések), az ifjúsági irodalom leginkább elterjedt és kedvelt műfaja a regény, annak is pedig az „ifjúsági regény” néven ismert típusa. Az ifjúsági regény nem önálló műfaj, még csak nem is alműfaj. Témája szerint leginkább szerelmi, kaland-, esetleg nevelődés-történet, leginkább e három különböző arányú kombinációja. Ez nyilván nem véletlen: a témák egybeesnek a serdülő korosztály ösztönös és tudatos érdeklődésével.

Amikor Gárdonyi főhőse gyermekkorával kezdi el a történetet, amelyben végigkövethető Gergő és Vica serdülése, ébredő szerelme és boldog, ifjú házaspárrá válása, utat nyitott regénye olvasói rétegének megváltozása előtt. Ráadásul többek véleménye szerint²⁴ azon kevés századfordulós olvasmány közé tartozik, ahol a női főszereplő is karakterisztikus alak.²⁵

Már az első, 1901-es kritika is nagyra értékelte a művet, és 1902 októberében megkapta a Tudományos Akadémiától a legjobb történelmi regénynek járó Péczely-díjat.²⁶ Gárdonyi gyorsan beletörődött abba a ténybe, hogy regénye ifjúsági, majd még életében iskolai kötelező olvasmánnyá vált.

Ma az *Egri csillagok* a hatodik osztályosok kötelező olvasmánya. Hogy miként lett egy ifjúsági regény a tizenkét évesek irodalma, annak földerítésére külön irodalom- és pedagógiatörténeti nyomozás kellene. Talán az egyik oka az lehet, hogy a regény első részében a főhős hét-, a főhősnő ötesztendő. Jumurdzsákkal való első találkozásuk, a törököktől való szökésük a kor hazafias gyermek- és ifjúsági novel-láinak elemeit idézi.

3. Háborús gyermekregény

Mindössze öt évvel az *Egri csillagok* megjelenése után egy fiatal szerző is jelentkez a gyermekregényével, a címe: *A Pál utcai fiúk*.

²³ Lásd pl. Gácsi Klára – Oláh János (szerk.): *Százszorszép novellák*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1991.

²⁴ Lásd pl. Ruff Orsolya: Elővettük minden idők legnépszerűbb kötelező olvasmányát, *Könyves Magazin*. [Egri csillagok](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

²⁵ Ruff: *Elővettük*. „Gárdonyi Évája ugyanakkor minden szempontból megfelel egy modern hősnő alapvetéseinek: önállóan alakítja sorsát, amikor úgy dönt, hogy a családi és királynői nyomás ellenére nem lesz Fürjes Ádám felesége, és az ő döntése az is, amikor az életveszéllyel dacolva bejut az ostromlott egri várba.”

²⁶ Ruff: *Elővettük*.

Molnár Ferenc műve 1906-ban jelent meg folytatásokban. Molnár maga ennyit mond a könyv keletkezéséről: „1906-ban írtam meg folytatásokban egy ifjúsági lap számára, amelyet volt tanárom, dr. Rupp Kornél szerkesztett.”²⁷ Az újság a *Tanulók Lapja* címet viselte. Végső formájában a Franklin Kiadó adta ki 1907. április 10-én.

Az általános közvélekedés szerint *A Pál utcai fiúk* című regénye Molnár egyetlen gyermekirodalmi alkotása, amely előzmény nélküli az életműben. Valójában szerzőjének nem az első és nem is az utolsó efféle jellegű próbálkozása.²⁸ Ilyenek pl. *A gazdátlan csónak története* (1902, kisregény), a Józsi-történetek, a *Péterke*, *A két kis angyal*, a *Petrence Palkó* és *Az első lépés* című novellái. Matyasovszky József szerint *A Pál utcai fiúkkal* egy időben megjelent (egyébként Karinthy által az *Így írtok ti*-ben is karikírozott) *Gyerekek* című karcolatgyűjtemény több darabja is a regény „előtanulmányainak” tekinthető. A „Gitt-egylet” tanári kihallgatása dramatizált formában már itt előbukkan teljes kidolgozottságban, ráadásul ezen a címen. Heti tárcáiban középiskoláskori emlékfoslányait örökíti meg. *Reismann tanár úr* című elbeszélésében szerepel a diákok között egy Csónakos nevű fiú (*Budapesti Napló*, 1898. április 10.).²⁹ Gimnazista korának emléke megjelenik a *Két krajcárért füge* című elbeszélésében is (*Budapesti Napló*, 1902. szeptember 6.).

Molnár, akitől korántsem volt idegen a gyermekirodalmi téma és a gyermekirodalmi ambíció,³⁰ feltehetően ismerte a kortárs vagy közel kortárs gyermekirodalomból Charles Dickens *Twist Olivér* és *Copperfield Dávid* című műveit (Nemecsek erősen emlékeztet ezek főhősöire), Mark Twaintól a *Tom Sawyer kalandjait*, illetve a *Huckleberry Finn kalandjait*, Frances Hodgson Burnett *A kis lord*, illetve Edmondo De Amicis *A szív* című regényeit (ennek Garrone nevű egyik főhősében pedig Bokára ismerhetünk). Nagy gonddal írhatta meg saját regényét, bár állítása szerint a szöveg előzetes vázlatok nélkül, folyamatosan született meg a New York Kávéház karzatán, ahonnan a szedő ún. „kutyanyelveken” szállította át a történetet a nyomdába.³¹

²⁷ Komáromi Gabriella: Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, in Borbély Sándor (szerk.): *Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”. Műismertetések és műelemzések*, Budapest, Lord Könyvkiadó, 1996, 134–137.

²⁸ Matyasovszky József: *Molnár Ferenc*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés Kft., 1997, 65–66.

²⁹ Molnár Gál Péter: *A Pál utcai fiúk*, *Kultúra.hu*. [A Pál utcai fiúk](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

³⁰ Részlet Molnár a *Nyugatban* megjelent, Sebők Zsigmondról szóló, Kisfaludy-társaságbeli székfoglalójára írott beszédéből. „Írjuk fel róla, hogy a gyerekek barátja volt, ne azt írjuk fel, hogy szerette a gyerekeket, mert ez csak szép, de nem sok. A gyerekek szerették őt, ami sok, mert ritkaság, és mert bizonyítvány az Úr színe előtt, bizonyítvány a művész és az ember számára. Aki a gyerekek lelkébe horgonyozta le írói dicsőségét, igen bölcsen cselekedett. Emléke jó helyen van a gyerekek szívében: nemcsak azért, mert ők tovább fognak élni, mint mi, hanem azért is, mert az ő jó kritikájukban mindig zúg valami a halhatatlanságból, mint ahogy az ő lelkük közelebb van a végtelenséghez, mint a miénk.” Idézi: Borbély Sándor: Az örök kiskamasz Molnár Ferenc, *Könyv és Nevelés*, 2003/1. [Molnár Ferenc](#) (Letöltés: 2023. 11. 13.)

³¹ A pesti helyszínekről szót ejt Komáromi: *Molnár*, 130.; Matyasovszky: *Molnár*, 68–69.; Borbély: *Az örök kiskamasz*; Horgas Judit: Fák közt, padon a Fűvészkertben, *Liget*, 2004/5. [Fűvészkertben](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.)

A regény több szereplője is élő modell után készült. Molnár Gál Péter említést tesz egy kötelezvényről, amelyet 1927-ben Pásztor Bertalan nyugalmazott városi tanácsos még őriz. Ezen a kötelezvényen a Lónyay utcai református gimnázium öt tanulója, Pollák (Pásztor) Berczi (a két Pásztor egyik modellje), Koréh (Tatay) Endre, Neumann Ferenc, Róth Samu, Ligenfeld Miklós 1895. június 22-i dátummal becsületszavukat adják, hogy „amennyiben lehetséges”, 1905 júniusában megtartják a tízéves találkozójukat. Ez a kis kör *A Pál utcai fiúk asztaltársasága* néven a József körúti Brandl vendéglőben gyűlésezett.³² Molnár a regény főhősét, Nemecek Ernőt, Feiks Jenő (1878–1939) impresszionista festőről, grafikusról, gyermekkori barátjáról mintázta.³³ A másik Pásztor-fiú: Pásztor Árpád (1877–1940) publicista, ifjúsági regényíró.³⁴ Az utolsó „Pál utcai”, Ágoston Dezső (Csele modellje), az 1960-as évek elején hunyt el.³⁵

Molnár Ferenc először e regénye révén vált ismertté. A gyermeki lélek újonnan felfedezett világa mint téma a levegőben volt az 1900-as évek első két évtizedében. Nálunk Krúdy, Kosztolányi, Karinthy sikeres gyermekregényei és gyermeki témájú művei is ezt bizonyítják. *A Pál utcai fiúk* is azonnal sikert aratott. Molnár Gál Péter említi azt az OSZK kéziratár nyomdai szerződése között található megállapodást, amely szerint a Franklin kiadó örök áron, 1000 korona tiszteletdíjért megvásárolta *A Pál utcai fiúkat* 1907-ben.³⁶ Külföldön is az egyik legismertebb magyar irodalmi szöveg. 1997-ig 14 nyelvre fordították le, a legnagyobb sikere Olaszországban volt.

A regény cselekményszerkezete drámai pontossággal fölépített. A vörösingesek háromszor támadnak a Pál utcaiakra (einstand, Áts Feri zászlólopása, majd a csapat támadása), Nemeceknek háromszor kell a víz alá merülnie, egyre feszítettebb körülmények között. Tíz Pál utcai és tíz vörösinges csapat össze. A regény tíz fejezetből áll. A mű végén a szerző minden szálat elvarr; Nemecek meghal, Kolnay és Barabás kibékülnek, és mind a két gyermekcsapatot kiakolbólítják a saját kis mennyországából, a vörösingesek előtt a Fűvészkert, a Pál utcaiak előtt a grund kapuja zárul be örökre. A cselekménység mellett a keserűsége is rokonítja Gárdonyi művével.

³² Molnár Gál: *A Pál utcai fiúk*.

³³ Életrajzát lásd például a *Magyar életrajzi lexikonban*: [Magyar életrajzi lexikon](#). (Letöltés: 2023. 05. 13.) Feiks Jenőről, amennyiben valóban ő Nemecek mintaképe, elterjedt tévhit, hogy meghalt a spanyolnáthajárványban. Ezt írja róla például Horgas Judit *Fák közt, padon a Fűvészkertben* című könyvének internetes ajánlója is 1918-as dátummal. Horgas: *Fák közt*. Molnár Erzsébet, az író testvére szerint 1938-ban, egy ál-Nemecek feltűnésekor még bátyja is azt üzenté haza Amerikából, hogy nyugodtan dobják ki az impostort, mert a valódi Nemecek még 1919-ben meghalt tuberkulózisban. N. Kósa Judit: *Az ál-Nemecek pere, Népszabadság*, 1998. március 13. [Az ál-Nemecek pere](#) (Letöltés: 2023. 05. 13.) Feiks 1939-ben hunyt el.

³⁴ Borbély: *Az örök kiskamasz*.

³⁵ N. Kósa: *Az ál-Nemecek*. Komáromi: *Molnár* említ még három adatforrást: Molnár Erzsébet: *Testvérek voltunk*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1958; Csergő Hugó: *Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc?* (cikksorozat, *Magyar Hírlap*, 1928); Sárközi Máttyás: *Színház az egész világ. Molnár Ferenc regényes élete*, Budapest, Osiris–Századvég Kiadó, 1995.

³⁶ Molnár Gál: *A Pál utcai fiúk*.

4. Honnan ered a siker?

A *Pál utcai fiúk* a gyermekregények kategóriáján belül az ún. „bandaregények” közé tartozik. A bandaregények (pl. Erich Kästner: *Emil és a detektívek*, Arkagyij P. Gajdar: *Timur és csapata*, Csukás István: *Keménykalap és krumpliorr* stb.) általában egy olyan gyermekcsoportról szólnak, amelyek a csoportbeli szerepek (vezér/ek, alárendeltek, támogatók stb.) kialakulása után eredményesen képesek egy őket fenyegető, komoly veszélyhelyzet elhárítására vagy más probléma megoldására. Az ilyen típusú művek témája nagyon gyakran nyomozás vagy csoportok közötti összecsapás. Molnár műve az utóbbi kategóriába tartozik, a cselekmény középpontjában a Pál utcaiak hősiességi „honvédő harca” áll, amelynek során megoltalmazzák a grunidot a beözönleni készülő ellenségtől, a fűvészkerti vörösingések csapatától.

A bandaregény sikerét az ember egyik legegyszerűbb ösztöne, a sajátosságai biztosítja, vagyis az a tény, hogy az ember csoportlény és csak kis csoportok tagjaként érzi jól magát. A csoportok működése azáltal válik sikeressé, hogyan találják meg helyüket a csoporttagok a közösségben, illetve hogyan ruházza föl a csoport magát egyéni, más csoportoktól világosan elkülöníthető attribútumokkal. A bandaregények befogadója önkéntelenül is belép a szövegben formálódó csoportba, saját lelki alkatának megfelelően kiválasztja magának a neki leginkább megfelelő lelki alkatú csoporttagot, és mintegy vele együtt „szocializálódik” a cselekmény folyamán. A befogadóban kialakuló csoportérzés egyik legfontosabb megnyilvánulása, hogy a műben szereplő ellenfél, illetve másik csoport idegenné és negatívvá válik a számára. A szövegíró ezeket a folyamatokat ügyesen irányíthatja. Érdekes megfigyelni Molnár regényében a két szembenálló csapat, a Pál utcaiak és a vörösingések meghatározó vonásait. A Pál utcaiak – a „sértett” közösség – tagjai egyenként csaknem mind gyengébbek és esendőbbek a vörösingéseknél. Molnár állandóan hangsúlyozza a vörösingések erőfölényét, gondoljunk csak az „einstandoló” félelmetes Pásztorokra, vagy akár Áts Ferire, akinek erejétől még saját bandája is retteg. A Pál utcaiak fizikai hiányosságai mellé még kisebb jellemhibák is társulnak. Kolnay és Barabás, valamint a gittegylet tagjai állandó formai vitákba bonyolódnak, Cselehi, Csónakos erős, de nem túl okos, Nemecek kicsi, gyöngye és gyáva, Geréb agresszíven a csoportvezérségre törne. A csoporton belüli konfliktus tovább erősíti a szemlélőben a fenyegetettségérzetet, és a feszültséget fokozza a vörösingések látszólagos vakfegyelme és egyöntetűsége. Ugyanakkor azonban a Pál utcaiak a lényegi kérdésekben mégis együtt tudnak működni; vitán felüli a számukra, hogy a grunidot meg kell védeni, hogy az alapvető becsületkódex törvényeit meg kell tartani. Mivel a legtöbbször ezekben a kérdésekben következetes, ezért ismerik el csaknem egyhangúlag (Geréb kivételével) Boka vezérségét, ezért lesz képes Nemecek hősiességi tetteket végrehajtani, ezért fognak a vörösingések támadásakor a Pál utcaiak tökéletes fegyelemben együtt harcolni. Továbbá fontos a Pál utcaiak esetében az önkéntesség és a demokratikus háttér; a Pál utcaiak között mindenki „tiszt” az egy Nemecek kivételével, de neki is van „polgári” tisztsége; titkár a Gitt-egyletben;

Boka választott, demokratikus vezető, a fiúk saját akaratukból, meggyőződésből és lelkesedésből engedelmessé válnak neki. A vörösingések csapatát ellenben a csapatvezértől való rettegés és a mohóság tartja össze; bár nagyszerű területet birtokolnak a Fűvészkertben, a Pál utcai grundot is be akarják kebelezní. „Azért tesszük, hogy legyen hol labdázunk. Itt nem lehet, és az Eszterházy utcában mindig veszekedni kell a helyért... Nekünk labdaterület kell, és pontum!”³⁷ – mondja az egyik Pásztor. Áts Feri autokratikus vezér, a vörösingések szervezete erősen hierarchikus. Ám a látszólagos fegyelem és szilárdság a vereség után hamar fölbomlik, a vörösingések súlyos belső konfliktusba bonyolódnak, amelynek folyományaképpen elveszítik megmaradt területüket is. A vörösingések indoka – bár karaktereik egyenként tulajdonképpen szimpatikusak – igazságtalansága miatt válik ellenszenvenné.

A regény felépítése gyakorlatilag annyira egybevág az *Egri csillagok*éval, hogy már a kortársak közül is többen sejtették, Molnár műve gyakorlatilag Gárdonyi gyermekszemszögű görbe tükre, egyfajta karikatúrája. Bár Molnár művét bandaregényként határoztuk meg, mégis van néhány olyan vonása, amely a többi bandaregénytől elkülöníti. Az egyik ilyen momentum az ellenséggel való összecsapás heroizmusa, illetve a grund mint a megvédendő haza toposza. Markáns különbség még a belső ellenség – az áruló Geréb – megjelenése is, ami szintén segít a feszültség fokozásában. Szintén jelentős különbségnek mondható a tragikus elemeket hordozó vég, amely inkább a mítoszokra, mint a gyermekregényekre jellemző végkifejlet. *A Pál utcai fiúk* sikerének egyik legfontosabb titka, hogy fölépítésében a hősi eposzokra, illetve az eposzszerű történetekre emlékeztet. Nem csupán arról tájékoztat, milyen egy jó csoport működése, illetve hogy az ember hová kerülhet a csoporton belül, hanem arról is, mi az emberi létezés értelme általában. Az emberi létezés értelme a mítoszokban és eposzokban az, hogy az egyén a pozitív erkölcsi erők oldalára álljon, és a jó oldalon, ereje megfeszítésével megpróbálja megvédeni mindazt, amit a világmindenségben értéknek gondol.

5. Párhuzamos világok

Molnár műve után hat esztendővel (1912-ben) Franciaországban megjelenik Louis Pergaud *Gombháború* (*La Guerre des boutons*) című bandaregénye. A regény cselekménye két francia kisváros (magyar fogalmak szerint inkább falu), Longverne és Velrans gyermekeinek viszálya.

A regényben szereplő mindkét gyermekcsoport hasonló módon jellemzett, de a narrációs technika miatt az olvasó mégis a longverne-iek csapata mellé áll, egyszerűen azért, mert a longverne-i csapat tagjai között vannak a mű nézőpontkarakterei. A cselekmény hasonlóan alakul, mint Molnár regénye esetében, a longverne-i csapat legyőzi a velrans-iakat, de a győzelem itt is csupán „erkölcsi”, a szülők – az áruló Bacaille megleckéztetése miatti dühükben – alaposan megbüntetik a győzteseket. Pergaud regénye Martell Károly és Charlemagne szaracénok elleni küzdelmeinek

³⁷ Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1977, 54.

csatáit idézi, a történelmi regény parodisztikus felidézését tovább erősíti, hogy a fejezetek elején – Victor Hugo és Walter Scott romantikus történelmi nagyregényeihez hasonlóan – klasszikus mottók olvashatók, amelyek témájukban ironikusan előrevetítik a fejezetben történő eseményeket.

Pergaud regénye sokkal inkább felidézi a gyermeki ösztönös és gátlástalan attitűdöket, mint Gárdonyi vagy Molnár gyermekhősei. Ezzel együtt kétséges a korosztály is, amelyhez szól – még ma is akadna olyan szülő, aki nem örülne, ha gyermeke elolvashatná. Ugyanakkor „őszintébb” és kegyetlenebb is – ezáltal ironiája ellenére realizistikusabb, mint Gárdonyi vagy Molnár műve.³⁸ Az ellenség itt is erősebbnek, fegyelmezettebbnek tűnik, a rokonszenves csapat gyenge, belső ellentétek mutatkoznak. Az ellenlábás vezére is nagy formátumú alak, képes a stratégiai gondolkodásra, és az ellenség is rendelkezik egyfajta szabálytudattal.

6. Mit üzen ma a bandaregény az olvasóknak?

A XXI. századi gyermekek atomizálódott egyéniségek. Okos eszközeik elzárják őket a közösségektől, szórakozásaik magányosak, öncélúak, és nem fejlesztik személyiségüket. A fizikai világ helyét átvette a virtualitás, amely veszélytelenebb, de valós élmények tekintetében szegényesebb, mint a fizikai valóság, amelyet elhagytak. A kapcsolatok is virtuálisak, de a virtuális térben kialakított kapcsolatok tovább csökkentik a valós érintkezések lehetőségét.

De mi a virtualitás? Egy olvasmány, egy leírt történet mennyivel valóságosabb a számítógépek képernyőjénél? Mircea Eliade a mítoszokat és meséket olyan „pszichodramákként” jellemzi, amelyek segítenek befogadóiknak abban, hogy valódi sérülés nélkül élhessék meg a létezés határhelyzeteit.³⁹ Ha egy mai gyermeknek nincs kedve és társasága ahhoz, hogy valós kalandokat éljen meg, legalább lélekleben legyen lehetősége a tapasztalatszerzésre. S miért ne történhetne ez meg épp a bandaregények segítségével?

A bandaregény a közösségi élmény megélésének talán egyik utolsó lehetősége napjainkban.

³⁸ Szerzője így ír az *Előszó*ban: „Aki szereti Rabelais-t, ezt a valódi francia lángelmét, azt hiszem, örömeit leli majd könyvemben, mely címe ellenére nem kisgyermekeknek szól és nem is ifjú szüzeknek. [...] Gyerekkorom egy darabkáját akartam felidézni, megmutatni, hogy kiszabadulva a képmutatás, a család és az iskola béklyójából, milyen lelkes és szilaj, őszinte és hősi vadóccéletet éltünk.” Louis Pergaud: *Gombháború*, ford. Bognár Róbert, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010, 7–8.

³⁹ „Tagadhatatlan, hogy a mesehősök és hősnők megpróbáltatásai és kalandjai szinte kivétel nélkül beavatási mozzanatként is értelmezhetők. Rendkívül fontosnak tartom azt is, hogy amióta csak a mese mint olyan létezik [...] a primitív és a civilizált közönség egyaránt örömmel hallgatja, akárhányszor ismétlik is. Ez azt jelenti, hogy a beavatási szertartások – még álcázott formában, mint a mesében is – az ember mélyről fakadó szükségletét kielégítő pszichodráma kifejezési eszközei” – fogalmaz Eliade. Idézi: Bruno Bettelheim: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*, ford. Kúnos László, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985, 38.

Irodalomjegyzék

- Alighieri, Dante: *A Pokol*, ford. Gárdonyi Géza, Budapest, Singer és Wolfner, 1896.
- Arens, Peter: »Unsere Besten – Das große Lesen« Die größte Lesekampagne, die es jemals gab, *ZDF Jahrbuch*, 2004. [Jahrbuch](#)
- Bettelheim, Bruno: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*, ford. Kúnos László, Budapest, Gondolat Könyvkiadó, 1985.
- Borbély Sándor: Az örök kiskamasz Molnár Ferenc, *Könyv és Nevelés*, 2003/1. [Molnár Ferenc](#)
- Csergő Hugó: *Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc?*, cikksorozat, *Magyar Hírlap*, 1928.
- Dzselálzáde Musztafa: Az országok osztályai és az utak felsorolása (részlet), ford. Thúry József, in „*Jó Dobó miatt sok terekök vesznek*” 16–17. századi költők és krónikások az 1552-es egri ostromról, szerk. Lökös Péter, Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2008, 149–150.
- Feiks Jenő, in *Magyar életrajzi lexikon*. [Magyar életrajzi lexikon](#)
- Gácsai Klára – Oláh János (szerk.): *Százszorszép novellák*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1991.
- Galuska László Pál: Deszkavártól Jégorszáig. Benedek Elek meseírói munkássága, *Könyv és Nevelés*, 2009/4. [Benedek Elek](#)
- Gárdonyi Géza: Az egri csillagok, *Pesti Hírlap*, 1899. december 24., 43.
- Gárdonyi Géza: Az egri csillagok (az író levele), *Pesti Hírlap*, 1899. december 17., 2.
- Gárdonyi Géza: *Az én falum I–II.*, Budapest, Légrédy, 1898–1900.
- Gárdonyi Géza: *Egri csillagok*, gond. Császtvay Tünde, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.
- Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi II.*, Budapest, Dante, 1934, 17–19.
- Hernádi Gyula: *Egri csillagok háborúja*, Méliusz Könyvkiadó, Debrecen, 1994.
- Horgas Judit: Fák közt, padon a Fűvészkertben, *Liget*, 2004/5. [Fűvészkertben](#)
- Istvánffy Miklós *Magyarok dolgairól irt históriája Tállyai Pál XVII. századi fordításában*, 1–3., s. a. r. Benits Péter, Budapest, Balassi Kiadó, 2001–2009.
- Komáromi Gabriella: Molnár Ferenc: A Pál utcai fiúk, in Borbély Sándor (szerk.): *Ötven nagyon fontos „gyerekkönyv”*. *Műismertetések és műelemzések*, Budapest, Lord Könyvkiadó, 1996, 134–137.
- Konstantinápoly Budapesten, *Vasárnapi Újság*, 1896. szeptember 6., 598–599.
- Lengyel Géza: Székely Bertalan, *Nyugat*, 1911/4. [Székely Bertalan](#)
- Lőcsei Gabriella: Kamaszálmok, észbontó mesék. Hernádi Gyula esete az Egri csillagokkal, *Magyar Nemzet*, 1994/277, 10.
- Matyasovszky József: *Molnár Ferenc*, Debrecen, Tóth Könyvkereskedés Kft., 1997.
- Molnár Erzsébet: *Testvérek voltunk*, Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1958.
- Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*, Budapest, Móra Ferenc Könyvkiadó, 1977.
- Molnár Gál Péter: A Pál utcai fiúk, *Kultúra.hu*. [A Pál utcai fiúk](#)
- N. Kósa Judit: Az ál-Nemecsek pere, *Népszabadság*, 1998. március 13. [Az ál-Nemecsek pere](#)
- Perczel Olivér: Az Ős-Budavára mulatónegyed története, 1896–1907, in *Tanulmányok Budapest múltjából*, 41. kötet, 2016, 281–316. [Ős-Budavár](#)
- Pergaud, Louis: *Gombháború*, ford. Bognár Róbert, Budapest, Európa Könyvkiadó, 2010.
- Ruff Orsolya: Elővettük minden idők legnépszerűbb kötelező olvasmányát, *Könyves Magazin*. [Egri csillagok](#)
- Sárközi Mátyás: *Színház az egész világ. Molnár Ferenc regényes élete*, Budapest, Osiris–Századvég Kiadó, 1995.

-
- Széchenyi Ágnes: A kanonikus Egri csillagok keletkezéstörténeti kontextusban. A magyar–török viszony változása a 19. sz. második felében [Gárdonyi Géza: Egri csillagok (1899, 1901)], in *Az Oszmán Birodalomtól Törökországig*, Budapest, Gondolat Kiadó, 2021. 1–12. [A_kanonikus_Egri_csillagok](#)
- Székely Bertalan: Egri nők, in Laskay Gabriella (szerk.) *Száz szép kép*, 2004. [Egri_nők](#)
- Szerémi György: *Epistola de perdicione regni Hungarorum* (1484–1543). [Szerémi_Gyorgy](#)
The Big Read. [The_Big_Read](#)
- Tinódi Sebestyén *Összes művei 1540–1555*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1881
- Verancsics Antal *Összes munkái*, közl. Szalay László – Wenczel Gusztáv, I–XII. köt., Pest–Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottmánya, 1857–1875.

ANTALINÉ MISS LILLA

DOBÓ DIGITÁLIS PÁNCÉLJA

Magyartanárként tapasztalhatjuk, hogy diákjaink egyre kevésbé állnak készen Gárdonyi Géza regényének befogadására 6. osztályban. A megvalósított projekt a mű Z generációhoz igazított feldolgozása, mely 2016-ban, a Digitális Témahét keretében valósult meg. A diákok élményt nyújtó feladatokat oldottak meg, mint a makettépítés, névjegykártya, közösségi álldal, videó, képregény, szótár készítése digitális eszközök segítségével. Mindezt ön- és társértékeléssel, formatív értékeléssel támogatva, a gamifikáció elemeinek felhasználásával, új szempontokat adva az értelmezéshez, az olvasóvá neveléshez.

Kulcsszavak: Egri csillagok, Digitális Témahét, amifikáció, tartalomalkotás, Z generációs projekt

Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című műve egykor a legnépszerűbb magyar regények sorában szerepelt, ahogy a 2005-ben megrendezett *Nagy Könyv* kampány is ezt igazolja. A digitális eszközök térhódításával az olvasási szokások is megváltoztak,¹ illetve maga az olvasás is háttérbe szorult mint szabadidős tevékenység. Sajnálatos módon a nagyobb terjedelmű és a hétköznapi nyelvhasználatától akár kismértékben is eltérő nyelvezetű olvasmányok, így az egri hősök története is, a nehezen kézbe adható kötelező olvasmányok sorába került.

Az értelmező és a képzelet világát mozgósítani képes befogadó olvasói attitűdje egyre kevesebb fiatal sajátja. Nem könnyű tehát a magyartanárok helyzete, hiszen felmérések is alátámasztják, hogy az irodalmi kánon megismertetése manapság még a jó szociokulturális, támogató családi háttérrel rendelkező tanulók körében is egyre nehezebb.²

Gyakorló magyartanárként magam is sokszor szembesültem azzal a kihívással, amelyet Fenyő D. György, Arató László és Nagy Attila 2000-ben³ egy kerekasztal-beszélgetésben járt körül, vagyis miként lehet eljuttatni a diákokhoz a szöveget úgy, hogy ne csak a történet kivonatával találkozzanak, hanem élményt jelentsen az olvasás, és lehetővé váljon számukra a befogadás. Folyamatos kísérletezések során magam is igyekeztem ehhez megfelelő eszközöket találni, hogy képes legyek tanítványaimnak átadni Gárdonyi örökérvényű gondolatait.

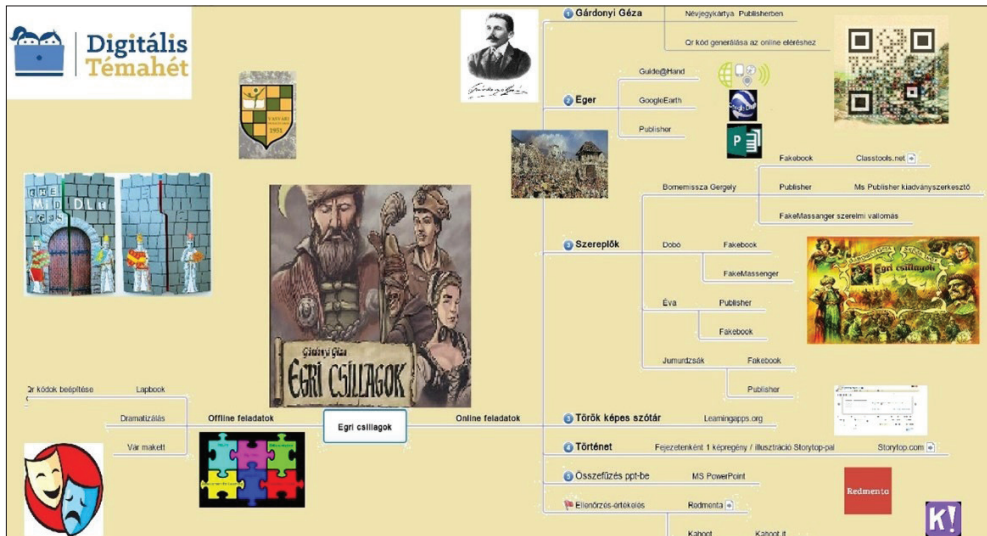
A digitális generáció tagjainak kultúrája az IKT-eszközökkel behálózott világban gyökeredzik. A kultúraazonos pedagógia elvei nyomán az értékek közvetítéséhez

¹ Török Lajos: Az *Egri csillagok* az ifjúsági irodalomban, *Alföld*, 2015/6, 89–102. [Török Lajos](#) (Letöltés: 2023. 04. 01.)

² Petry Annamária: „Olvasni vagy nem olvasni: az itt a kérdés”, *Irodalomismeret*, 2012/4, 174–182. [Petry Annamária](#) (Letöltés: 2023. 04. 01.)

³ Kerber Zoltán: Az olvasóvá nevelés problémái az ezredfordulón: kerekasztal-beszélgetés, *Új Pedagógiai Szemle* 50, 2000/7–8, 159–168.

ennek a kulturális közegnek az eszközeit bevetve igyekeztem közelebb vinni a diákokhoz a regény világát.⁴ Tehát 2016-ban, a *Digitális Témahét* felhívásának keretében a projekthét témájaként az *Egri csillagok* digitális feldolgozását választottam, és ezt valósítottuk meg a három osztályból álló hatodik évfolyammal. A Z generáció világához idomulva olyan feladatokat terveztem, amelyek segítségével sikerült legyőzni a diákok olvasással kapcsolatos negatív attitűdjét (1. ábra). Digitális pánccát öltve a regény szereplőinek sikerült áttörni az alkotás terjedelme által kiváltott félelem bástyáit, valamint az érdektelenségét is.

1. ábra
A projekt vizuális terve

A korábbi évek tapasztalataiból kiindulva tudtam, hogy a diákok teljesen önálló szövegismeretere nem számíthatok, ezért már a tanév elejétől megkezdtuk a közös olvasást és értelmezést. Hetente olvastunk közösen részleteket, majd a megkezdett rész folytatásához kreatív feladatokat kaptak: illusztrációt, képregényt, gondolat-térképet készítettek; feladatról feladatra gyűjtve az ötöshöz vagy egy felelet kiváltására szolgáló pontokat. Az elkészített anyagokból folyamatosan bővülő kiállítást rendeztünk a tanteremben amellyel, hogy természetesen megbeszéltük és közösen értelmeztük az olvasottakat. Bár voltak így is néhányan, akiket eleinte nehezen lehetett bevonni a feldolgozásba, de a történet előrehaladtával egyre fogyatkozott a kimaradók száma. A pontgyűjtés lehetőségével és a digitális eszközök bevonásával pedig egy csapásra meg is szűnt az elzárkózás, és a három osztály minden tanulója hétről hétre ismerkedett és dolgozott a szöveggel.

⁴ Fegyverneki Gergő: Digitáliskultúra-azonos pedagógia: a motiváció és a tananyagserkesztés új útja? Egy digitális projekt tapasztalatai, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán (szerk.): *Digitális tanulás és tanítás*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 121–134.

Ezt a tanév elején megkezdett feldolgozási folyamatot összegeztük a bemutatni kívánt projekt során. A feldolgozást a digitális és élménypedagógiai eszközök bevonásával, valamint több tantárgyi tartalom koncentrációjával valósítottuk meg. A magyar nyelv és irodalom tananyagtartalma mellett a tanulók történelmi, matematikai, földrajzi és technikai ismeretei is bővültek, továbbá a művészeti és erkölcsi nevelés eszköztárát is alkalmaztuk.

Az alapvető célom az volt, hogy diákjaimat segítsen az értelmezésben, és az általuk készített anyagok alapján képet kapjak arról, miként sikerült befogadniuk az olvasottakat. Tantervi követelmények szintjén vizsgálva fontos feladat volt az írásgyakorlat, a fogalmazáskészség és a helyesírás fejlesztése. Emellett az alapvető erkölcsi értékekkel való azonosulás (szerelem, hazaszeretet, hűség, helytállás), valamint a különböző emberi magatartások megítélésének és értékelésének fejlesztésére koncentráltam, de számos egyéb készség és képesség is észrevétlenül fejlődött. Történelemtanárként igyekeztem bevonni a regény feldolgozása kapcsán a történelem tantárgy tartalmi elemeit is a kapcsolódó kompetenciakövetelmények fejlesztésére, többek között az időben és térben való tájékozódás sokszínű gyakorlásának megteremtésével. A természetismeret és a matematika tantárgyak tudástartalmait is mozgósítottuk a regényhez kapcsolódó topográfiai ismeretek, illetve a távolságmérés, valamint a sebességszámítás szabályainak alkalmazása által. A készségtárgyak bevonásával a technika, illetve a rajz és vizuális kultúra tananyagtartalmával is bővítettük a tanulók ismereteit. Megszerzett tudásukat így valódi élmények közepette hasznosíthatták a diákok a tárgyalás és a dramatikus tevékenységek során.

Meg kell jegyezmem, hogy a projekt születésekor a digitális eszközök oktatási felhasználása igencsak gyerekcipőben járt még. Nemcsak intézményi szinten, de országos viszonylatban sem voltak mindennaposnak mondhatók a BYOD-re⁵ épülő, IKT-eszközökkel támogatott tanulási folyamatok. Diákjaim számára hatalmas motiváló erőt adott, hogy saját digitális eszközeik nem az asztalra kirakva vagy a táskába zárva várták a kicsengetést, hanem tanulási céllal használhatták ezeket a projekt során. Természetesen ehhez először ki kellett alakítanunk egy eszközhasználati szabályt, meg kellett ismerniük az eszközök és felületek használatát, funkcióját, az információkeresés és -feldolgozás hatékony módjait, valamint a tartalomfogyasztást felváltó digitális tartalomalkotás lehetőségeit. A kezdeti kihívások leküzdése után ez nagyban segítette nemcsak a digitális kompetenciájuk, hanem a problémamegoldó képességük fejlődését is. Szociális kompetenciáik is sokat alakultak, mivel az egyéni feladatok mellett a projekt során sokat kellett csoportban dolgozniuk, és kooperálniuk a társaikkal. Az értékelés során szerzett pontok elosztásakor pedig gyakorolniuk kellett az érdekérvényesítést, illetve a kulturált érvelés szabályai mentén meg kellett fogalmazni véleményüket az általuk és társaik által végzett munkáról.

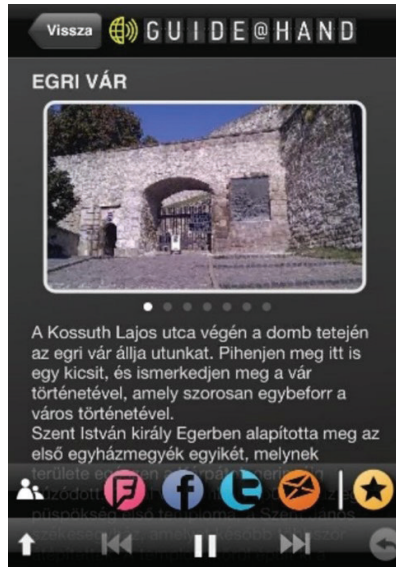
A diákok passzív befogadói szerepe sem a regény megismerésekor, sem a feldolgozáskor nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy kellő motivációval forduljanak

⁵ Bring Your Own Device

a feladatokhoz, hiszen a korábban vázolt befogadói nyitottság hiányzott. Ezért is alkottam meg úgy az egyes lépéseket, hogy a tartalomfogyasztásról a hangsúlyt áthelyezzük a tartalomalkotásra, mindezt hagyományos és digitális eszközökkel megvalósítva. A gyerekek lelkesedése azonnal látszott, amikor vázoltam a lehetőségeket és a bevonni kívánt eszközöket.

Az egy héten át tartó intenzív munka első lépéseként a szerző életrajzát dolgoztuk fel a hagyományostól eltérő formában Gárdonyi Géza Fakebookját, közösségi álprofilját ([FAKEBOOK](#)) elkészítve, mely az életrajzi adatok alapján kitalált posztokkal színesítve valósult meg. A tényanyag megismerését és emlékezetbe vésését nagyban segítette a választott felület, hiszen rendkívül didaktikusan felépített oldalról beszélhetünk. Kizárólag az adatok megadását és a szerző közösségi aktivitását imitáló posztjainak elkészítését követően lehetett vizuális anyagokkal kiegészíteni a munkát. S mivel minden diák arra törekedett, hogy az általa készített profil legyen a legszínesebb és legfigyelemfelkeltőbb, az adatok feldolgozása sem riasztotta el őket, a korábbiaktól eltérően. Az elkészült felületekhez QR-kódokat generáltak, melyeket elhelyeztünk a teremben, hogy mindannyian megmutathassák az alkotásaikat a többieknek.⁶

Az ezt követő tanórai blokkban a helyszínek megismerésére került a hangsúly. Ehhez a telefonos applikációként elérhető Guidet@Hand és a Google Maps szolgáltatásait használtuk (2. ábra).

2. ábra
Guide@Hand applikáció egri túsája

⁶ Antaliné Miss Lilla: Egy mobilszelőkkel támogatott magyar irodalmi projekt tapasztalatai általános iskola 5. és 6. évfolyamán, in Aknai Dóra Orsolya – Fehér Péter (szerk.): *Mobil – világ – iskola*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 69–77. [Mobil-világ-iskola](#) (Letöltés: 2023. 04. 01.)

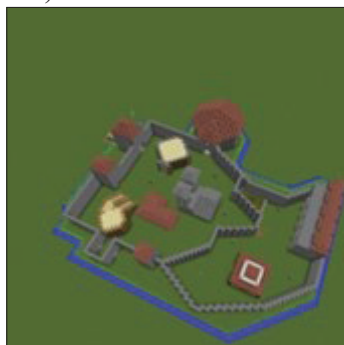
A diákok egyéni és csoportmunkában megkeresték a digitális térkép segítségével a regényben megemlített valós helyszíneket, ezzel is gyakorolva az eszköz használatát. Majd a történetet követve, Eger várához eljutva a leírás mellett több bemutatóvideót is megismertek, és jegyzeteket, rajzos vázlatokat készítettek, hogy a központi helyszínt meg tudják építeni makettként (3. ábra).

3. ábra

Az építés folyamata és az elkészült vár

De nemcsak az általam kartonból tervezett, kézzelfogható formában látott napvilágot a vár, hanem önszorgalomból többen is elkészítették a népszerű digitális játékban, a Minecraftban is (4. ábra).

4. ábra

A Minecraftban felépített makett felülnézeti képe

A feldolgozásba bevont vizuáliskultúra- és drámaóra keretében virtuális túrát tettünk Egerben, amelynek során a tanulók megismerhették a város nevezetességeit, és dramatikus játékok segítségével élhették bele magukat a várvédők életébe.

Ezt kiegészítve útvonalat terveztek fiktív szituációkba helyezkedve a diákok, s a csoportok differenciáltan, különböző nehézségű feladatokat kaptak: felmentő sereget, élelmiszert és muníciót kellett célba juttatniuk különböző helyszínekről. Mindehhez adatokat kellett keresniük a korabeli közlekedési lehetőségek sebességére vonatkozóan, számításokat kellett végezniük, majd a megszerzett információkat felhasználva optimális utat tervezniük. Többek között a legügyesebb csapatok azt is feladatul kapták, hogy találják meg, hogyan juthatnának Egerbe felfegyverezve,

gyalogos katonaként, vagy romlandó élelmiszerral, török portyáktól tartva, lovakkal, kocsikon, illetve lóháton, sürgős üzenetet közvetítve.

A matematikai, földrajzi és történelmi ismereteket is megmozgató nap után a szereplők tulajdonságainak, jellemvonásainak ábrázolása került előtérbe. A szerző életútjának feldolgozása során a tanulók már megismerhették a tartalomalkotás lehetőségeit, és a főbb szereplők ábrázolásával elmélyíthették ezt a tudásukat. Így a csoportok munkája nyomán Dobó, Gergő, Éva és Jumurdzsák is megkapta a saját közösségi profilját, valamint elkészítették számukra a névjegykártyáikat és a digitális avatárjukat a különböző felületeken.

Az avatárok esetében a diákoknak a regényt kellett ismét kézbe venniük, és a szöveggel dolgoztak – keresőolvasási kompetenciájukat fejlesztendő – jellemzőket keresve az adott szereplő ábrázolásához. Mivel a digitális tartalomalkotáshoz kizárólag mobiltelefonok álltak rendelkezésünkre, és a diákok digitális jártassága sem volt még magas szintű, korlátozottak voltak azon applikációk és felületek, amelyeket használni tudtak a vizuális megjelenítéshez. Ezeket a korlátozó tényezőket figyelembe véve igyekeztek megalkotni a leginkább jellemző ábrázolásokat digitális avatárkészítő appokkal, amelyek közül leginkább a Bitmojit részesítették előnyben.

A névjegyeket egyéni munkaként hagyományos módon, papíron, illetve digitálisan az Office Publisher felületén készítették el. Ezeknek a kártyáknak nem csupán adatokat kellett tartalmazniuk, hanem tömörített formában a szereplőről is mesélniük kellett valami pluszt. A címmel, a cégnévvel és az e-mail-címmel is utalni kellett a cselekményre vagy a szereplő bizonyos tulajdonságaira, tetteire (5–8 ábra). Nagy örömmre néhány csapat a tömör történetmesélési feladat sikeres megoldása mellett a humort sem nélkülözte.

5. ábra

Dobó István névjegye és álprofiljára mutató QR-kód

6. ábra

Gergely névjegye és álprofiljára mutató QR-kód, valamint Bitmojival készített avatárja

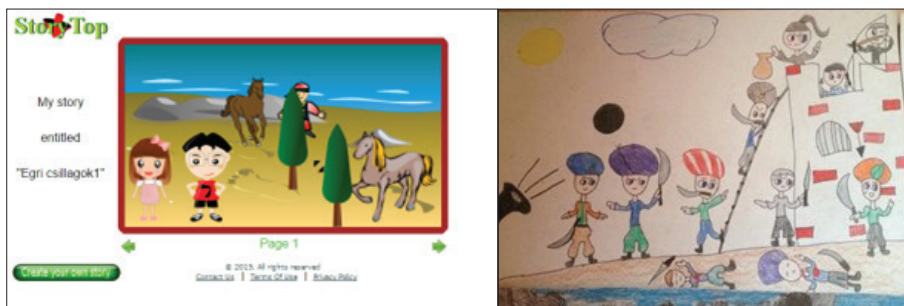

7. ábra
Jumurdzsák névjegye és digitális avatárja

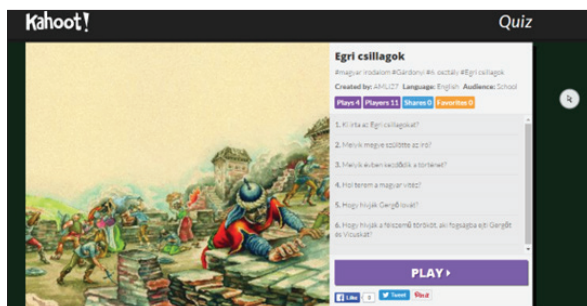
8. ábra
Éva névjegye

A történet felidezéshez képregényeket, illusztrációkat készítettek online és offline (9. ábra). Minden elkészült oldalhoz QR-kódokat generáltak a csapatok, és a közös munkákat egy OneNote munkafüzetbe gyűjtve fűzték össze. Mindeközben folyamatosan dokumentálták az eseményeket, és több kisfilmmé állították össze egy-egy nap eseménysorát.

9. ábra
Részletek a kézzel rajzolt és a digitális képregényekből

A legismertebb online kvízt többször alkalmaztuk a projekt során is, így a Kahoot nyújtotta visszajelzések alapján folyamatos formatív értékelésre volt lehetőségem (10. ábra). A diákok hatalmas lelkesedéssel játszottak, miközben az ismétléseknek és a csoportmunkának köszönhetően szinte észrevétlen módon egyre inkább elmélyült a tudásuk.

10. ábra

A projekt során alkalmazott kvíz nyitóképe

További játékos felületeket is beépítve igyekeztem úgy alakítani a feladatokat, hogy a tartalomfogyasztás és -alkotás egyensúlyba kerüljön. Diákjaim többek között a LearningApps.org felületén is dolgoztak, de nem kizárólag gyakoroltak, hanem maguk is alkottak feladatokat. Például a török kultúrához tartozó kifejezésekből létrehoztak egy párosító játékként működő török–magyar képes szótárt is, amely azóta is elérhető, és a kollégák által is előszeretettel használt játék lett.

11. ábra

A LearningApps felületén készített párosító játék megoldása

A projekt zárásaként a Redmenta segítségével egy záró ellenőrzést, egy tömör témazáró kérdéssort is kitöltöttek táblagépeken és okostelefonokon a tanulók. A csoportfeladatok során folyamatosan ön- és csoportértékelést végeztek az ellenőrző listák alapján (egymást pontozták a csapatok 5 szempont alapján 1-től 10-ig, majd egy-egy feladat után a csapattagok szétosztották a csoportpontot egymás között), végül a projekt zárásakor ön- és társértékelő lapot töltöttek ki a Google-kérdőív felületén.

Természetesen emellett a korábban említett egyéni feladatokat is értékeltem. Ezeknél alapvetően az önálló szóbeli véleményalkotás és írásbeli szövegalkotás fejlesztése volt a célom. A legnagyobb terjedelmű írásos feladat az volt, hogy – a regény történetétől kissé hátralepve – a saját életükből vett példán keresztül mutassák be, mit is jelent számukra a hősiesség és a bátorság. Rendkívül érdekes és meghatóan

őszinte írások születtek. Sok meglepően kitarulkozó is volt, és féltve őrzött családi történeteket is feltárt, így a többi feladattól eltérően erre csak a tanári értékelés során kaptak pontokat a tanulók. Ezekre a munkákra a fogalmazások helyesírási és anyanyelvi követelményének megfelelően maximálisan 50 pontot szerezhettek. A külön vállalt feladatot – a Minecraftban megépített egri várat – plusz 30 ponttal értékeltem, melyet a résztvevők egymás között elosztva könyvelhettek el, és a projekt zárásakor esetleg egy kevésbé jól sikerült teszt pontszámát kompenzálhatták vele, feltornázva a végső jegyüket.

Erre a kompenzációra azonban nem volt szükség. A gyakorlásként alkalmazott Kahootokban legjobban szereplő csoportok szintén 50 ponttal gazdagodtak, a második 40, a harmadik 30, a negyedik 20, míg az ötödik csapat 10 pontot kapott. Ahogy fentebb említettem, a diákok a megszerzett ismereteikről egy Redmentában készült teszt során is számot adtak, mely szintén 50 pontot érhetett 100%-os teljesítés esetén.⁷

A projekt megvalósításakor nem állt rendelkezésünkre különleges digitális infrastruktúra. A bázisként használt tanteremben ugyan volt tanári számítógép, projektor, valamint internetelérhetőség, de a tanulók által használt eszközöket gyakorlatilag kizárólagosan a gyerekek saját mobiltelefonjai biztosították. Ebből következően is nagy örömmel fogtak hozzá a megvalósításhoz, ami egyrészt a hagyományostól eltérő tanulásszervezési keretekkel, másrészt pedig az eszközhasználat nyújtotta motivációs többlettel is magyarázható.⁸

A tervezett és a szabadon választható feladatok során az a lehetőség, hogy a tanulók saját kreativitásukat kiélve foglalkozhattak egy-egy részlettel, szintén hozzájárult ahhoz, hogy nem munkának fogták fel a tevékenységeket. Erre erősített a gamifikáció eszköztárából kölcsönzött pontozásos értékelés is, hiszen a folyamatos ön- és társértékelés a szociális kompetenciát is fejleszti, és sorozatos visszajelzést ad a diákok teljesítményéről, s még jobb eredmények elérésére motiválja őket. A végrehajtási hét során gyűjtött egyéni pontok összesítésekor csupán két közepes eredmény született a három osztályban, így szinte kizárólag jó, jeles és kitűnő értékelésekkel zárták a tanulók a témát.

Összegezve, a projekt elérte a célját. A diákok a megvalósítás során úgy tanultak, hogy a saját digitális világukban mozogtak, és valójában észre sem vették, hogy mennyi érdekes és hasznos tudással lettek gazdagabbak, és egy számukra rémisztő terjedelmű könyvet nemcsak elolvastak, de a valós, megélt élmények által pozitív attitűddel is emlékeznek rá. A legnehezebben kezelhető és motiválható diákok is lelkesen és örömmel mélyültek el a munkában, mely inkább csak számomra volt az, mert ők csupán játéknak fogták fel az egészet.

⁷ Uo.

⁸ Námesztovszki Zsolt – Dragana Glušac – Branka Arsović: A tanulók motiváltsági szintje egy hagyományos és egy IKT-eszközökkel gazdagított oktatási környezetben, *Oktatás - Informatika*, 2013/1–2. [Motiváltsági szint](#) (Letöltés: 2023. 03. 14.)

Irodalomjegyzék

- Antaliné Miss Lilla: Egy mobileszközökkel támogatott magyar irodalmi projekt tapasztalatai általános iskola 5. és 6. évfolyamán, in Aknai Dóra Orsolya – Fehér Péter (szerk.): *Mobil – világ – iskola*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 69–77. [Mobil-világ-iskola](#)
- Fegyverneki Gergő: Digitáliskultúra-azonos pedagógia: a motiváció és a tananyagszerkesztés új útja? Egy digitális projekt tapasztalatai, in Polonyi Tünde – Abari Kálmán (szerk.): *Digitális tanulás és tanítás*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017, 121–134.
- Kerber Zoltán: Az olvasóvá nevelés problémái az ezredfordulón: kerekasztal-beszélgetés, *Új Pedagógiai Szemle* 50, 2000/7–8, 159–168.
- Námesztovszki Zsolt – Glušac, Dragana –Arsović, Branka: A tanulók motiváltsági szintje egy hagyományos és egy IKT eszközökkel gazdagított oktatási környezetben, *Oktatás - Informatika*, 2013/1–2. [Motiváltsági szint](#)
- Petry Annamária: „Olvasni vagy nem olvasni: az itt a kérdés”, *Irodalomismeret*, 2012/4, 174–182. [Petry Annamária](#)
- Török Lajos: Az *Egri csillagok* az ifjúsági irodalomban, *Alföld*, 2015/6, 89–102. [Török Lajos](#)

**A csillagokon túl,
Gárdonyi a kisepikai művei
tükrében**

H. TÓTH ISTVÁN

HUMORSZÜKSÉGLET-KIELÉGÍTÉSÜL: AZ ÉN FALUM

A dolgozat kiindulási alapnak a humor és a kisgyermek egészséges kapcsolatát tekinti, a humor pedagógiai és személyiségfejlesztő fontosságára utal. Az én falum című Gárdonyi-kötet írásait állítja előtérbe. A saját kutatási eredmények nyelv- és irodalompedagógiai jellegű ismertetésekor nem cél a tantervelemzés, csupán jelzi a dolgozat, hogy bűvópatakként csörgedezik a humor az aktuális anyanyelv- és irodalomtantervek nyomán sarjadó tankönyvekben. Am nyilvánvalóvá válik Gárdonyi elbeszélői hangnemének néhány állandó jegye: az egyszerűség, az embernemesítő humor, az olykor szemérmesen finom derű.

Kulcsszavak: Gárdonyi-elbeszélések, helyzetkomikum, jellemkomikum, tréfakedv, a humor pedagógiai és személyfejlesztő fontossága

Ez az előadás- és dolgozattípus elég szokatlan – nemde? Ám nem akarok szűkeklü, fősvény meg semmiképpen sem lenni, ezért máris rögzítem: előadásom és tanulmányom alapjának mindenképpen a humor és a kisgyermek egészséges kapcsolatát tekintem, ennek folyamányaként a humor pedagógiai és személyiségfejlesztő fontosságára szeretnék utalni, erősebb figyelmet kérni, mindeközben *Az én falum* című Gárdonyi Géza-elbeszéléskötet némely írását kívánom előtérbe állítani.

A Gárdonyi Gézával foglalkozó kutatási eredményeim itteni, mindenekelőtt nyelv- és irodalompedagógiai jellegű ismertetésekor nem szándékozom tantervelemzést végezni, csupán jelzem, hogy gyenge fényel pislog, bűvópatakként csörgedezik itt-ott a humor az aktuális anyanyelv- és irodalomtanterveinkben és a nyomukban sarjadó tankönyvekben és munkafüzetekben.

A fenti helyzetisztázást követően üssük fel bátran Gárdonyi Gézának *Az én falum* című líra szépségű, érzékeny jellemábrázolással és számtalan stilmával (stiliztikai értékkel bíró nyelvi elemmel) fűszerezett elbeszéléskötetét!¹ Gárdonyi írásai még jelen lévők, ez idő tájt is népszerűek, mert izgalmas, fantáziaélénkítő, elgondolkodtató szemelvények – gondoljunk csak az óvodai nyelvi és irodalmi nevelésre,² az első évfolyamosok olvasás- és írástanulására,³ a kisdiákok olvasáskészségének fejlesztésére.⁴

Vessük tekintetünket a házi olvasmányok listájára, ahol az egyik legnépszerűbb olvasmány mai napság is az *Egri csillagok*. Ki ne tudná, hogy a *Március* rövidebb-hosszabb részletei, *A barboncás*, *A gyerekek*, a *Tanácskérés*, *A nagy eff*,

¹ Gárdonyi Géza: *Az én falum*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2012.

² H. Tóth István: *Értékkeresés az óvodai magyar nyelvi nevelésért a hagyományápolás tükrében* (Szemlélődés – hozzáadás – hasznosság), Budapest, Sprint Kft. Kiadó, 2019.

³ H. Tóth István: Hozzászólás az 1–6. évfolyam olvasástanításához, *Csengőszó*, 2005/1, 3–10. Ugyanzen megjelent: *Tanító*, 2005/7, 6–8, 2005/8, 22–23.

⁴ H. Tóth István: *Hetedhét határban. Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak*, Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1998.

A tulipán, a Büntárgyalás, a Micó, A bor, a Szegény ember jó órája korunkban is jelen vannak a tankönyvekben, a munkafüzetekben, és olvasásra csábítják az alsós és felsős tanulókat egyaránt. Erősen bízom abban, hogy nem idegenkednek tanítani, feldolgozni, olvastatni az itt emlegetett Gárdonyi Géza-szemelvényeket sem a mai tanító- és tanárjelöltek, sem a mai gyakorló tanítók és magyartanárok.

Nem titkolom, hogy nagy érdeklődéssel olvastam Kovács Árpád gondolatait arról a *bölcs humorról*, melynek forrásvidékét Gárdonyi Géza művészetét tanulmányozva tárta fel.⁵ Már önmagában a *gyermekarcú humor* bemutatása és a *tréfakedv* fogalma jellegzetességeinek feltárása is tudásnövesztő tanulmány az olvasóiknak. Mindközben Gárdonyi Gézával kapcsolatban világirodalmi összefüggésekre kitekintve Kovács professzor Dosztojevszkijtől, *A kamasz* című regényből Szöllősy Klára fordításában idézett: „De szentül hiszem és vallom, hogy a nevetés a lélek próbája. Nézzük meg a gyermekeket: csak a gyermek tud szépen, tökéletesen nevetni, azért olyan elragadó.”⁶ Kétségtelenül megszívlelendő ez a vallomásokos intelem.

Fedezzük fel és értékeljük a ránk bízott kisgyermekkel: óvodásainkkal, kisiskolásainkkal együtt beszéljük, viselkedésük, játékaik, dalaik humorát, a személyiségüket erősítő, a derűjüket kiváltó megnyilvánulásait.⁷ Ha tapintattal, empátiával, vagyis a beleélés képességével, a másik személlyel való együttérzéssel viszonyulunk a kisgyermek közösségeiben felfedezhető, kivirágzó humorhoz, máris sokat tettünk a *pozitív énképük és a közösséghez való sikeres viszonyulásuk* érdekében. Ehhez kívántam hozzájárulni az előadásomban, ezúttal annak szerkesztett változatában, jelen tanulmányomban, úgy, hogy mondandóm és példatáram középpontjában Gárdonyi Géza *Az én falum* című elbeszéléskötete áll.

1. Problémafelvetések – példák

Irodalomtörténeti tény, hogy amikor megjelent az akkor harmincöt éves Gárdonyi Géza (1863–1922) új – *Az én falum* című – könyve, a hajdani falusi néptanító 1898-ban már országosan ismert és népszerű író, újságíró volt. E kötetének az alkotásában Gárdonyi Géza a vándorlással telt gyermekora és a nélkülözésekkel terhes néptanítósa élményeit dolgozta fel.

Gárdonyi Géza nevét ezek a naiv romantikájú, a tiszta paraszti erkölcsöt talán idealizáló, valójában azonban őszintén láttató, keserédesen, több helyütt fel-felcsillanó humorral megízestett *lírai elbeszélések* tették elismertté a korabeli irodalmi körökben. E kötetétől számított Gárdonyi Géza befutott írónak. Előadásom és tanulmányom hipotézise: jelenlévő a humor *Az én falum* című Gárdonyi Géza-kötetben. Ezt a Gárdonyi Gézára jellemző *érzékeny humort* szándékozom szemlélni,

⁵ Kovács Árpád: „Tréfakedvem” – A bölcs humor Gárdonyi Géza művészetében, in Keller Péter (szerk.): „A Nemzeti szalony és Más” *Válogatás a szőlőgyöröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásából*, Szőlőgyörök – Budapest, Magánkiadás, 2021, 28–43.

⁶ Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij: *A kamasz*, ford. Szöllősy Klára, Budapest, Magyar Helikon, 1971, 523.

⁷ Botás Enikő: *Így változik, mi vicces a gyerekeknek*. [Mi vicces a gyerekeknek](#) (Letöltés: 2021. 08. 04.)

elemezni, továbbá felmutatni a vonatkozó kutatási eredményeimet az előadásomban és a tanulmányomban is.

Arról van szó, hogy Gárdonyi Géza írásművészetére az érzékeny humor a jellemző. A lekezelő, a durva, a megalázó, a magamutogató humor egyáltalán nem jellemző írónkra, ugyanis ezek a humorfélések idegenek tőle.⁸

De a legjobb tanulóm, a fekete szemű, fekete hajú Istenes fiú, itt van már. Méltóságos komolysággal ül az első pad első helyén. Ez az ő helye már három év óta. Ha ő hiányzik, akkor se merné elfoglalni senki. Innen őrzi, mint valami káplár, az egész iskolát. Ő az én bejövetelemig a rend meg a csend ura; ő a krétának meg az iskolai szappannak a felelős öre, a fűtés intézője, templomi miniszterelnök, fő-főspongyanedvesítő, padlótisztasági biztos és aprópörintező. (*A gyerekek*)⁹

Aki figyelmesen olvasta és olvassa újra az 1898-ban kiadott *Az én falum* történeteit, nem jár messze az igazságtól, amikor úgy véli, hogy jelen van bennük, mint cseppben a tenger, a később regényeiben kiteljesedett, jellegzetes Gárdonyi Géza-i stílusban kifejtett *meggyőző írói látás- és láttatásmód*.

Valamelyik ínséges esztendő után történhetett, hogy a gazdák összeadtak egy-egy véka gabonát és fölrakták az iskola padlására. Attól kezdve, akinek télen vagy tavaszszal elfogyott a kenyere, a közös gabonából vett kölcsön. Most is így van. A kölcsönt csapva adják; tetézve kapják vissza. Amit a csapófa levisz a vékáról, az a kamat. Hát ez a mi takarékpénztárunk.

Szent Mihály napján van a közgyűlés. Akkor az iskola tájéka jövő-menő emberekkel népesül meg. Ki egy zsák gabonát hoz a hátán, ki felet. Törlesztenek vagy egészen is kifizetik az adósságot.

Csak az egy Tóth Antal jön üres zsákkal.

Mindenki tudja, hogy őt a nyáron a jég csúfolta meg. Ő az egyedüli, aki nem biztosított. – Majd bizony – mondotta –, két forintot adjak a cekurálásért; eddig se bántott a jég, ezután se bánt.

És megitta.

Persze, mikor a jég lecsördült az égből, ugyancsak hajigálta az udvarra a baltát meg minden éles szerszámot, de a jégeső nem ijedt el attól. (*A nagy eff*)¹⁰

A tartalmát illetően *a humort a komikum* ábrázolása *egyik fajtájaként* foghatjuk fel, amikor is a humort lényegében *a bírálat fokának visszafogottsága* különbözteti meg a szatírától. Kétségtelen, hogy jóval összetettebb, ezáltal változatosabb is a humor a szatíránál, mivel a humorban egyaránt keveredik derű és szomorúság, elégiikus hangulat és harsány jókedv, megbocsátás és kinevetés.¹¹

A komikumnak az a fajtája, megjelenési formája nevezhető *helyzetkomikum*-nak, amelyben a komikus esemény hőse nem a saját belső tulajdonságai miatt válik

⁸ H. Tóth István: Humornézőben „Az én falum”-ban, in Keller (szerk.): „*A Nemzeti szalóny és Más*”, 44–49.

⁹ Gárdonyi: *Az én falum*, 75.

¹⁰ Gárdonyi: *Az én falum*, 94.

¹¹ H. Tóth István: *Barangolás a stílus és a stilisztika világában. Tanári feladatgyűjtemény és kézikönyv a stilisztika évfolyamfüggetlen tanításához*, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 2021, 43–47.

nevetségessé, amiként a *jellemkomikum* esetében, hanem a külső körülmények alakulása folyományaként.

A napnak már nemcsak világossága van, hanem melege is. A muzsikus cigányaink délben már mind künn heverésznek az udvaron. Gyékényeken heverésznek. Sütkeznek. A nap felé az arcukat fordítják, mert azon lehet legjobban érezni, hogy meleg van. És beszélgetnek:

– Te Marci – mondja a ragyás bőgős a primásnak –, ha egyszer a püspöknek eszébe jutna, hogy cigányebédet főzetne...

És elmondják, miket ebédelnének a püspöknél. (*Március*)¹²

Értelmezhetjük akként is a helyzetkomikumot, hogy az a személyeken kívül álló körülményekből, amilyen a véletlen, a félreértés, a cselszövés, és más hasonlókból adódik. Vannak, akik alsóbbrendű komikumnak nevezik a helyzetkomikumot a szerintük magasabb értékű jellemkomikummal szemben. Mindenképpen a körülmények okozta visszás helyzetről van szó a helyzetkomikumban, amely visszásság a szereplőkön kívül álló körülményekből adódik.

Tartja az öreg a fülit nyugalmasan.

A csodálkozás nőttön nő. Alig egy negyedóra múlva csupa bámulás és nevetés az udvar.

– Ilyen, éppen ilyen!

– No, kend kétszer van a világon, Kevi bácsi – mondja a csizmadia.

– Ha kész lesz, felakasztják kendet – jegyzi meg a bakter.

Erre már az öreget is elhagyja a nyugalom. Fölkél és odatotyog a képhez. A fejét csóválja.

– Ilyen volnék? – motyogja jókedvűen –, no, ilyen vagyok. (*Festő a falum*)¹³

A *helyzetkomikumot* könnyebb felismernünk, és harsányabb hatást vált ki belőlünk. Gondoljunk mindenekelőtt a némafilmek és a pantomim világára. E műfajokban (közlésformákban) sok *helyzetkomikumot* használtak, illetőleg alkalmaznak, mivelhogy a némafilmek szereplőinek játékában éppúgy nem lehetett, amiként a pantomim esetében sem lehet az élőszó erejére számítani. Általában az a legelfogadottabb nézet a *helyzetkomikumról*, hogy ez egy *megettévesztésen* vagy *félreértésen alapuló állapot*, melyben a személyek valamiképpen csapdába kerültek.

A *jellemkomikum* a komikumnak az a fajtája, mely keretében a komikus helyzet hőse nem a külső körülmények alakulása, hanem a saját tulajdonságai miatt válik nevetségessé. Ezáltal a *helyzetkomikum* ellentétéként értelmezhető.

A nap leszállóban. A fák és a házak hosszú árnyékokkal terítik be az utcát. Az emberek már szállingóznak hazafelé. Úgy látszik, Keviék is elvégezték a vetést. Pál az ökrök előtt ballag. Az apró unokák a cicamacafa barkáival összevissza koszorúzottan ülnek a szekérben. Az öreg Kevi a szekér hátulján lógatja a lábát és pipázik.

Leghátul lépked az Imre. A járásán nem látszik fáradtság. A falu kútjánál visszamarad. Szomjas? Nem: Fodor Lidi merít ott vizet.

¹² Gárdonyi: *Az én falum*, 7–8.

¹³ Gárdonyi: *Az én falum*, 47.

Lidi még tavaly bejárt a vasárnapi iskolába. Az írása szépecske, de a katekizmusban gyöngé. Kissé pöszén beszél. A szeme nyílt, szelíd, kék. Mikor szólunk hozzá, féloldalt néz, mint a kacsa, de mint a szép kacsa.

A kútvdöröt könnyű lebecsátani, de nehéz felhúzni. Régi kút. Minek is lenne változtatni rajta? Ha könnyen járna, akkor a gyerekeket küldenék vízért és azok beleveszekednének.

– Hagyjad, Lidi – mondja neki Imre –, gyöngé vagy te arra! (*Március*)¹⁴

A jellemkomikum alapjául egy olyan visszás helyzet szolgál, melyben az ábrázolt személyek jellemének a megszokotthoz, az általánoshoz képest mulattató eltérését lehetjük fel.

A parasztok az égre bámultak.

Magam is felnéztem, hogy melyik felhőben látja az öreg a sárkányt?

Egy rozsdás fekete felhőgomolyag csakugyan úgy vonult át az égen, mintha valami benne ülő erő hajtotta volna, s onnan röpdöstek széjjel a cikcakkos istennyilák.

– Öreg – mondom neki –, látott kend valaha sárkányt?

– Hogyne láttam volna!

– Mikor?

– Mindig, mikor ilyen égiháború van.

– Hát mondja el, hogy milyen?

– Milyen? Hát olyan, mint minden sárkány. Bele van takaródzva a főjhőbe, mint mink a subába, oszt arra száll, amőre hajtják. (*A barboncás*)¹⁵

A komikus ábrázolásnak a legélesebb fajtája a fölényes és maró gúny, az egyértelmű elutasítás, mely gyakran szarkazmussá, ostorozó kritikává válik.¹⁶ Gárdonyi Géza *Az én falum* című kötetében nem lehetők fel a gúny, a szarkazmus stílusalakzatok, tudniillik ezek jelenléte egyszerűen *ellentétben állna az írónak a bemutatott alakjai, hősei iránti együttérzésével, aggodásával, odaadó törődésével.*

Az öreg hason fekszik a subán. Félkönyökön pipázgat csöndesen. Már régen nem látam őt. A múlt nyáron sokszor meglátogattam. Kedvem volt volna rá, hogy megtanítssam olvasni. Azonban ő csak a fejét rázta rá.

– Nem akarok pap lenni – mondotta –, elég nekem a magam két könyve.

– Micsoda két könyv?

– A nappali meg az éjjeli.

– Micsoda nappali meg éjjeli?

– Nappali könyvem a mező. Az éjjeli csillagos ég.

Aztán ő tanított olvasni engem a maga két könyvéből. (*Tűzek meg árnyékok*)¹⁷

A szatíra olyan ábrázolási mód, amelyik a nyílt gúny mellett gyakran alkalmazza az iróniát, ezt akár *rejtett gúny*nak is nevezhetjük, benne a lekicsinylés látszatra tűnik elő, inkább a felszínen megmutatkozó dicséretben vagy a nagyobb erejű

¹⁴ Gárdonyi: *Az én falum*, 12.

¹⁵ Gárdonyi: *Az én falum*, 22.

¹⁶ H. Tóth: *Barangolás a stílus és a stilisztika világában*, 44.

¹⁷ Gárdonyi: *Az én falum*, 32–33.

felmagasztalásban jelentkeznek. Az alkotó az efféle túlzásban, illetőleg az arányok megváltoztatásában alkalomadtán a torzítást használja, és ennek folyományaként az ábrázolás groteszkké, azaz a nevetségest az ijesztővel egyesítő furcsa, torz jelenséggé válik. Az ilyen alkotói eljárás mód művelésekor Gárdonyi Géza kifejezetten közösségi jellegű, a hibákat, visszasságokat, például a kocsmázást a társadalom, mindenekelőtt a nők és a gyermekek nézőpontjából ítéli meg.

Az öreg se nem lát, se nem hall már. Rég elmúlt ifjúságának hamvadozó tüze lobbant föl az inaiban. Nekivadulva lejt és szélesek fordul a kocsmá földjén. Most már a sarkába futott a kedve. Forgatja, kopog is vele, s ahogy összeütogeti, bizonyosan ráképzeli foltos, rossz csizmájára a legénykori sarkantyúját. Elnéztem volna sokáig a mulató öreget. De íme, mindennek vége szakad: egy rémlátó szemű öregasszony jelenik meg az ajtóban. Csípőre teszi a kezét és rikolt:

– Ej, vén lator! No lám!

Az ember abbahagyja a táncot. Pislog, mint aki álomból ébred, és egyet simít a haján hátrafelé. Szó nélkül engedi, hogy a fejére nyomják a süveget, és szó nélkül ölti fel a bekecsét.

– Mingyár gondoltam, mihent mondták, hogy eladta kend a szamarát! – prédikál az asszony. – Hová is ment vóna máshova...

Az öreg bágyadtan és kedvetlenül ereszkedik le a helyére. Az asszony a bekecs alá nyúl és az öreg mellényéből kiszedi a pénzt az utolsó krajcárig. (*Szegény ember jó órája*)¹⁸

Elemzésemhez kötődik a humorosnak mondott *állatmese* műfaj, ábrázolásmód, amikor is emberi tulajdonságokkal felruházott állatokról szól a tanító jellegű mese, a *fabula*, mely *bővelkedik humorban*. Lássunk most kapcsolódó érzelemgazdag illusztrációt *Az én falum* gazdag példatárából!

Egyszer csak a tyúk betotyog a konyhába, és elkezd tyúknyelven jelentkezni, könyörögni, követelni:

– Vaty-vaty, adjátok elő a tojásaimat! Ki akarom költeni!

S beleül a kosárba, amelyikbe tojni szokott, és várja a tojásokat. Persze azokat régen elsikkasztotta a teremtsnek szoknyában járó koronája, bajos lenne velük beszámolni. Tyúkanyó jogos követelésére az a felelet, hogy kiröpítik az udvarra.

– Tessék folytatni a hivatalos működést!

Azonban mire kettőt fordulnak, tyúkanyó az anyai állhatatosság panaszos sírásával tib-láb ismét a fészken és hacsak meg nem pálinkáztatják, nem enged. (*Március*)¹⁹

2. Kitekintés – útravaló

Minden bizonnyal sokan vagyunk tanítók és tanárok úgy, hogy amikor szépirodalmat olvasunk, akkor feltör belőlünk a vágy: Bárcsak együtt olvashatnánk ezt vagy azt a megízesített nyelvű alkotást a tanítványainkkal! Vegyük csak magunk elé ezeket a Gárdonyi-szemelvényeket, melyek rövidebb-hosszabb részletekben szemléltető

¹⁸ Gárdonyi: *Az én falum*, 190–191.

¹⁹ Gárdonyi: *Az én falum*, 10–11.

példáim voltak az előadásomban, és állnak itt a tanulmányomban is egy-egy állítással kapcsolatban!

Itt van máris *A gyerekek* című elbeszélésből a fekete szemű, fekete hajú Istenes fiú, akit a legjobb tanulójának nevezett az elbeszélő. Micsoda ötlet-, gondolat- és példatár ez a szemelvény *a jellemzés tanításához*, a személyleírásnak, egy-egy személy bemutatásának a szóbeli és írásbeli gyakoroltatásához. Még *a hasonlat*, illetőleg *a hasonlító alárendelés megfigyeltetéséhez*, sőt a *szókincs fejlesztéséhez* is kapunk alkalmakat biztosító példákat: „Innen őrzi, mint valami káplár, az egész iskolát” – mármint az Istenes fiú. A név is beszédesnek tekinthető. Ráadásul lehetőségünk nyílik az egykor-volt és a mai iskola egybevetésére is.

A közösségi szolidaritás magyarórai felvillantását *A nagy eff* címűnek a példatáramba emelt részlete is lehetővé teszi. Kiváló terep egyébiránt a falusi emberek érzés- és gondolatvilágának a sejtetésére is ez a helyzetleírás, kiváltképpen a részlet csattanója mutathatja meg az emberi kiszolgáltatottságot, főképp akkor, ha valaki makacsul hajthatatlan, rendíthetetlenül önfejű. A helyzetbemutató, miszerint: „a jég lecsördült az égből, ...” a természeti jelenség értelmezésén túl egy-egy *jelenség leírásban történő ábrázolásának gyakorlására* is termékeny szépirodalmi példa, érdemes hasznosítanunk.

A Március általam választott részlete sokféle, sokszálú beszélgetés, kulturált vita elindítója is lehet. Nyilvánvaló számunkra, hogy *különböző kultúrát képviselők* nyilvánulnak meg a szemelvényben: egyrészt a mű cigány szereplői, másrészt a szemelvény nem cigány olvasói. Igen, minden időben helyénvaló a legkülönfélébb kultúrák szembesítése, elemzése, értékelése, értékálló jegyeiknek az előtérbe állítása, mert a tudatlanságból, az ismerethiányból fakadó ellenérzés, elutasítás, megvetés sérült lélekre mutathat rá. De vidámabb ábrándozás is megvalósítható jelen olvasmányunk mentén, mert miért ne tűnődhetnénk, hogy mi lesz, illetőleg mi legyen egy-egy régóta várt felséges ünnepi lakománk; azaz ezúttal *az óhajtó mondattal, a feltételes mód érzékletes alkalmazásával* segíthetjük a *képzeletfejlesztést*.

Az illemre és a tapintatos reagálásra nevelésre is megfelelő, sőt bátran állítható, hogy a kreativitást is fejlesztő alkalmat kínál a *Festő a falun* című elbeszélés. Ennek már az itteni részletével is rendkívül hangulatos nyelvi, anyanyelvi képességeket fejlesztő órát, órapárokat szervezhetünk. Különböző rajztechnikákkal portrékat készíthetünk tanítványainkkal, és megbeszélhetjük, hogy miféle jellemző jegyeket voltak képesek alkalmi festőink megragadni, majd vászonra, a mi esetünkben papírra vinni az arcvonásokra, a szemre, az orra, a fülre, az ajkakra mutatón.

Ezt a rajzos-illusztrációs mutatványt közös olvasmányaink szereplőinek a bemutatására is felhasználhatjuk egy-egy hangulatos és talányos *rejtvény elkészítésével* is. Miről is van szó? A nyelvi, anyanyelvi képességek fejlesztéséről, azaz a beszéd-, az olvasás- és szövegalkotás-készségek, valamint a helyesírási ismeretek csiszolásáról, építéséről, gondozásáról a *kontemplatív* (szemlélődő) jellegű, *additív* (hozzáadó, feladatépítő) szemléletű, *funkcionális* (a hasznosságon, a haszonelvűségen alapuló)

nyelv- és irodalompedagógiai módszerről, természetesen mindig az egyes tanítványainkra érzékeny tekintettel.²⁰

Gárdonyi Gézának *A barboncás* című elbeszélése többünknek hasznos lehetőséget kínálhat a mese és a valóság szembesítésére. Ilyenkor rétegről rétegre bonthatunk fel egy-egy mesét, mondát, legendát, balladát is, hogy egyértelműen rá tudjunk mutatni a mese jellemző jegyeire és a valóság ismérveire is ok-okozati összefüggések feltárása által. Ez a *szöveganalízis* arra is jó, hogy a Propp-féle *mesei cselekvéselemeket*²¹ időről időre előtérbe állíthatjuk, mert azok a szépirodalom legkülönbözőbb alkotásainak az értőbb értelmezéséhez vihetnek közelebb mindannyiunkat. Vegyük magunk elé néhányat a közismert Propp-féle cselekvéssorból: hiány, útnak indulás, próba, küzdelem, győzelem, jutalom és a többiek.²²

A nem erőszakolt, a nem tudálékoskodó, hanem a finoman érzékeny moralizálás, itt és most a *Tűzek meg árnyékok* esetében is, rámutat Gárdonyi Gézának az embertársak iránti *tiszteletadás* és a *kölcsönös megértés*en alapuló viszonyokkal összefüggő kérdéseire. A metaforák és a szimbólumok mibenlétének a megérzésen, sejtetésen, példaelemzésen keresztülvivő tanítása-tanulása kézenfekvőnek tűnik az ilyen és hasonló természetismereten, természettiszteleten is nyugvó olvasmányok jóvoltából.²³ Kiaknázzuk ezeket a nyelvpedagógiai alkalmakat, hogy jobb kedvvel, fokozottabb kíváncsisággal vegyenek, vehessenek részt tanítványaink az óráinkon?

Újabban vannak, akik Gárdonyi Gézának a *Büntárgyalásban*²⁴ ábrázolt világát *el- vagy kiutasítják az iskolai irodalmi kánonból*. Mások melléhelyeznek egy-egy kortársi szemelvényt, hogy közelebb hozzák a mai gyermekekhez, mindenekelőtt a serdülőkor felé lépegetőkhöz ezt a történetet. Elképzelhető, hogy párhuzamul egy lánytörténetet keresnek némely tanítók, magyartanárok, és ezzel a megoldással készítetik *értelmes, összehasonlítás*on alapuló *vitára* mind a fiúkat, mind a lányokat.

Előkészíthetjük mindennemű álságos, megtévesztő modernizációs törekvés nélkül is ennek a Gárdonyi Gézától választott elbeszélésnek, a *Büntárgyalás*nak a tartalmas, hasznos feldolgozását úgy, hogy az *általános emberi értékekre* vetjük elemző, értékelő, vigyázó tekintetünket, és erre az *olvasói beállítódásra* serkentjük növendékeinket is, figyelve arra, hogy útkeresők, világokat megismerni vágyók

²⁰ H. Tóth István: *A kontemplatív alapú, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégiáról*, in Gazdag Vilmos – Karmacsai Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások II. Történelem- és társadalomtudományok, oktatásmódszertan, irodalomtudomány*, Ungvár, Auditor-Shark, 2016, 211–221.

²¹ A tanítói és a magyartanári háttértudást igen hasznosan fejlesztheti Tuba Márta monográfiája: Tuba Márta: *„Cégére egy tündér” Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban*, Budapest, IKU Kft., 2022. Cs. Jónás Erzsébet a *Magyar Nyelvőr*-beli recenziójában többek mellett ezeket írja erről a Tuba-kötetről: „Jelentős fejezetet szentel a kötet a mese szövegtípusának értékes, etnográfiai adalékok feltárásával (41–133). Kiemelt helyet kapnak a tündérmese kellékei, de a meséken belül a kevert műfajúság nyelvi mutatói is.” (115.) Cs. Jónás Erzsébet: Tuba Márta: *„Cégére egy tündér” Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban*, *Magyar Nyelvőr*, 2023/1, 113–119.

²² Vlagyimir Propp: *A mese morfológiája*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1975.

²³ H. Tóth: *Barangolás a stílus és a stilisztika világában*, 15–28.

²⁴ Gárdonyi: *Az én falum*, 145–149.

a ma 10–11 éves tanulói is. Érdeklí és érdekelheti őket a múlt, főképp akkor, ha úgy érzik: róluk is szól a mese, de legalábbis felcsillan bennük az ismerősség érzete.

3. Gárdonyi Géza: *Bűntárgyalás* – Fejlesztő tevékenységek²⁵

1. Olvass Gárdonyi Gézát bemutató írásokat! Böngéssz a világhálón, ahol értékes fényképekre is bukkanhatsz írónkkal kapcsolatban! Rögzítsd a források könyvészeti adatait!
2. Milyen embernek ismerted meg a *Bűntárgyalás* íróját? Készíts vázlatot véleményed kifejtéséhez!
3. Gárdonyi Géza így írt tanítványairól: „A gyermeket nemcsak a kenyér, hanem a szeretet is elteti.” Magyarázd meg ezt a gondolatot a magad tapasztalatai alapján!
4. Válaszolj a *Bűntárgyalás* című elbeszélés elolvasása után ezekre a kérdésekre!
 - Mi a két fiú bűne?
 - Miféle bűnről van szó?
 - Véleményed szerint miért ezt a címet adta Gárdonyi Géza?
5. Keresd vissza ezeket a szavakat és kifejezéseket a *Bűntárgyalás*ban, majd alkalmazd szómagyarázataidat az elbeszélés értelmezésekor! Készíts rövid szójegyzéket a következőkről! Használj szótárakat!
 - irka,
 - mályva,
 - licseg-locsog a szomszédjával,
 - báránybórsatyak,
 - nebántsd a neve,
 - palavessző,
 - ténta,
 - lobbót vet a szeme,
 - képen teremtette,
 - dicsértesséket kiált,
 - az iskola csöndes a visszafojtott izgalomtól,
 - spongya,
 - estefelé elbocsátottam a gyerekeket,
 - haraszt,
 - szalmazsák,

²⁵ H. Tóth István: „Nem fecske módra...” *Az olvasmánymegértés fejlesztése. Kézikönyv nemcsak tanítók és magyartanárok számára*, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 2015, 123–125.

- korán-hervadt arcú,
 - négy óra járás a faluja,
 - mondáznak róla.
6. Mondd el a véleményedet a *Bűntárgyalás* szereplőiről! Te mit tettél volna
- Marci,
 - Jancsi, illetőleg
 - a tanító helyében?
7. Gyakorold a kifejező felolvasást! Légy figyelemmel ezekre a szempontokra!
- Olvass olyan hangon, hogy a legtávolabb ülő vagy álló is megértse!
 - Csonkítatlan épségben ejtsd ki a szavakat!
 - Óvakodj a hadarástól!
 - Lélegezz helyesen olvasás közben! Ott vegyél alap- vagy pótlevegőt, ahol arra a szöveg értelmi egységei módot adnak!
 - Kerüld a betűejtést! Ne válaszd szét a $d + j$, $z + s$, $gy + s$ betűkapcsolatokat!
 - Ügyelj a kérdő mondatok hanglejtésére! Tartsd szem előtt, hogy a kérdőszóval szerkesztett mondatok dallama ereszkedő!
8. Olvasd el a *Bűntárgyalást* úgy, hogy tudj válaszolni ezekre a kérdésekre! Vitasd meg az észrevételeidet társaiddal kulturáltan, érvelve: tényekre, adatokra, összefüggésekre építve!
- Hol játszódnak az események?
 - Van-e szerepe a környezetnek a szereplők jellemének alakulásában?
 - Milyen összefüggést láatsz a cselekményt bemutató mondatok és a környezetfestő megállapítások között?
9. Szerkeszd meg a *Bűntárgyalás* cselekményvázlatát!
- Előkészítés
 - Bonyodalom
 - Kibontakozás
 - Tetőpont
 - Megoldás

10. Ismerd meg az *epizód* fogalmát!

Az epizód részlete egy rövidebb vagy hosszabb terjedelmű elbeszélő (epikai) műnek. Olyan életképszerű részlet, amely nem viszi előbbre a cselekményt, mégis fontos lehet, mert új ismerettel gazdagodik az olvasó. Például további jellemvonását ismerheti meg a szereplő(k)nek.

A cselekmény kibontakozása szempontjából késleltető, elidőző szerepet tölt be az epizód.

- Gárdonyi Géza *Bűntárgyalás* című elbeszélésének melyik részletét, esetleg részleteit tekinted epizódnak? Indokold meg állításodat!
 - Vesd össze az epizódról szóló fenti összefoglalást a *Bűntárgyalás*ban előforduló elidőző, késleltető részletekkel! Igaznak tartod-e az előbbi fogalomismertetést az elbeszélés szempontjából?
 - Szerinted elhagyhatók-e a *Bűntárgyalás* epizódjai? Győzd meg társaidat a véleményed helyességéről!
11. Bizonyítsd be, hogy Gárdonyi Géza *Bűntárgyalás* című szépirodalmi alkotása elbeszélés! Hasznosítsd az itt következő szempontokat!
- Cselekményt mond el;
 - a cselekmény és a jellemelek között, valamint
 - a jellemelek és a környezetrajz között szoros összefüggés van;
 - az eseménymenetben elidőző, késleltető mozzanat is található;
 - ritmikai formája próza.
12. Foglald össze írásban a gondolataidat a *Bűntárgyalás* című elbeszélésről 12–14 mondatban!
13. Készíts tévériportot és/vagy videófilmet vállalkozó kedvű társaiddal a *Bűntárgyalás* című Gárdonyi Géza-elbeszélés nyomán! Miután elkészültetek a tényfeltáró tévériporttal és/vagy videófilmmel, mutassátok be közösségeteknek, és vitassátok meg a látottakat, hallottakat!
- Törekedjete arra, hogy az elbeszélés fő cselekménye köré szerveződjenek a riporter kérdései!
 - Válasszatok olyan helyszínt a riport és/vagy a videófilm elkészítésére, amelyik a riport témájával, hangulatával, szereplőivel van összhangban!
 - Tartsa helyesen a mikrofont a riporter, és egyúttal ügyeljen arra is, hogy a beszélgetés tématarató legyen!
 - Tervezzétek meg a kamera mozgását! Állítsa úgy a kamerát a felvételért felelős társatok, hogy közel- és távoli képeket is tudjon készíteni, továbbá legyen gondja a környezet képi megmutatására is!
 - Ne feledkezzetek el a vágóképek biztosításáról se!

4. Összefoglalás

Azt állítom összegezésül is, hogy embernemesítő humort ad Gárdonyi Géza. Feltételezem, hogy a fenti villanásnyi kitekintésekkel (= idézetekkel) együtt is nyilvánvalóvá vált: *Az én falum* című kötetben Gárdonyi Géza elbeszélői hangnemének néhány állandó jegye, így az egyszerűség, a humor, a derű, amely hol búvápatakként, hol csilingelve tovairamló, hol szemérmesen finom, hol az irónia felé kacsintó.

A kisgyermek humorszükségletének igényes kielégítéséül ajánlottam *Az én falum* című elbeszéléskötetet, hozzákapcsolódóan nyelv- és irodalompedagógiai megoldásokat, eljárásokat, melyek szándékaim szerint felvetések, javaslatok.

Gárdonyi Géza a szereplőivel következetesen megértésre törekvő; ebből a mérték tartóan kívülálló elbeszélői álláspontból indulnak, bontakoznak ki, tárulnak fel előttünk írónk szövegei, ekként ismerhetjük meg alkotónk falusi világának jellegzetes alakjait, hőseit, szereplőit, valamint ízléses, gyengéd humorát.

Irodalomjegyzék

Botás Enikő: *Így változik, mi vicces a gyerekeknek*. [Mi vicces a gyerekeknek](#)

Cs. Jónás Erzsébet: Tuba Márta: „Cégére egy tündér” Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban, *Magyar Nyelvőr*, 2023/1, 113–119.

Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics: *A kamasz*, ford. Szöllőssy Klára, Budapest, Magyar Helikon, 1971.

Gárdonyi Géza: *Az én falum*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2012.

H. Tóth István: *A kontemplatív alapú, additív szemléletű, funkcionális anyanyelvhasználatot fejlesztő stratégiáról*, in Gazdag Vilmos – Karmacsai Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások II. Történelem- és társadalomtudományok, oktatásmódszertan, irodalomtudomány*, Ungvár, Autdor-Shark, 2016, 211–221.

H. Tóth István: *Barangolás a stílus és a stilisztika világában. Tanári feladatgyűjtemény és kézikönyv a stilisztika évfolyamfüggetlen tanításához*, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 2021.

H. Tóth István: *Értékkeresés az óvodai magyar nyelvi nevelésért a hagyományápolás tükrében* (Szemlélődés – hozzáadás – hasznosság), Budapest, Sprint Kft. Kiadó, 2019.

H. Tóth István: *Hetedhét határban*. Irodalmi feladatgyűjtemény 10–11 éves olvasóknak, Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió, 1998.

H. Tóth István: Hozzászólás az 1–6. évfolyam olvasástanításához, *Csengőszó*, 2005/1, 3–10. Ugyanez megjelent: *Tanító*, 2005/7, 6–8, 2005/8, 22–23.

H. Tóth István: Humornézőben „Az én falum”-ban, in Keller Péter (szerk.): *„A Nemzeti szalony és Más” Válogatás a szőlősgyőröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásaiából*, Szőlősgyőrök – Budapest, Magánkiadás, 2021, 44–49.

H. Tóth István: „Nem fecske módra...” *Az olvasmánymegértés fejlesztése. Kézikönyv nemcsak tanítók és magyartanárok számára*, Beregszász, Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa, 2015.

Kovács Árpád: „Tréfakedvem” – A bölcs humor Gárdonyi Géza művészetében, in Keller Péter (szerk.): *„A Nemzeti szalony és Más” Válogatás a szőlősgyőröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásaiából*, Szőlősgyőrök – Budapest, Magánkiadás, 2021, 28–43.

Propp, Vlagyimir: *A mese morfológiája*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1975.

Tuba Márta: „Cégére egy tündér” Szövegtípusok az oktatásban és a kutatásban, Budapest, IKU Kft., 2022.

FEHÉR ÉVA

CINEGE, MUCI ÉS A TÖBBIEK

Gárdonyi Géza novellisztikus elbeszélései az óvodai irodalmi nevelésben

Az óvodai irodalmi nevelés módszertana kezdetektől kiváló teret adott a 3–7 éves korosztálynak szóló klasszikus, modern és kortárs gyermekirodalmi művek számára. Magyar és nemzetközi pszichológusok, pedagógusok igazolják a lírai és prózai művek, közöttük az irodalmi elbeszélések tudatfejlődésre tett hatását. Gárdonyi Géza gyermekeknek szóló történetei kapcsán mutatunk rá az irodalmi elbeszélések és gyermekirodalmi kisnovellák létjogosultságára az óvodai irodalmi nevelésben, valamint azok közreműködésére a mese és a valóság közötti különbségek megerősítésében.

Kulcsszavak: Gárdonyi Géza, gyermekirodalom, óvodai nevelés, irodalmi nevelés, novellisztikus elbeszélés

1. Gyermekirodalmi műfajok az óvodában – az elbeszélés

Az óvodai anyanyelvi és irodalmi nevelés pedagógiájának és módszertanának felemelkedése és virágzása 1970-ben kezdődött, amikor az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottsága napirendre tűzte a magyar anyanyelvi oktatás korszerűsítését.¹ A nyelvi fejlesztés szándéka tette lehetővé a gyermekeknek szánt irodalmi művek bevonását az óvodai mindennapokba. Ennek köszönhetően nyílt tehát lehetőség a korábban kisdédóvóként működő gyermekfelügyeleti intézményekben pedagógiai szándékkal foglalkozni az anyanyelvi neveléssel. Az akkori Oktatási Minisztérium, valamint az Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottság időszerűnek vélte megvitatni az anyanyelvi oktatás formai, tartalmi és korosztályos koncepcióját.

A magyar óvodapedagógia nevelési szemlélete² a XX. század közepén nemzetközi szintű elismerést kapott, többek között azért, mert az írásbeliség hiánya ellenére az anyanyelv gondozása érdekében valamilyen formában mind a három irodalmi műnemet beépítette a 3–6 (7) éveseket érintő irodalmi nevelésbe. Így van ez a mai napig. A különbség csupán annyi az elmúlt ötven év alapdokumentumai és módszertani leírásai között, hogy a hangsúlyok időnként egyik műfajról a másikra helyeződtek át, valamint a neveléstudomány, a pszichológia és a művészetpedagógia új törekvéseinek köszönhetően a tevékenységformák átrendeződtek, a módszerek gazdagodtak. Az óvodában a három műnemi műfajaira a szakmai vezetők ma is a psziché, a személyiség és a beszéd harmonikus fejlesztő eszközeként tekintenek.

¹ Szépe György: Szerkesztői előszó, in Szépe György (szerk.): *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 5–14.

² Villányi Györgyné: Tartalmi változások az óvodai nevelésben, *Iskolakultúra*, 1997/9, 30–39. [Tartalmi változások](#) (Letöltés: 2023. 03. 02.)

Eszerint kapnak óvodatörténeti korszakonként helyet a verses, a prózai elbeszélő és a párbeszédes szövegformák.

1. A lírai szövegek közlésformája kötött. Témájuk, verstani szerkesztettségük adja meg műfaji jellemzőiket.³ A legfontosabb jellemzőjük azonban az, hogy nincs cselekményük: a verses szövegforma csak másodlagos.
 - Az óvodában a mondókák nyelvi játékoságuknak és tartalmi jegyeiknek köszönhetően vívtak ki a zenei nevelés mellett önálló irodalmi státuszt a verses formájú művek világában. Témájuk sokszínűsége, jellegzetes tömörségük, ritmikájuk könnyen befogadhatóvá teszi őket az óvodások körében.
 - A klasszikus értelemben tárgyalt versek műfaji szempontból az óvodában nem túl változatosak. A lírai szövegek általában leíró költemények vagy felelgetők. Tartalmi különbséget leginkább változatos témájuk ad. A 3–7 évesek körében a népköltések és a magyar szerzővel rendelkező lírai művek egyaránt helyet kapnak. A gyermekirodalom körébe tartozó lírai szövegek leggyakrabban a dal műfajcsoporthoz tartoznak.
2. A prózai epikus szövegek olyan szövegformák, amelyek lap szélétől lap széléig kitöltik a papír felületét. A szereplők karaktervonásait a narrációk közötti párbeszéd stílusa engedi kirajzolódni. Nyelvi stílusuk adekvát, mégis a köznapi beszédhez hasonlító természetességgel mutatják be az eseményeket.
 - A mesék fantáziaelemekkel rendelkező, térben és időben fiktív eseményt mutatnak be.⁴ Mondanivalójukból kiderül, hogy nem az itt és most világról szólnak, hanem arról, hogy embernek lenni és élni mindig is küzdelem és kaland. Jelen vannak bennük a mesekedvelés motívumai (átváltozás, ellentétek, ismétlődések, vágyteljesítés, veszély, megmenekülés, kompenzálás).⁵ Az óvodában forrás szerinti elkülönítés alapján jórészt népmesék, kisebb mennyiségben műmesék szólnak meg.
 - A vers és a próza között a szépirodalomban számos átmenet létezik (ilyenek a verses epikai műfajok), ezek közül egy a verses mese, amely szövegformája szerint vers, tartalmi jegyei (és műfaji sajátosságai) alapján mese.⁶ A sorok szótagszáma, a ritmusképek, az ismétlődő mondatszerkezetek, a szöveg sorainak tömbös tagolása első olvasásra a versek világához engedi csoportosítani ezeket a szövegeket. Azonban a bennük megjelenő lineáris cselekménysor, a fordulatokban gazdag tartalom, a dialógusok és a narrációs átkötések, a követhető tartalmi tagolás (bevezetés, bonyodalom/konfliktus, cselekmény kibontakozása, tetőpont, megoldás), a tipizált szereplők akciója, a csodás elemek

³ Szepes Erika – Szerdahelyi István: *Verstan*, Budapest, Tárogató Kiadó, 1981.

⁴ Bárdos József – Galuska László Pál: *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.

⁵ Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt., 2004, 23–254.

⁶ Adamik Tamás: *Római irodalom az ezüstkorbán*, Budapest, Seneca Kiadó, 1995, 55.

megjelenése egyértelműen a mesék jellemzőit engedi felismerni. A formai és tartalmi stílusjegyek együttes jelenléte teszi önálló szövegtípussá az óvodában ezt a fajta meseformát.

- A prózai világ másik műfaja, amely az óvodások számára a körülöttük létező világot realitásában mutatja be, az irodalmi értékű elbeszélés. Annak érdekében, hogy jól elkülöníthető legyen a mesétől, nevezik ezt a szakirodalomban reális történetnek, gyermektörténetnek, novellisztikus elbeszélésnek is. „Általában kevés szereplő, de esetleg egynél több cselekményszál és fordulat jellemzi. Közele rokona a XX. századi irodalomban a kisregény. Rokon műfaja a rövidebb változatú novella.”⁷ Valójában ez egy bizonytalan körvonalú epikai műfaj típus. Általában egyetlen cselekménysorozatra épül, a szereplők száma ennek megfelelően alakul. Terjedelmüket tekintve az óvodában elhangzó elbeszélések inkább kisnovellák. Az elbeszélés nem mese, mert hiányzik belőle a „csodás elem”. Ettől még lehetne novellamese is, de nélkülözi a mesei elemeket (például a meseindító – mesezáró formulát). A történetek a környezet bemutatását, állatok, emberek, helyzetek tömör leírását tartalmazzák, amelyek kifejezetten a valós világ szépségére, működésére irányítják a figyelmet. Mivel a 3–7 évesek nyelvi világához egyszerűbb szóhasználat és kedvesebb hangvétel illik, ezért a nekik szóló reális történeteket esetenként reális mesének is nevezik. Jelen tanulmány a továbbiakban főként ezen prózai műfaj óvodásoknak szóló változatát és lélektanát részletezi.
3. Irodalomolvasó tapasztalataink alapján azt gondolnánk, hogy az előttünk párbeszédese szövegformában kibontakozó cselekmények műneme, a dráma, nincs jelen az óvodában. A klasszikus értelemben vett drámai szövegforma valóban nem fordul elő az óvodai környezetben, de annak szövegváltozata igen.
- Vannak bábdarab- és mesejátékírók, akik hivatásos szerzőként kifejezetten óvodásoknak szánt bábjátékok és mesejátékok anyagait készítik színházak és rendező pedagógusok számára. Tehát a dráma műnemével meseprodukciónak kapcsán találkozunk a gyermek. Mind a dramatizált bábelőadások,⁸ mind a dramatizált mesejátékok⁹ szövegváltozatai rendelkeznek azokkal a műfaji tulajdonságokkal, amellyel a drámák. Az életkori sajátosságoknak megfelelően ezen darabok nem a tragédia, hanem a komédia, vígjáték (esetleg a tragikokomédia) felépítését és tipikus jegyeit hordozzák, de persze meghatározza őket a mesei jelleg is.

⁷ Bárdos József – Galuska László Pál – Steklács János – Szilágyi Judit: *Irodalmi alapfogalmak*, Kecskemét, Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, 2002, 55.

⁸ Mészáros Vincéné: *Óvodai bábjátékok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987.

⁹ Mezei Éva: *Játsszunk színházat!*, Budapest, Móra Ferenc Kiadó, 1979.

1.1. A reális történetek, irodalmi elbeszélések lélektana a 3–6 éves korosztály esetében

A tanulmány a továbbiakban azért tér ki a novellisztikus elbeszélés lélektanára, mert az óvodában megszólaltatott irodalmi művek sorából egyre inkább hiányoznak a reális történetek, pedig azok személyiségfejlesztő befolyása, valamint a tudatra és a gondolkodásra gyakorolt hatása Mérei Ferenc (1970) és Bruno Bettelheim (1976) munkássága óta jól ismert.

Mérei Ferenc kifejti a mesék óvodáskori jelenlétét támogató téziseit, a vágyak beteljesülését segítő mesés elemek lélektanát,¹⁰ az egyedfejlődés és a gondolkodás változásának titokzatos világát tárja fel V. Binét Ágnessel közös munkájában.¹¹ Kijelentő módon beszélnek a szimultán kettős tudatról, amely az átélés kettősége kapcsán adja meg a gyermek számára a valóság és az álom / illúzió / fantáziálás / képzeletbeli utazás okozta ráismerési örömet. Ahhoz, hogy ezt a kíváncsi tudatállapotot megfelelő mértékben kiszolgálja a felnőtt közeg, szükség van arra, hogy olyan történetet is halljon a gyermek, amely a valóságban akár meg is történhetne. A gyermek 4–6 éves korban igényli a csodákat, és azt is, hogy előkerüljenek az igaz történetek.

Bruno Bettelheim a meseirodalom lélektaniséga kapcsán pontosan részletezi a mese szimbólumvilágát, illetve indoklásokkal magyarázza azok tudattalanra gyakorolt közvetlen hatását.¹² A XIX–XX. század rendkívül aktuális mesepszichológiai kérdései közül arra, hogy miért szükséges már jóval 4 éves kor előtt is mesét hallgatniuk a gyermekeknek, leginkább azzal az indoklással válaszolt, hogy a mesék a gyermekek nyelvén szólnak, és mintául szolgálnak a korosztály álmodozásaihoz. A gyermekek félelmeit, haragját, szorongásait és agresszióját segítik kezelni ezek a szövegek. A gondolat, hogy a mese építi és gyógyítja a lelket, összecseng Ranschburg Jenő pszichológus véleményével.¹³

Azonban nem csupán ez az egy gyermekközpontú megközelítés kapott népszerűséget az említett korszak pszichológiáiban és pedagógiáiban. A felvilágosodás eszmeiségéből kinőtt pozitivistá filozófia szintén hatott az egyedfejlődést kutató tudományterületekre, valamint a nevelési szemléletekre.¹⁴ Ez érzékelhető volt Maria Montessori tézisein keresztül, aki az individuálpszichológia mellé állva megfogalmazta, hogy elsősorban az értelmi intelligencián keresztül kell az érzelmekre hatni, ezért káros a 6 éves kor alatti gyermekek számára olyan mesék ismerete, amelyek csodás elemeket tartalmaznak. Véleménye szerint a mesék félrevezetik a

¹⁰ Mérei–V. Binét: *Gyermeklélektan*, 239–245. (Első kiadása: 1970.)

¹¹ Uo., 245–255.

¹² Bruno Bettelheim: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*, ford. Kúnos László, Budapest, Corvina Kiadó, 2018. (Első eredeti nyelvű kiadása: 1976. Első magyar kiadása: 1985.)

¹³ Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1973; Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, 2. bővített kiadás, Budapest, Saxum Kiadó, 2012. (Első kiadása: 1973.)

¹⁴ Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. VIII. fejezet 8. alfejezet – A pozitívizmus hatása a pedagógiára. [Neveléstörténet](#) (Letöltés: 2023. 03. 05.)

gyermeket a világ történéseivel kapcsolatban.¹⁵ Mesék helyett a valós világot bemutató történeteknek adott helyet a 3–6 éves korosztályt érintő módszertanában, a meséket pedig csak a tudatra ébredés utáni időszaktól, 6 éves kortól ajánlotta.¹⁶ A képeskönyvekhez kötődő gyakorlati tapasztalata erősítette meg benne a Pestalozzi-féle világmegismertetési pedagógiai elvet, és ennek köszönhető, hogy saját intézményeiben korosztályonként meghatározta a mesék és a reális történetek arányát. A játékpedagógia, az anyanyelv-pedagógia, a természettudományok és a fejlődépszichológia szempontjából tagadhatatlan Montessori forradalmi hatása a korabeli oktatási rendszerre, realiztikus elveit a gyermekirodalmi szövegek kapcsán azonban a Jung és Freud gondolatait követő pedagógusok sajnálattal vették tudomásul.¹⁷

1.2. Gyermekirodalmi műfajok az óvodai nevelés alapküldetésében 1971–2021 között

A magyar óvodapedagógia 1970-ben állást foglalt a filozófia, a pszichológia és a gyermekirodalom kapcsán, amikor az 1971-ben megjelent *Az óvodai nevelés programjában* (ONP)¹⁸ lefektette elveit a magyar óvodáskorú gyermekek irodalmi nevelésével kapcsolatban. A napi szintű mesélést és történetolvasást kívánták alátámasztani a megjelenő szöveggyűjtemények repertoárjai is. A magyar óvodapedagógia módszertana leginkább a meséket, majd a tudatra ébredés időszakára kisebb számban az elbeszéléseket ajánlotta a *mese-vers* foglalkozások keretein belül.¹⁹ Az óvodapedagógia anyanyelvi módszertana évtizedekig kapcsolódott ehhez a fajta szakmai megközelítéshez.²⁰

Módszertani szempontból rendkívül szimpatikus a változás az 1989-ben megjelent és továbbfejlesztett ONP-ben (*Az óvodai nevelés programjában*) jelent meg.²¹ A korábban *mese-vers* megnevezéssel ellátott foglalkozási terület az *irodalmi nevelés* nevet kapta. Az új névvel egyfajta látószögnövelés indult el az óvodai irodalmi nevelésben. Változás történt a műfajok világát illetően is. A korábban elbeszélésként emlegetett reális történetek ekkorra a mese egyik típusaként kaptak helyet az óvodában mind az aktuális ONP hasábjain, mind a módszertanok lapjain. Az 1989-ben

¹⁵ Montessori Mária: *Módszerem kézikönyve*, ford. Burchard-Béla-váry Erzsébet, Budapest, Kisdudapest, 1930. (Első eredeti nyelvű kiadása: 1909.)

¹⁶ Maria Montessori: *Az ember nevelése*, ford. Burchard Erzsébet és Mayerné Bartal Andrea, Budapest, Tankönyvkiadó, 1978. (Első eredeti nyelvű kiadása: 1949.)

¹⁷ Sütő Attila: A gyermekkép értelmezése Ellen Key és a korabeli gondolkodók pedagógiai eszmérendszerében, *Tani-tani Online*, 2023/3. [A gyermekkép értelmezése](#) (Letöltés: 2023. 03. 05.)

¹⁸ Bakonyi Pálné – Szabadi Ilona (szerk.): *Az óvodai nevelés programja*, Budapest, Országos Pedagógiai Intézet, 1971, 227–239.

¹⁹ A foglalkozás megnevezése itt az ONP (1971) kiadványhoz kapcsolódó pedagógiai elvek szerinti elnevezés szerint történt.

²⁰ Bauer Gabriella (szerk.): *Az óvodai irodalmi nevelés módszertana*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971; Zilahi Józsefné: *Mese-vers az óvodában I.*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990; Dankó Ervinné: *Irodalmi nevelés az óvodában. Szakmódszertani kérdések*, Budapest, Okker Kiadó, 2004.

²¹ Molnár Balázs – Pálfi Sándor – Szerepi Sándor – Vargáné Nagy Ildikó: *Kisgyermekkori nevelés Magyarországon, Educatio*, 2015/3, 121–128. [Kisgyermekkori nevelés](#) (Letöltés: 2023. 03. 19.)

kiadott ONP-ben az elbeszéléssel kapcsolatosan korcsoportosítás nélküli összegzést olvashatunk,²² ami elsősorban a bontakozó mesepszichológiának és az irodalomtudományban felbukkanó változatos mesetípus-kategorizálásoknak köszönhető. Ennek következtében az óvodai irodalmi nevelés módszertanával foglalkozók máig szembesülnek azzal az alapkérdéssel, hogy a gyermekirodalomhoz tartozó novellisztikus elbeszéléseket reális meséknek vagy irodalmi elbeszéléseknek tekintjük.²³

Az 1993-as oktatási törvény lehetővé tette az óvodák számára egyéni arculat kialakítását is, így az 1996-ban megjelent ONOAP (*Az óvodai nevelés országos alapprogramja*)²⁴ már csak minimális leírásokat, leginkább törvényi rendelkezéseket közölt az óvodapedagógusok számára.²⁵ A tartalmában és terjedelmében tömörebb jogi kiadvány szükséztlenül, hat pontban jelölte meg az óvodai irodalmi nevelés célját és feladatait. Ebben helyet kaptak a mondókák, a dúdolók, a versek, a mesék, de említés szintjén sem jelent meg az elbeszélés vagy a verses mese, a bábozás vagy a drámajáték, még a dramatikus gyermekjátékok sem, pedig ezek időközben szerves részét képezték már az óvodai irodalmi nevelésnek. A módszertani szabadság jegyében²⁶ olyan típusú és annyiféle irodalmi alkotásnak jutott hely, amennyit az óvodapedagógusok jónak véltek. Ennek a szabad választási lehetőségnek esett áldozatul a szépirodalom, mert az óvodák elléphettek a műalkotások „tisztá forrásaitól”, és szűrő nélkül kerülhettek be a csoportokba az irodalmi tevékenységek során dilettáns versírók témaversei, műkedvelő szövegírók prózai szövegei, illetve a rajzfilmekből született meséskönyvek meséi is. Egyre inkább szükségessé vált a módszertanban az anyag kiválasztás szempontjainak hangsúlyozása, hogy továbbra is a gyermekirodalom műremekei szólaljanak meg az óvodában.

Nem változtatott sokat ezen az irodalmi megközelítésen a 2013-ban módosított ONOAP sem, amelyben a tevékenységközpontúság jegyében a nevelési terület neve változott csupán (*verselés, mesélés*). Az irodalmi műfajok világát nem érintette sem a 2018-as, sem a 2020-as törvénykiegészítés. Úgy tűnik, hogy 2013-tól jelen pillanatig sem önálló prózai műfajként, sem mesés történetként nem kap helyet a novellisztikus elbeszélés az óvodai irodalmi nevelésben.

Miközben az 1996-os ONOAP meg sem említi az elbeszélést, a frissített szakmódszertanok szerint „Az irodalmi értékű műmesék, az értékes irodalmi elbeszélések is nevelő értékűek az 5–6–7 évesek esetében, iskolakészültségüket teljesítik ki.”²⁷

²² Országos Pedagógiai Intézet (közread.): *Az óvodai nevelés programja*, Budapest, Országos Pedagógiai Intézet, 1989, 159.

²³ Dankó Ervinné: *Az óvodai irodalmi nevelés kérdései korunkban*, Budapest, Dinasztia Kiadó, 1993, 10–16.

²⁴ *Az óvodai nevelés országos alapprogramja* (kormányrendelet, utoljára módosítva 2018. VII. 25.) [Az óvodai nevelés](#) (Letöltés: 2023. 03. 19.)

²⁵ Bakonyi Anna: Értékkövető gondolatok az óvodai nevelés programjaiban. A magyar óvodai nevelés éve 1971–2013 – Szabadi Ilona emlékére, *Neveléstudomány*, 2013, 37–38. [Neveléstudomány](#) (Letöltés: 2023. 03. 19.)

²⁶ Molnár-Pálfi-Szerepi-Vargáné Nagy: *Kisgyermekkorai nevelés*, 127.

²⁷ Dankóné: *Irodalmi nevelés*, 95.

Sok fontos, konkrét metodikai célra utaló mondat tűnt el az óvodában zajló irodalmi és olvasóvá nevelés cél- és feladatrendszerével kapcsolatban 1996-ban a pedagógiai alapidokumentumokból. Ezek hiányát a szakmódszertanok irodalmi igyekezetek (igyekeznek) pótolni. A gyermekirodalmi kisnovella elhanyagolása azt eredményezte, hogy mostanra egyre kevesebb helyen hangzik el reális történet az óvodában. S a legszomorúbb tény az, hogy a napjainkban megjelenő óvodai szakanyagok egyre kevésbé foglalkoznak ezen gyermekirodalmi műfaj óvodai jelentőségével.

1.3. A gyermekirodalmi elbeszélések helye az óvodai irodalmi nevelés módszertanában

Kocsis Piroska és Szeri Istvánné azt írják sajtótörténeti kitekintésükben (2023), hogy a XXI. század óvodapedagógusainak azért fontos ismerniük a magyar óvodatörténetet és a módszertanokat érintő változásokat, mert „jelenkori óvodaügyünk a múltból táplálkozik”.²⁸ Ennek a véleménynek a fényében tekintjük át az elbeszéléseket érintő változást az óvodai irodalmi szakmódszertanban.

Bauer Tiborné (Bauer Gabriella) részt vett az 1971-ben megjelent ONP szerkesztőbizottságának munkájában, és kötet szerkesztője volt az 1970-ben megjelent gyermekirodalmi szöveggyűjteménynek,²⁹ az 1972-ben összegzett gyermekirodalomnak,³⁰ illetve az 1976-ban megjelent óvodai irodalmi nevelést érintő módszertani kéziratnak.³¹ Az első korszakalkotó kiadványok szakmailag kiegészítették az újonnan megjelenő nevelési program *mese-vers* foglalkozásterületének irodalmi nevelésre vonatkozó irányait. A módszertani iránytű fejezeteiben szó esik a mese (Giczy Jánosné), a vers (Zilahy Józsefné), az elbeszélés (Bauer Gabriella) műfaji jellemzőiről, a korcsoportokat érintő típusokról, témakörökről. Már az első szakmai írás is elsősorban a mesék túlnyomó többségét hangsúlyozta, és csak az utána fennmaradó időben javasolta az elbeszélések tervezését. Amíg a meséknél nem támogatta a korabeli módszertan a moralizáló beszélgetéseket, az elbeszélések kapcsán nem zárkózott el a művek utáni megbeszéléstől, amennyiben azt a gyermekek kezdeményezik. Külön fejezetben találkozunk tehát az elbeszélésként felcímkezett „gyermektörténetekkel”.³²

Bauer leírása módszertani, pszichológiai, gyermekirodalmi szempontból is alapos. Áttekintve az óvodai anyanyelv-pedagógia későbbi szakirodalmát, kijelenthetem, hogy nem született azóta az elbeszélés témában ilyen részletes leírás. Kár, hogy az akkor született szöveggyűjtemény nem tartalmazott elegendő elbeszéléskínálatot, így valóban nem tudott megerősödni ez a szövegfajta az óvodában.

²⁸ Kocsis Piroska – Szeri Istvánné: Beköszönő, *Óvodai Nevelés*, LXXVI. évf., 2023/1, 9.

²⁹ Bauer Gabriella: *Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1970.

³⁰ Bauer Gabriella: *Gyermekirodalom*, Tankönyvkiadó, Budapest, 1972.

³¹ Bauer: *Az óvodai irodalmi*.

³² Bauer Gabriella: Az elbeszélés, in Bauer: *Az óvodai irodalmi*, 74.

Zilahi Józsefné 1990-ben megjelent szakmódszertankönyve³³ és kapcsolódó szöveggyűjteménye³⁴ átfogó képet ad az irodalmi nevelés területeiről.³⁵ Az új ONAP egyik szerkesztőjeként az elbeszélés műfajával kapcsolatban később egységesített tankönyvében³⁶ az életszakaszok mesekedvelése és a fejlődő gondolkodás során említi meg a négyéves korban fellépő új történehallgatási típus igényét. Leginkább az éppen megtörtént események vagy reálisan értelmezhető történések élősavas elbeszélését emeli ki, vagy a hasonló témájú reális mesék iránti érdeklődést. Ő a mese-típusok egyikeként említi a korábban elbeszélésként megjelenő gyermektörténeteket.

Dankó Ervinné figyelmet fordított ezen prózai mű lélektani sajátosságára. A 2004-ben frissített módszertani irodalom szerzője szerint az életkori sajátosságoknak megfelelően a kisgyermekeknek éppúgy szükségük van 5–6 éves korban reális történetekre, mint a mesékre, verses mesékre, műköltészeti és népköltészeti alkotások világára. Könyvében külön fejezetrészt biztosított a „reális történeteknek, elbeszéléseknek”.³⁷ Leírása alapján az elbeszélések a világ valós eseményeinek bemutatásán túl esztétikai élményt is nyújtanak a képi világuk, a szókincsük és a kommunikációs dialógusaik által.³⁸ Véleménye szerint az elbeszélések bemutatása semmiféleképpen ne tartalmazzon mesei hangvételt, mert a történet realitása elvárja a hétköznapi beszéd stílusjegyeit.

Szakmai tapasztalataink és módszertani kutatásaink alapján³⁹ arról győződünk meg, hogy a gyermekeknek nagy élményt nyújtanak a reális világ történéseit bemutató elbeszélések, a pedagógusok nevelési feladataiban pedig segítséget nyújtanak. Ebből kifolyólag az irodalmi értékű elbeszélések kiválasztásánál alaposan meg kell vizsgálni a művek esztétikai elemeit. Dankó Ervinné utal rá, hogy az óvodapedagógusoknak nem áll rendelkezésükre olyan műajánlás, amely megkönnyítené az anyagválasztásukat, és valóban művészi értékű gyermeki irodalmi elbeszéléseket tartalmazna.

2. Gárdonyi Géza novellisztikus elbeszélései

E tanulmány, illetve a fentebb említett módszertani kutatás arra törekszik, hogy az eddigiekben bemutatott prózai műfajt az óvodai irodalmi nevelés gyakorlata újra felismerje, és a mindennapjaiba visszafogadja. Ehhez kívántunk támogatást nyújtani Gárdonyi Géza kisgyermekeknek szóló köteteinek áttekintésével és a bennük található, 3–7 éveseknek szóló történetek ajánlásával. Áttekintve a kisgyermekeket

³³ Zilahiné: *Mese-vers*.

³⁴ Zilahi Józsefné (szerk.): *Mese-vers az óvodában II. Szöveggyűjtemény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.

³⁵ Zilahi Józsefné: *Nevelés az óvodában verssel, mesével*, Budapest, Multigráf Kft., 1989.

³⁶ Zilahi Józsefné: *Mese-vers az óvodában*, Budapest, Eötvös József Kiadó, 1998.

³⁷ Dankóné: *Irodalmi nevelés*, 68.

³⁸ Dankóné: *Irodalmi nevelés*, 21–22.

³⁹ Szórád Frida: Az óvodai elbeszélés műfajhasználatának kutatása, *Gradus*, Vol 4, 2017/1, 95–106. [Szórád Frida](#) (Letöltés: 2023. 02. 10.)

megszólító Gárdonyi-kötetek írásait, két gyűjteményt véltünk leginkább megfelelőnek az óvodás korosztály számára téma, leírás, szóhasználat és terjedelem szempontjából. Ezek rövid bemutatásával szeretnénk kedvet ébreszteni az óvodáskorú gyermekekkel foglalkozó pedagógusok számára.

A *Cifra mese* című kötet két szerkesztője Z. Szalay Sándor és Tóth Gyula 1967-ben adták közre először Gárdonyi Géza legkisebb gyermekkorosztálynak szánt történeteit. A sajtó alá rendezett kiadvány első fejezetében azonban nemcsak irodalmi elbeszélések olvashatók, hanem olyan mesék is, amelyek azelőtt csak különböző újságokban, folyóiratokban jelentek meg, kötetben nem. Ezért az alcím: *Mesék és hasznos történetek*. A kötet leginkább kisiskolásoknak szól, de több olyan tanulságos történetet és kedves tapasztalati élmény leírását is tartalmazza, amelyek az óvodások számára is érthetőek. Például: *A cinege*; *A mi gólyánk*; *Isten veled, gólyamadár!*; *Mariska meg a nyúl*; *Csordás Andris*; *Megjárta Jancsi*; *Sünanyó*; *Muci*; *A mindentudó kalap*; *Ki volt az a Vathay István?*; *A madártejfi*.⁴⁰

Gárdonyi Géza elbeszélései önfeledt szórakozást nyújtanak kicsiknek és nagyoknak, illetve hiteles képet kapunk általuk a múlt század eleji vidéki Magyarországról is. A kötetben a *Bolond Istók*-történetek mellett olvashatunk a Tihanyi testvérpárról, a jól nevelt, tiszta, pedáns Jancsi és fivérének szöges ellentétéről, s Jancsi kalandjait a rendetlen, izgága, örökmozgó vásott kölyök, Pista mulatságos kalandjai követik. A két fiú történetei színesítik Gárdonyi képzeletbeli kisgyermekének mindennapjait,⁴¹ akinek éppen aktuális magaviselete szerint mesél édesapja hol az egyik, hol pedig a másik fiúról. Tapasztó Matyi, a vakmerő és nyughatatlan kisfiú utazása is bővelkedik izgalmakban. A könyv eredeti illusztrációkkal (1942) került 2001-ben újra a meseszerető közönség elé.⁴²

A két kötet tartalmaz olyan reális történeteket bemutató gyermekirodalmi műveket, amelyek tematikus szöveggént vagy irodalomhallgatás céljával óvodai témahét keretén belül is felhasználhatók. Tartalmaznak olyan terjedelmű szövegeket is, amelyek egy az egyben felolvashatók, de van közöttük olyan, amelynek témája ugyan korosztályos, de túlzottan részletező bekezdései fásaszthatják az óvodás gyermekek figyelmét, így azok szövege körültekintő rövidítésre szorul.

Rendkívül érdekes, felnőtteket is szórakoztató gyerektörténeti leírásokat tartalmaz: a *Tarka-barka történetek* (1895), a *Nevető könyv* (1903), a *Nagyapó tréfáit* tartalmazó kötetek (1902–1913), a *Gyermekkori emlékeim* (a *Jövendő* című lap

⁴⁰ Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, szerk. Z. Szalay Sándor – Tóth Gyula, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1982. A kép forrása: [Cifra-mese](#) (Letöltés: 2022. 10. 06.)

⁴¹ Keller Péter: *Az élő Gárdonyi-arc*, Budapest, Szent István Társulat, 2015.

⁴² Gárdonyi Géza *Összes meséi*, szerk. Tóth Róbert, Szeged, Szukits Kiadó, 2001. A kép forrása: [Összes meséi](#) (Letöltés: 2022. 10. 06.)

1903-as évfolyamának 1–29. számaiban megjelent írások szerkesztett kötete (1951-ből), a *Mindentudó Gergely bácsi*-kötetek (1898; 1902), a *Bolond Istók és másféle bolondos történetek* (1914), a *Szüleim gyémántja voltam* című gyűjtemény (1969). Ezek a Gárdonyi-kötetek leginkább kisiskolásoknak szóló történeteket tartalmaznak. Szókincsük, nyelvi fordulataik és részletező leírásaik nem a 3–7 éves gyermekek képzeletének világát ragadják meg. Az iskolás korosztályt érintő témákat vagy nagyapó nyers tréfalkozásait bemutató művek megértése asszociatív gondolkodást igényel, terjedelmük hosszú, helyenként részletező leírásaik gazdag fantáziát és türelmet várnak el.

2.1. Gárdonyi Géza reális történeteinek jellemzői – módszertani következtetés

Gárdonyi Géza óvodásoknak szóló novellisztikus elbeszéléseinek egyik fő jellemzője, hogy a művek címét a főszereplők neve ihleti. A bennük zajló események helyszíne többségben a falu vagy a vidéki tanyavilág. A történetek szereplőivel könnyű az 5–6–7 éves gyermekeknek azonosulniuk, mert az ő világukhoz és érdeklődésükhöz közeli témákról ír a szerző (pl. természeti jelenségek, állatok, gyerekek, család).

Az óvodástörténetek cselekményszála egyszerű és könnyen követhető, talán a régies szóhasználat okozhat a tartalom megértésében problémát, de ez a felolvasás közben egy-egy „zárójeles” szómagyarázat beékelésével könnyen kiküszöbölhető. Nyelvi fordulatok tekintetében elmondható, hogy a szerző a választott korosztályhoz jól igazította írásait. Ezen kívül a műveket tömondatok és egyszerű mondat szerkezetek jellemzik, amely azt mutatja, hogy az író még a kisgyermekek beszédmegértését is figyelembe vette.

Mivel a szövegek cselekményének témái a mindennapok eseményeihez, valamint a természetben előforduló jelenségekhez kapcsolódnak, nem nehéz az óvodai irodalmi nevelésben helyet találni Gárdonyi Géza kisgyermekeknek szóló elbeszéléseinek. Pedagógiai feladatot leginkább az jelent, hogy a művek felolvasását az óvodapedagógus hogyan készítse elő, milyen (nem mesélős) hangsúlyrendszer használatával tolmácsolja a történetek értelmi és érzelmi síkjait, illetve a végén hogyan vezesse át természetes formában a valós történetet az óvodai mindennapokba. Az elbeszélések bemutatásának módszertana tapasztalataink alapján némileg eltér a mesék, a versek kezdeményezésétől, bemutatásától és lezárásától. Alapja a realitás, így az alkalmasszerű felolvasásokat érdemes olyan témákhoz vagy eseményekhez kapcsolni, amelyek esetében a gyermek számára jóleső érzés hallani a reális világ eseményeiről, vagy szívesen beszélgetnek a történet után egy-egy kapcsolódó élményükről mások előtt. Az irodalmi értékű elbeszéléseket bemutató kezdeményezések megkívánják a jó pillanatot a felolvasáshoz, és igénylik a jól kiválasztott gyermekirodalmi művet. S mivel a történetek a valóság eseményeit támogatják, a felkészülés során fény derül arra is, hogy a reális történetek kezdeményezési módja sajátos módszerre épül.

3. Zárógondolatok

A Z és alfa generációhoz tartozó gyermekekről elmondható, hogy a digitális kor és a modern technikai eszközök jelenléte miatt a mesés fantáziavilágon túl idejekorán találkoznak egy virtuális valósággal is, amely a reális életnek inkább egy torz képmását mutatja. Gárdonyi Géza rövid, kedves szavú elbeszéléseit olvasva az a meggyőződésünk, hogy napjainkban sokkal nagyobb szükség van az óvodában is azokra a reális történetekre, amelyek közel hozzák a materiális világot, megértetik a környezetünkben zajló események működését és összefüggéseit. Ezek az írások olvasott irodalom formájában és a közvetlen kommunikáción keresztül érthetővé tesszik a fantázia, a virtuális világ és a valóság tereinek különbségeit vagy kapcsolatát.

Irodalomjegyzék

- Adamik Tamás: *Római irodalom az ezüstkorbán*, Budapest, Seneca Kiadó, 1995.
Az óvodai nevelés országos alapprogramja (kormányrendelet, utoljára módosítva 2018. VII. 25.)
[Az óvodai nevelés](#)
- Bakonyi Anna: Értékkövető gondolatok az óvodai nevelés programjaiban. A magyar óvodai nevelés íve 1971–2013 – Szabadi Ilona emlékére, neveléstudomány, 2013, 34–44.
[Neveléstudomány](#)
- Bakonyi Pálné – Szabadi Ilona (szerk.): *Az óvodai nevelés programja*, Budapest, Országos Pedagógiai Intézet, 1971.
- Bárdos József – Galuska László Pál: *Fejezetek a gyermekirodalomból*, Budapest, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, 2013.
- Bárdos József – Galuska László Pál – Steklács János – Szilágyi Judit: *Irodalmi alapfogalmak*, Kecskemét, Kecskeméti Tanítóképző Főiskola, 2002.
- Bauer Gabriella: Az elbeszélés, in Bauer Gabriella (szerk.): *Az óvodai irodalmi nevelés módszertana*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971, 74–77.
- Bauer Gabriella (szerk.): *Az óvodai irodalmi nevelés módszertana*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1971.
- Bauer Gabriella: *Gyermekirodalmi szöveggyűjtemény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1970.
- Bauer Gabriella: *Gyermekirodalom*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1972.
- Bettelheim, Bruno: *A mese bővölete és a bontakozó gyermeki lélek*, ford. Kúnos László, Budapest, Corvina Kiadó, 2018.
- Dankó Ervinné: *Az óvodai irodalmi nevelés kérdései korunkban*, Budapest, Dinasztia Kiadó, 1993.
- Dankó Ervinné: *Irodalmi nevelés az óvodában, Szakmódszertani kérdések*, Budapest, Okker Kiadó, 2004.
- Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, szerk. Z. Szalay Sándor – Tóth Gyula, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1982.
- Gárdonyi Géza *Összes meséi*, szerk. Tóth Róbert, Szeged, Szukits Kiadó, 2001.
- Keller Péter: *Az élő Gárdonyi-arc*, Budapest, Szent István Társulat, 2015.
- Kocsis Piroska – Szeri Istvánné: Beköszönő, *Óvodai Nevelés*, LXXVI. évf, 2023/1, 9.
- Mészáros Vincéné: *Óvodai bábjátékok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1987.
- Mezei Éva: *Játsszunk színházat!*, Budapest, Móra Ferenc Kiadó, 1979.
- Mérei Ferenc – V. Binét Ágnes: *Gyermeklélektan*, Budapest, Medicina Könyvkiadó Rt., 2004.
- Molnár Balázs – Pálfi Sándor – Szerepi Sándor – Vargáné Nagy Ildikó: Kisgyermekkori nevelés Magyarországon. *Educatio*, 2015/3, 121–128. [Kisgyermekkori nevelés](#)

- Montessori, Maria: *Az ember nevelése*, ford. Burchard Erzsébet és Mayerné Bartal Andrea, Budapest, Tankönyvkiadó, 1978.
- Montessori, Mária: *Módszerem kézikönyve*, ford.: Bélaváry Burchard Erzsébet, Budapest, Kisdednevelés, 1930.
- Országos Pedagógiai Intézet (közread.): *Az óvodai nevelés programja*, Budapest, Országos Pedagógiai Intézet, 1989.
- Pukánszky Béla – Németh András: *Neveléstörténet – szöveggyűjtemény*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó Rt., 1996. [Neveléstörténet](#)
- Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1975.
- Ranschburg Jenő: *Félelem, harag, agresszió*, 2. bővített kiadás, Budapest, Saxum Kiadó, 2012.
- Sütő Attila: A gyermekkép értelmezése Ellen Key és a korabeli gondolkodók pedagógiai eszmerendszerében, *Tanít-tani Online*, 2023/3. [A gyermekkép értelmezése](#)
- Szépe György: Szerkesztői előszó, in Szépe György (szerk.): *Az anyanyelvi oktatás korszerűsítéséért*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 5–14.
- Szepes Erika – Szerdahelyi István: *Verstan*, Budapest, Tárogató Kiadó, 1981.
- Szórád Frida: Az óvodai elbeszélés műfajhasználatának kutatása, *Gradus*, Vol 4, 2017/1, 95–106. [Szórádi Frida](#)
- Villányi Györgyné: Tartalmi változások az óvodai nevelésben, *Iskolakultúra*, 1997/9, 30–39. [Tartalmi változások](#)
- Zilahi Józsefné: *Mese – vers az óvodában*, Budapest, Eötvös József Kiadó, 1998.
- Zilahi Józsefné: *Mese–vers az óvodában I.*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- Zilahi Józsefné (szerk.): *Mese–vers az óvodában II. Szöveggyűjtemény*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1990.
- Zilahi Józsefné: *Nevelés az óvodában verssel, mesével*, Budapest, Multigráf Kft., 1989.

VALLENT BRIGITTA

MONDATSZERKESZTÉSI SAJÁTOSSÁGOK GÁRDONYI GÉZA NOVELLÁIBAN

A tanulmány Gárdonyi Géza öt novelláját (Hordj magaddal tüzet, Mi az a szerelem?, A csonka pók, Felhő a szobában, A zászló átmarad) vizsgálja a mondatstilisztika tükrében. A statisztikai szempontú elemzés során a szerző megállapítja Gárdonyi novelláiban a mondat szerkesztési sajátosságokat, a mondatok modalitását, telítettségét és szerkesztettségét, valamint kitér ezek stilisztikai jelentőségére, a kapott adatokat pedig összeveti más szerzők műveinek hasonló vizsgálatok során kapott mutatóival.

Kulcsszavak: Gárdonyi Géza novellái, mondat szerkesztés, mondatstilisztika, telítettség mutató, szerkesztettség mutató

1. A mondat szerkesztés stilisztikai jelentősége

Gárdonyi Géza novelláit olvasva egy bizonyos idő után úgy érezhetjük, akkor is felismernénk a szerzőt, ha nem tudnánk, kinek a műve van a kezünkben. Feltehetően hozzájárul ehhez a téma, a stílus, a szóhasználat. Gárdonyi esetében több tanulmány is kitér sajátos szóhasználatára, különleges szóképzéseire, mely már önmagában egyedivé teszi munkáit.¹

Az egyes alkotások sajátossága a mondat szerkesztési jellegzetesség is. Bizonyos szerzők által alkotott szövegekre pedig különösen jellemző lehet a mondatok felépítésének módja. Pomogáts Béla² Krúdy prózájáról jegyzi meg, hogy szövevényes mondat halmazokká állnak össze a többszörösen összetett Krúdy-mondatok, melyek szintén könnyen felidéznek írójukat. Prohászka János „mondatkigyóknak”³ nevezi ezeket.

Természetesen egy életművön belül is lehet nagy különbség, hiszen az alkotás műfaja, jellege, sőt tartalma is erősen meghatározhatja, milyen típusú mondatok alkotják a szöveget.

A mondatnak sok különféle jellemzője lehet, többek között a modalitás, a felépítés, a szerkezet, az összetettség, a terjedelem, ezek pedig mind erős stilisztikai hatással bírnak. Már Arany János is felhívta a figyelmet a mondat stilisztikai jelentőségére egy sokszor, többek között Jenei Teréz⁴ által is idézett, gyönyörű metaforával: „A mondat a stílus törzse, a szavak a lombozat.” Jenei megfogalmazza, a mű

¹ Adamikné Jászó Anna: Az érvelés és a stílus humora Gárdonyi regényeiben II., *Anyanyelv-pedagógia*, 11. évf, 2018/4, 5–23. DOI: [10.21030/anyp.2018.4.2](https://doi.org/10.21030/anyp.2018.4.2) (Letöltés: 2023. 01. 22.)

² Pomogáts Béla: Mondatösszetétel és stílus, in Hankiss Elemér (szerk.): *A novellaelemzés új módszerei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 273–283.

³ Prohászka János: Krúdy Gyula stílusa és nyelve, *Magyar Nyelvőr*, 1949, 15.

⁴ Jenei Teréz: A mondat szerkesztésben rejlő expresszivitás. Babits Mihály Odysseus és a szirének című novellájának mondatstilisztikai vizsgálata, in Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakatok világa*, Budapest, Tinta Kiadó, 2003, 89–96.

formája, többek között a mondatok szerkezete is metaforikussá válik, tehát nem csak a lírai műveknél figyelhető meg, hogy a tartalom hatást gyakorol a formára.

A stílusirányzat szintén meghatározó a mondat szerkesztést illetően, csakúgy, mint a közlés típusa, hiszen a párbeszédes részek rövidebb, kevésbé szerkesztett mondatokból építkeznek a spontán beszédet felidézve, mint a narratív részek. Továbbá a szereplők jelleme tükröződik a szóhasználatban, ahogy az általuk használt mondatok szerkezeti tulajdonságain is.

A mondathossz váltakozása befolyásolja a mű ritmusát, azaz a történetészövés mozzanatai nyomot hagynak a mondatokon, szerkezetük tehát követi a cselekmény vonalát. A tetőpont, a fordulatok, a szereplők érzelmi állapota mind olyan tényezők, melyek alakítják a mondatok szerkezeti paramétereit. Az egymást követő mondatok felépítésének változásai is ritmust kölcsönöznek a szövegnek: egyes elmélkedő, leíró részek hosszabb, többszörösen összetett, sokszavas mondatokból állnak, míg egy váratlan fordulat, egy krízis, egy dialógus felgyorsítja a mű tempóját, amit a rövidebb, kevesebb tagmondatból és szóból álló mondatok teljes mértékben tükröznek. Valószínűleg egy prózai műnek csupán a mondat szerkesztési sajátosságait tartalmazó adatai alapján is következtetni lehetne a mű cselekményvezetésére.

2. Anyag és módszer

A mondatstilisztikai kutatásokra az elmúlt évtizedekben hazánkban is egyre nagyobb hangsúly helyeződött, leginkább V. Raisz Rózsa tanulmányainak⁵ köszönhetően, aki többek között Mikszáth Kálmán, Krúdy Gyula, Kaffka Margit, Petelei István elbeszéléseit⁶ és Gárdonyitól az *Ebéd a körtefa alatt* című művét is elemezte.⁷ A szövegeket felépítő mondatok kvantitatív kutatásának alapja Deme László⁸ nevéhez fűződik a mondatok különböző szempontú jellemzésére szolgáló mutatók kidolgozása által, azóta számos elemzés született az ezen mutatók alapján számolt adatokkal.

Az egyik fontos elemzési szempont a telítettségi mutató, Deme azt a sajátságot nevezte így, mely arra utal, hány szóból áll egy mondat. A szerkesztettségi mutató pedig azzal az információval szolgál, hogy hány tagmondatos egy mondat, mennyire

⁵ V. Raisz Rózsa: Mondatgyakorisági vizsgálatok néhány századforduló kori szépprózai szövegben, *Magyar Nyelv*, 72. évf, 1976, 202–209.

⁶ V. Raisz Rózsa: Mondatszerkezeti jellemzők gyakorisági vizsgálata Petelei-, Kaffka- és Krúdy-novellákban, in Fábrián Pál – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílustörekvéseiről*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, 317–338.

⁷ V. Raisz Rózsa: Mondatstilisztikai sajátságok Gárdonyi „Ebéd a körtefa alatt” c. novellájában, *Magyartanítás*, 1994/1, 19–25.

⁸ Deme László: *Mondatszerkezeti sajátságok gyakorisági vizsgálata*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971; Demét követve, elemzésemben a szó fogalmát azonos értelemben használom a szóelőfordulás fogalmával.

összetett. A Deme-féle mutatók meghatározása számos írónk mondatszerkesztésére rávilágított már.

Gárdonyi Géza számos, méltán híres regénye mellett novellaíró munkássága is jelentős, ami a kor prózaírói szokásait is tükrözi, hiszen a századvég közkedvelt és kiemelkedő műfaja volt a novella. Ennek a műfajnak általános jellemzője, hogy a terjedelmes leírásokat felváltja a lélek rezdüléseit tükröző stílus. Gárdonyi novellaírói munkásságát elemezve Székér Endre⁹ megállapítja, hogy kifejezőmódjára jellemző a koncentrált és ezzel egyidőben redukált stílus, amely létrehoz egy sűrített nyelvet, melyet ural az elhallgatás, kedvelt szóképe pedig a metafora. Számos művében a mozgalmas igék háttérbe szorulásával felerősödik a nominális stílus, a névszók uralják a szöveget. A szöveg rövid mondatokból épül fel, melyek kurtaságukkal hívják fel magukra a figyelmet, és hangsúlyosabbá válnak. Sík Sándor¹⁰ szemléletes képet használ, amikor kopogó mondatoknak nevezi Gárdonyi novelláiban ezeket a kevés szóból álló, ám annál hatásosabb mondatokat.

Jelen tanulmány Gárdonyi Géza *Tizenkét novella* című művéből öt novellát vizsgál a mondatstiliztika tükrében. Ez a kötet 1894-ben *Novellák* címmel¹¹ jelent meg először, a *Tizenkét novella* címet a kiadó adta a második megjelenéskor. A mű irodalomtörténeti szempontból is igen érdekes. A kötet eleinte nem örvendett nagy visszhangnak, később viszont egy Párizsban meghirdetett novellaíró-pályázat kapcsán felderített plágium a *Mari néni meg a Pista bácsi* című novella ismertsége és elismerése révén meghozta a sikert. Egy francia újságíró ugyanis elenyésző változtatással – az elbeszélő személye és egy utcanév változott – a saját írói álneve alatt adta be Gárdonyi novelláját a pályázatra, és meg is nyerte azt. A kortársak azonban felismerték Gárdonyi írását, az ügy nagy port kavart, ezáltal széles körben ismertté tette a művet, későbbiekben pedig az egész kötetet. Gárdonyit pályatársai biztatták, hogy éljen az elismeréssel, követeljen kárpótlást, ő azonban megelégedett egy kisebbfajta francia kitüntetéssel, a sikert hozó kötet pedig szívéhez nőtt.¹²

Az öt elemzett novella a *Hordj magaddal tüzet, Mi az a szerelem?*, *A csonka pók, Felhő a szobában*, *A zászló átmarad*. Az elemzés során az ábrákon, táblázatokban az egyszerűség kedvéért a novellacímek kulcsszavai utalnak az egyes novellákra (*Tűz, Szerelem, Pók, Felhő, Zászló*).

A vizsgálat során a novellák mondatait megfigyeltem a modalitás szempontjából, megállapítottam a telítettségi mutatókat, valamint a *Hordj magaddal tüzet* és a *Felhő a szobában* című novelláknak a szerkesztettségi mutatóját is.

⁹ Székér Endre: *A nominális stílus jelentkezése Gárdonyi műveiben*, Nyelvtudományi dolgozatok 17., Budapest, ELTE, 1975.

¹⁰ Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában*, Budapest, Pallas, 1928, 68.

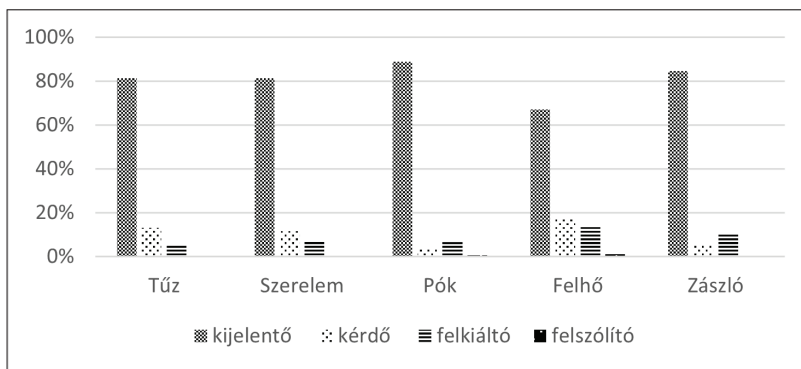
¹¹ Gárdonyi Géza: *Novellák*, Budapest, Magyar ny., 1894. Gárdonyi Géza: *Tizenkét novella*, Budapest, Singer és Wolfner, 1901. A novellák szövegét a továbbiakban innen idézem.

¹² Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi I.*, Budapest, Dante, 1934. 249–250.

3. Eredmények

3.1. A modalitás vizsgálata

A modalitás gyakorisági mutatói a következők: a mondatok jelentős része kijelentő mondat: 81,9% (741 mondat). Rendkívül kevés a kérdő mondat: 10,2% (92 mondat); és a felkiáltó mondat: 7,7% (70 mondat). Felszólító mondat elenyésző számban fordult csak elő: 0,2% (2 mondat). Óhajtó mondat pedig egyáltalán nem volt az elemzett novellákban. A kortárs novellák mondattani elemzéseit áttekintve láthatjuk, hogy a kijelentő mondatok 81,9%-os előfordulási aránya nem is olyan sok, mert Krúdy esetében ez a szám 91%, Kosztolányi novelláiban 89%, Móricz novelláiban pedig 79%. Nyilván ez a szám több novella elemzése alapján kapott átlag, tehát Gárdonyi Géza műveinek esetében is megfigyelhető némi különbség az egyes novellák között (1. ábra).

1. ábra

A különböző modalitású mondatok százalékos előfordulása az elemzett novellákban

Az általam elemzett művek mondatainak modalitásából is levonható a következtetés, hogy a szöveg jellege nagyban befolyásolja a modalitást. Az a két novella, amelyekben a legnagyobb százalékban fordulnak elő kijelentő mondatok – *A csonka pók* (89%) és *A zászló átmarad* (85%) –, nagyrészt monologikus szövegek, elmélkedés és visszaemlékezés a két szöveg, párbeszédes részek kis mennyiségben fordulnak csak elő. Ugyanezen okok miatt ebben a két novellában magasabb számban fordul elő felkiáltó mondat, mint kérdő mondat. A másik három novellában – *Hordj magaddal tüzet* (81%), *Mi az a szerelem?* (81%), *Felhő a szobában* (67%) – sokkal több a párbeszéd, csökken tehát a kijelentő mondatok száma, és ezzel párhuzamosan mindháromban a kérdő mondat gyakoribb, mint a felkiáltó. Az is körvonalazódik, hogy a *Felhő a szobában* az a novella, amely leginkább érzelmekkel telített, hiszen a fiatalasszony kétségek közti gyöttrődése, aggódása, a legrosszabtól, azaz a férje halálától való félelem áthatja a szöveget, ebben a novellában a legtöbb a kérdő és a felkiáltó mondat.

3.2. A mondatok telítettsége

Az öt novella összesen 905 mondatot tartalmaz. A legkevesebb (85) mondatból a *Felhő a szobában* című novella áll, a szavak száma (691) is ebben a novellában a legalacsonyabb, viszont a telítettségi mutató 8,1, ami két novella értékénél – *Mi az a szerelem?* (7,7), *Hordj magaddal tüzet* (7,8) – is magasabb. A különbséget a novellák típusa magyarázza, azaz a narratív és a dialogikus részek arányának eltérése, a párbeszédnek ugyanis kevésbé telített mondatokat tartalmaznak. *A zászló átmarad* című novellában összességében is több mondat (98) és szó (1007) található, de az egyes mondatok is több szóból állnak, hiszen a telítettségi mutató is magasabb (10,3). Az öt elemzett novella közül ebben a novellában található átlagosan a legtöbb szó egy mondatban. *A Hordj magaddal tüzet* című novella mondatai viszont jóval kevesebb szóból építkeznek, átlagosan 7,8 szóból, a mondatok száma ugyanis több (123), a szavak száma viszont kevesebb (955), mint az előbb említett műben. *A csonka pók* 181 mondatot és 1791 szót tartalmaz, telítettségi mutatója pedig elég magas (9,9). Ez azzal magyarázható, hogy a mű tulajdonképpen emlékek felidézése, és nem tartalmaz párbeszédreszteket. Az elemzett alkotások közül a legalacsonyabb (7,7) telítettségi mutatóval rendelkező novella, amely egyben a leghosszabb is – 418 mondatból és 3218 szóból áll –, a *Mi az a szerelem?* című mű. A kapott értékek ismét a novella tartalmával mutatnak összefüggést. Ez volt az öt novella közül az, amelyben a legtöbb párbeszéd szerepelt, a novella középpontjában pedig az érzelmek változása, a szerelem elleni küzdelem áll, a főhős érzelmi vívódását követhetjük nyomon. Összességében az adatok alapján elmondható, hogy 7,7 és 10,3 között mozgott a telítettségi mutató az öt novellában, az átlag 8,8 szó mondatonként. (1. táblázat)

1. táblázat

A novellák mondat- és szószáma, valamint telítettségi mutatója

A novella címe	Mondatszám	Szószám	Telítettségi mutató
Felhő a szobában	85	691	8,1
A zászló átmarad	98	1007	10,3
Hordj magaddal tüzet	123	955	7,8
A csonka pók	181	1791	9,9
Mi az a szerelem?	418	3218	7,7

Ha összevetjük a szakirodalom egyes adataival, láthatjuk, hogy Kiss Antal¹³ elemzése alapján ez az átlag Móricz Zsigmond novelláiban 6,3, Kosztolányi Dezső műveiben pedig 7 szó, tehát ezeknél magasabb a kapott érték, viszont Krúdy Gyula alkotásaiban közelíti a kétszeresét a mutató, átlagosan 15 szóból áll egy mondat. A mondatszerkesztés ezen jellemzője tehát igen erősen egyedi az egyes alkotók esetében.

¹³ Kiss Antal: Novellák stilisztikai szempontú mondattani elemzése, in Hankiss (szerk.): *A novella-
elemzés új módszerei*, 285–303.

Jelen vizsgálat anyagában a mondatok telítettsége egyértelmű összefüggést mutat a novellák tartalmával, jellegével, ugyanis a legmagasabb telítettségi mutatóval rendelkező két novella – *A zászló átmarad* (10,3) és *A csonka pók* (9,9) – nagyrészt monologikus szöveg. A párbeszédetek számának növekedése összefügg a mondatok telítettségének csökkenésével, ami az élőbeszéd jellegzetességét hivatott tükrözni.

A mondatok telítettsége az alkotás ritmusát is meghatározza. Egy művön belül is változik. Az érzelmekkel telített, feszes párbeszédetek rövid mondatokból állnak, a novellák tetőpontján fordulnak elő leginkább, mint például a következő példában láthatjuk a *Felhő a szobában* című novellából származó részletben:

- Mit csinált az ur, mielőtt elment?
- Fel és alá járkált a szobában.
- Járkált? Ez rettenetes!
- Járkált és később irt is.
- Irt is? Hiszen ez borzasztó!

A dialógusok életszerűségét, azaz a szóbeliséget több eszközzel is lehet érzékelteni, például a hiányos mondatokkal, ismétlésekkel, amelyek viszont épp lassítják a mű tempóját, visszaadva az emlékezés elmélkedő, nosztalgikus hangulatát, mint ahogy *A zászló átmarad* című novellából származó alábbi idézetben látható:

Én a Dom Miguel zászlóaljnál voltam. Az híres zászlóalj volt. Híres ám. Hát mink voltunk abba a nagy tűzbe, ott a nagy tűzbe. Hullott a sok golyóbis, mint az istennyila, úgy-úgy, mint az istennyila. De azért mink csak nekivágtunk a nímötnek, úgy ám: a nímötnek.

Ha egy-egy novellát még részletesebben megvizsgálunk a mondatszerkesztés szempontjából, még jobban árnyalható a kép. *A Hordj magaddal tüzet* című novellában (123 mondat, 955 szó) a mondatok átlagos szószáma tehát 7,8 szó, a tagmondatok átlagos szószáma pedig 4,3 szó, de nagy a szórás. A szószám 1 és 34 közötti, legnagyobb százalékban 5 (13%) és 2 (12%) szavas mondatok fordulnak elő. Az egyszavas mondatoknak pedig igen nagy az aránya (7%), ami szintén a párbeszédetek hatásának tudható be. A sok alacsony telítettségű mondat közül ezért épp a leghosszabb mondatok kapnak nagy hangsúlyt, mint a novella következő mondata, mely a szereplő életfilozófiáját határozza meg:

Aki nem ért valami hangszerhez, az hiányos ember; a ki nem tud táncolni, annak az élete olyan, mint az erdei fáé; aki nem dohányzik, az nem él, csak vegetál.

3.3. A szerkesztettségi mutató

A mondatok összetettségét tükröző szerkesztettségi mutató a vizsgált szövegben a mondategységek és a mondategészek hányadosa, tehát egy átlagérték. Deme László¹⁴ adatai alapján ez a szám a prózában 1,88 és 1,99 között ingadozik, egyes vizsgálatok alapján más műfajokban viszont 2,4 és 3,5 között változik. V. Raisz Rózsa¹⁵

¹⁴ Deme: *Mondatszerkezeti sajátosságok*.

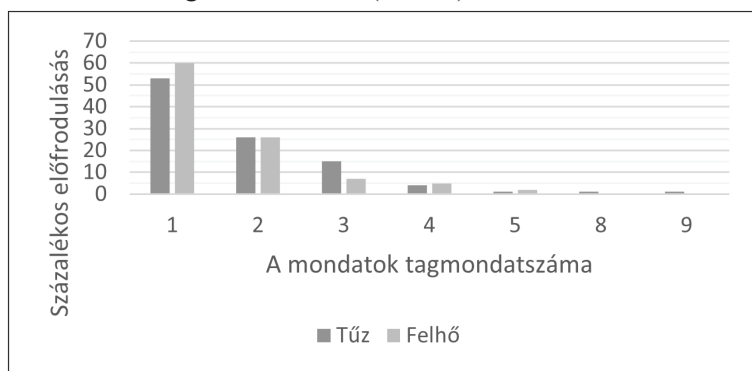
¹⁵ V. Raisz: *Mondatszerkezeti jellemzők*.

elemzése során Kaffka Margit átlaga 2,6, Krúdyé 2,7, Petelei 5 novellájának az átlaga 1,99, Mikszáth-szövegeké 2,4¹⁶, Tamási Áron-novelláé¹⁷ 1,8 és 2,6 között változik. Végül Gárdonyi Géza *Ebéd a körtefa alatt* című művéé pedig 1,75.¹⁸ Érdekes, hogy nem poétikai írásokat elemezve például B. Fejes Katalin¹⁹ tízéves tanulók elbeszélő fogalmazásaiban ezt a mutatót 1,7-nek határozta meg.

A *Hordj magaddal tüzet* című novellában a mondatok átlagosan 1,8 tagmondatból állnak, azaz a legtöbb mondat egyszerű mondat (53%). Ez az eredmény igen hasonló V. Raisz Rózsa egy másik Gárdonyi-novellán végzett elemzésének eredményéhez, az *Ebéd a körtefa alatt* című műben ugyanis 51,4% volt az egyszerű mondatok aránya. Ezek a számok még beszédesebbek, ha összevetjük például Mikszáth novelláinak az adataival,²⁰ ott ugyanis a mondatok mindössze 17,8 %-a egyszerű mondat.

Megfigyeltem, hogy az egyszerű mondatok jelentős része tömondat a novellában. Az összetettség szempontjából a két legbonyolultabb mondat 8, illetve 9 tagmondatos, a tagmondatok számának növekedésével pedig a gyakoriság csökken.

Ha megvizsgáljuk a *Felhő a szobában* című novellát, melyben 85 mondat és 691 szó található, és telítettségi mutatójában (8,1) is hasonló az előbb elemzett novellához, láthatjuk, hogy a szerkesztettségi mutatója is közelít: 1,64. Az egyszerű mondatok száma még magasabb: 60%. A két tagmondatos mondatok előfordulása 26%. Többszörösen összetett mondatok – jelen esetben 3, 4 és 5 tagmondatból állóak – összességében igen alacsony számban fordulnak elő: 14%. A legbonyolultabb mondat pedig mindössze 5 tagmondatból áll (2. ábra).

2. ábra

A mondatok tagmondat-száma szerinti százalékos megoszlás

¹⁶ V. Raisz Rózsa: A Mikszáth-elbeszélések mondat-szerkesztése, in V. Raisz Rózsa (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvről. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis, Nova series*, XXI, Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1993, 59–82.

¹⁷ P. Eöry Vilma: Különböző típusú novellák mondat-szerkezetei, *Magyar Nyelv*, 77. évf, 1983, 162–173.

¹⁸ V. Raisz: *Mondatstilisztikai sajátosságok*, 19.

¹⁹ B. Fejes Katalin: A szerkesztettségi mutató környezetstruktúrája a lineáris korrelációs együtthatók tükrében, in Róna-Tas András (szerk.): *Néprajz és nyelvtudomány XXIX–XXX.*, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1985–1986, 37–49.

²⁰ V. Raisz: *A Mikszáth-elbeszélések*, 70.

Gárdonyi műveinek alacsony szerkesztettségi mutatóit még jobban érzékeljük, ha összevetjük más szerzők novelláinak értékeivel. Jenei Teréz Babits-novellát elemezzük tizenhárom tagmondatból álló körmondatot is adatolt.²¹

Az elemzett novellák szerkesztettségi mutatójának átlaga 1,72, amely szám tehát jóval alacsonyabb, mint Kaffka vagy Krúdy esetében, viszont szinte megegyezik a V. Raisz Rózsa Gárdonyi-elemzése során kapott adattal, és közelít Petelei novelláinak eredményeihez. A novellák mondat szerkesztésének és tárgyának összefüggéseit már korábban is vizsgálták, P. Eöry Vilma²² Tamási Áron novelláit tematikus csoportokba rendezve elemezte, és összevetette a novellatípusok mondat szerkesztését. Így a következő érdekességeket állapította meg: az általa mesei és drámai típusba sorolt novellák szerkesztettségi mutatója nagyon hasonlóan bizonyult (2,4), szemben a balladai novella 1,84-es értékével, valamint a realista típusba sorolt novellával (1,91). A mondatok szerkesztettsége ugyanúgy szorosan összefügg a közlés típusával, mint a telítettség, a dialógusok ugyanis számtalan esetben egyszerű mondatok, ezáltal a spontán beszéd hatását keltik, mint az alábbi idézetben, amely a *Mi az a szerelem?* című novellából származik:

- Fog nekem irni?
- Irni? Én?? Kegyednek?? Miért???
- Hát ha valamit kérdezek.
- Nem.
- Ön kegyetlen.

Ahogy az alacsony telítettségi mutató, úgy az alacsony szerkesztettség is a feszültségkeltés eszköze. Így keletkeznek a nagyon hatásos redukált mondatok a novellák tetőpontján, ahogyan az a *Felhő a szobában* című műből való példán is látható:

- Az özvegy felszakítja az ablakot.
- Most hozzák!

Ez a jelenség társulhat a nominális stílussal is még nagyobb hatást keltve, mint például az ugyanonnan származó következő idézetben:

Végre itt van. Ünnepies fekete öltözet. Vörös arc.

Amint látjuk, ez egy szereplő hatásos leírása. Szekér Endre²³ részletes vizsgálatában megfigyelte, hogy Gárdonyi az írásaiban leggyakrabban jellemzések esetén él a nominális stíluseszközökkel.

A vizsgálatból nyert adatok összevetése kortárs novellák elemzésének eredményeivel ismét érdekes megfigyeléseket eredményez. Kiss Antal²⁴ tanulmánya alapján az egyszerű mondatok előfordulása egyes kortársaknál, mint például Móricz műveiben (55%) vagy Kosztolányinál (51%) hasonló, hiszen a jelen elemzés alapján Gárdonyi két novellájában is 53% és 60%, viszont igen nagy a különbség Krúdy Gyula

²¹ Jenei: *A mondat szerkesztésben rejtlő.*

²² P. Eöry: *Különböző típusú novellák mondat szerkesztései.*

²³ Szekér: *A nominális stílus*, 127.

²⁴ Kiss: *Novellák stilisztikai szempontú.*

műveihez képest, ahol ez az adat mindössze 19%, és a Mikszáth-novellákban is csak 17,77%. A Gárdonyi-érték rendkívüliségét jól érzékelteti, hogy Jókai regényében 9,16%-ban fordultak elő egyszerű mondatok V. Raisz Rózsa²⁵ kutatásai alapján.

Ha tehát a szerkesztettségi mutatókat vizsgáljuk, láthatjuk, hogy Jókai (3,4) és Krúdy (3,7) mondatai állnak a legtöbb tagmondatból, Móricz (2,5), Kaffka (2,3), Mikszáth (2,2) mutatói hasonlók egymáshoz,²⁶ valamint P. Eöry Vilma²⁷ elemzése alapján a Tamási-novelláké is (2,41). Nagy Ferenc²⁸ impresszionista novella- és regényrészleteket vizsgált, és szintén hasonló eredményt közölt (2,36).

Gárdonyi mondatszerkesztettségi mutatója (1,7) tehát kirívóan eltérő, sokkal kisebb arányban jelennek meg az összetett mondatok novelláiban. Ebben leginkább Peteleihez hasonlít, akinek *A Csulakok* (1,72) és *A Két fehérnép* (1,82) című műveinek mutatói nagyon közel állnak Gárdonyiéhoz.²⁹ V. Raisz Rózsa rövidmondatos stílusnak nevezi ezt a sajátsgot, és az *Öreg tekintetes* című kisregény mondatstiliztikai vizsgálata alapján bebizonyítja, hogy ez nem csupán a novellákra jellemző Gárdonyi esetében.³⁰

Érdekes megfigyelni azt is, hogy egyes szövegeken belül hol és miért szerepel egyszerű tőmondat. Általában a cselekmény egy fontos mozzanata kapcsán hirtelen vált rövid, akár egyszavas tőmondatokra Gárdonyi, ahogy a következő idézetekben is megfigyelhető. Az egyszavas mondatot megelőzi két magasabb szószámú összetett mondat, így még erőteljesebb hatást kiváltva a *Mi az a szerelem?* című novellában:

Félálomban mégis úgy rémlett előttem, mintha Ilka állana az ablakom alatt. A két karja kiterjesztve, s amig reám mosolyog, két tenyeréből hull az akácvirág. Felugrottam. Az ablaknál nem állott senki. Az udvarra fehér fénylepedőt terített a hold. Csöndes volt minden. Még a kutyák is ott feküdtek összeguborodva az udvar közepén és aludtak. [...]

Szerencsére lehetetlenné tette a beszélgetésünk folytatását a papa, a ki az ispánnal nagyhangú vitát kezdett a birkauszatóról. Hallgattam. Ilka a kicsinyekkel bajlódott. Annyi zsemlyét raktak a csészéjükbe, hogy mind beitta a kávéját.

Ugyanebben a novellában egy másik, épp a történet tetőpontján a fokozás eszközeként egymást követik az egyszerű mondatok:

A keze forró volt. A szemében valami részegítő fény lobbant meg. Nem vontta el a kezét. Hallgatott. Körülöttünk hallgatott a sűrű erdő is. A levelek árnyékába beleomlott a napnak zöldre festődött fénye. Ilka kezéből lehullt a csokor a fűre. És csend volt körülöttünk, templomi csöndesség.

²⁵ V. Raisz: *A Mikszáth-elbeszélések*, 71.

²⁶ V. Raisz: *A Mikszáth-elbeszélések*, 74.

²⁷ P. Eöry Vilma: A prózaritmus Tamási Áron novelláiban, in *Acta Iuvenum 1974*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1974, 58–75. Továbbá: P. Eöry Vilma: A prózaritmus Tamási Áron novelláiban. Harmat és vér, 1945–1957, in Liptai Sára – Martin Valéria (szerk.): *Acta Iuvenum 1977/2. Nyelvészeti Tanulmányok IV.*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvész Tudományos Diákkör, 1977, 111–114.

²⁸ Nagy Ferenc: Az impresszionista prózastílus statisztikai vizsgálata, *Magyar Nyelv*, 79. évf, 1983, 31.

²⁹ V. Raisz Rózsa: *Mondatszerkezeti jellemzők*, 329.

³⁰ V. Raisz Rózsa: *Mondatgyakorlatok vizsgálata*, 206–207.

4. Összegzés

Gárdonyi Géza elemzett novelláiban magas számban jelennek meg egyszerű, kijelentő mondatok, és elenyésző számú a többszörösen összetett mondat. A novellák mondatai kevés szóval építkeznek, fellelhető számos „szóvá sűrített mondat”, ahogy Kovács Gábor fogalmazott munkájában.³¹

A kortársak adataival összevetve különösen szembeötlő, hogy Gárdonyi mondat szerkesztését az egyszerűség, tömörség jellemzi, aminek számos, korábban említett stilisztikai hatást tulajdoníthatunk. A nominális stílus végigkíséri munkásságát, Szekér Endre³² elemzései azt bizonyítják, hogy nemcsak ezek a novellák, hanem a méltán híres regényei is bővelkednek benne (*Egri csillagok*, *A láthatatlan ember*, *Isten rabjai*, *Ida regénye*). Adamikné Jászó Anna Gárdonyi regényeiről is megállapítja, hogy gondolatritmus, zeneiség jellemzi azokat.³³ Az olykor végletekig lecsupaszított, tömör mondatok felbukkanásai tehát sajátos líraisággal hatják át a prózai műveket.

Mindezen mondat szerkesztési jellemzők által Gárdonyi mintha időt adna nekünk, az olvasóinak, hogy minél plasztikusabban el tudjuk képzelni a jeleneteket, figyelmünket pedig könnyedén irányítja, miközben a mondat hossz váltakozása szinte lírai ritmust kölcsönöz a műveknek. Az elemzett Gárdonyi-novellák adatai is alátámasztják tehát a lirizált novellákra jellemző sűrítő, tömörítő prózanyelv jelenlétét.

Irodalomjegyzék

- Adamikné Jászó Anna: Az érvelés és a stílus humora Gárdonyi regényeiben II., *Anyanyelvpedagógia*, 11. évf, 2018/4, 5–23. DOI: [10.21030/anyp.2018.4.2](https://doi.org/10.21030/anyp.2018.4.2)
- Adamikné Jászó Anna: Gárdonyi regényeinek szerkezetéről: a bűvópatak-technika, in Keller Péter (szerk.): *„A Nemzeti szalony és Más” Válogatás a szőlősgyőröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásából*, Szőlősgyőrök – Budapest, Magánkiadás, 2021, 159–169.
- B. Fejes Katalin: A szerkesztettségi mutató környezetstruktúrája a lineáris korrelációs együtthatók tükrében, in Róna-Tas András (szerk.): *Néprajz és nyelvtudomány XXIX–XXX.*, Szeged, József Attila Tudományegyetem, 1985–1986, 37–49.
- Deme László: *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971.
- Gárdonyi Géza: *Novellák*, Budapest, Magyar ny., 1894.
- Gárdonyi Géza: *Tizenkét novella*, Budapest, Singer és Wolfner, 1901.
- Gárdonyi József: *Az élő Gárdonyi I.*, Budapest, Dante, 1934.
- Jenei Teréz: A mondat szerkesztésben rejlő expresszivitás. Babits Mihály Odysseus és a szirének című novellájának mondatstilisztikai vizsgálata, in Szathmári István (szerk.): *A retorikai-stilisztikai alakzatok világa*, Budapest, Tinta Kiadó, 2003, 89–96.

³¹ Kovács Gábor: A Gárdonyi-novella poétikája, in Bednancies Gábor – Kuser Judit (szerk.): *Mesterkönyvek faggatása*, Budapest, Ráció Kiadó, 2015, 221.

³² Szekér: *A nominális stílus*, 132.

³³ Adamikné Jászó Anna: Gárdonyi regényeinek szerkezetéről: a bűvópatak-technika, in Keller Péter (szerk.): *„A Nemzeti szalony és Más” Válogatás a szőlősgyőröki Göre Gábor Humorkonferenciák előadásából*, Szőlősgyőrök – Budapest, Magánkiadás, 2021, 161.

- Kiss Antal: Novellák stilisztikai szempontú mondattani elemzése, in Hankiss Elemér (szerk.): *A novellaelemzés új módszerei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 285–303.
- Kovács Gábor: A Gárdonyi-novella poétikája, in Bednatics Gábor – Kusper Judit (szerk.): *Mesterkönyvek faggatása*, Budapest, Ráció Kiadó, 2015, 205–230.
- Nagy Ferenc: Az impresszionista prózastílus statisztikai vizsgálata, *Magyar Nyelv*, 79. évf, 1983, 28–41.
- P. Eöry Vilma: A prózaritmus Tamási Áron novelláiban, in *Acta Iuvenum 1974*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara, 1974, 58–75.
- P. Eöry Vilma: A prózaritmus Tamási Áron novelláiban. Harmat és vér, 1945–1957, in Liptai Sára – Martin Valéria (szerk.): *Acta Iuvenum 1977/2. Nyelvészeti Tanulmányok IV.*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelvtudomány Diákkör, 1977, 111–114.
- P. Eöry Vilma: Különböző típusú novellák mondatszerkezetei, *Magyar Nyelv*, 77. évf, 1983, 162–173.
- Pomogáts Béla: Mondatösszetétel és stílus, in Hankiss Elemér (szerk.): *A novellaelemzés új módszerei*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971, 273–283.
- Prohászka János: Krúdy Gyula stílusa és nyelve, *Magyar Nyelvtör*, 1949, 14–17.
- Sík Sándor: *Gárdonyi, Ady, Prohászka. Lélek és forma a századforduló irodalmában*, Budapest, Pallas, 1928.
- Szekér Endre: *A nominális stílus jelentkezése Gárdonyi műveiben*, Nyelvtudományi dolgozatok 17., Budapest, ELTE, 1975.
- V. Raisz Rózsa: A Mikszáth-elbeszélések mondatszerkesztése, in V. Raisz Rózsa (szerk.): *Tanulmányok a magyar nyelvről. Acta Academiae Paedagogicae Agriensis*, Nova series, XXI., Eger, Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola, 1993, 59–82.
- V. Raisz Rózsa: Mondatgyakorisági vizsgálatok néhány századforduló kori szépprózai szövegben, *Magyar Nyelv*, 72. évf, 1976, 202–209.
- V. Raisz Rózsa: Mondatstilisztikai sajátosságok Gárdonyi „Ebéd a körtefa alatt” c. novellájában, *Magyartanítás*, 1994/1, 19–25.
- V. Raisz Rózsa: Mondatszerkezeti jellemzők gyakorisági vizsgálata Petelei-, Kaffka- és Krúdy-novellákban, in Fábíán Pál – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a századforduló stílustörékvéseiről*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1989, 317–338.

**Pedagógushallgatók
bevonásával megvalósult
Gárdonyi-projektek**

SOMODI ILDIKÓ

BÁBJÁTÉKOK GÁRDONYI MESÉIBŐL

Gárdonyi Géza születésének és halálának kettős évfordulója alkalmából a KRE PK óvodapedagógus, valamint csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos hallgatói bábjátékokat terveztek és valósítottak meg az író állatmeséi alapján. Forgatókönyvet szerkesztettek, bábokat és háttereket készítettek, majd bábelőadást tartottak a budapesti, IV. kerületi, Viola utcai óvodások számára. Az alábbi összefoglaló képek és videók segítségével dokumentálja a hallgatók bevonásával megvalósított projektet. Továbbá tartalmazza a bábjátékok továbbgondolható forgatókönyveit, segítve az óvodai művészeti nevelést.

Kulcsszavak: bábjáték, Gárdonyi állatmeséi, művészeti nevelés, vizuális és drámaprojekt, óvoda

1. Bevezetés

A bábjáték stilizált, összetett művészet, amely során a tárgyak metaforikus folyamat során lényegülnek át a konkrétból az elvontba.¹ Kollektív élményt ad a meseelőadást néző, hallgató közönség számára, tradíciókat őriz, vizualitása révén intenzív befogadói élményt nyújt, segíti és stimulálja a gyermek alkotó és értelmező fantáziáját.² A bábjátékos módszerekkel egészen korán el lehet vezetni a kisgyermeket az örömteli felismerésig, hogy a műalkotások formai és tartalmi jellemzőinek rendszere milyen sokféle megközelítést tesz lehetővé.³ Közmegegyezés, hogy az óvodai bábszínpadra elsősorban az irodalmi mese és a népmese való. „A mese morálja, optimista látásmódja, a meshősök eszmei világa, természetszeretete, a környezetünkhöz, a világhoz való kapcsolatuk gondolati tisztasága, embersége.”⁴

Amikor a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógia Karának óvodapedagógus, valamint csecsemő- és kisgyermeknevelő szakos hallgatói bábjátékokat valósítottak meg, éppen ezért esett a választás Gárdonyi Géza állatmeséire. A hallgatók a meséket bábjátékká adaptálták, és ezekből bábelőadást tartottak a IV. kerületi, Viola utcai óvodások számára.

Amikor mesét adaptálunk a bábszínpadra, fokozatosan kell figyelniük a mesék témájára, szereplőire, konfliktusaira, forrásaira és az óvodai bábszínpad lehetőségeire. Igen fontos a hagyományos szimbólumrend, különösen az állatszereplők esetében

¹ Kaposi László (szerk.): *Módszertani segédlet a bábjáték és bábképzés, valamint a dráma és színjáték tárgyak tanításához*, OFI, [2013], 4, 10. [Módszertani segédlet](#) (Letöltés: 2023. 05. 02.)

² Galuska László Pál: A mesék interpretációs lehetőségei a változások tükrében, in Lipóczi-Csabai Sarolta (szerk.): *Élményközpontú nyelv- és irodalomoktatás*, Kecskemét, Neumann János Egyetem, 2020, 174–175.

³ Orisek Márta: Integrált művészeti nevelés az iskolai könyvtárban bábjátékos mesedramatizálással. A „Nap, Hold, Csillag megszábadítása” című népmese feldolgozása, in Tóth Etelka – Kovács Tibor – Váradi Ferenc – Váradi-Kusztos Györgyi (szerk.): *Szó – kép – ritmus*, Nagykovács, Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, 2022, 373. DOI [10.5281/zenodo.7669573](#) (Letöltés: 2023. 05. 02.)

⁴ Mészáros Vincéné: *Óvodai bábjátékok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1982, 19.

a természet rendjének megfelelő, az évezredes megfigyelésekből leszűrődött népi szimbólumok világa.⁵ Gárdonyi Géza tanulságos, rövid, napjainkban is töretlenül népszerű állatmeséi kiválóan alkalmasak e célra. A 21. századi óvodások számára történő megelevenítésükkel pedig a hallgatók megemlékeztek az író születésének és halálának évfordulójáról is.

A hallgatók maguk dramatizálták a meséket, és a dramaturgiának megfelelően bábokat és díszletet készítettek. A forgatókönyvek megszerkesztése során alkalmuk nyílt a szövegelemző értelmezés és megértés fázisától az átdolgozáson, kiegészítésen, a nyersanyag sajátjátételén át eljutni a megértetés és befogadtatás szintjére, amely minden bábdramatizáció lényege.⁶

A báb és a díszlet tervezésében, megalkotásában tapasztalatot szerezhettek az egységes képi megjelenés kialakításában, valamint a dekorativitás és kifejezőerő technikáinak megismerésében. A gyerekek életkori sajátosságainak megfelelően a látvány színes és gazdag formái megjelenítésében egyes technikákat alkalmaztak.

A mesékben szereplő bábok elkészítésénél célunk volt a gyakorlatban elsajátíttatni a hallgatókkal a különböző megjelenítési formákat és technikai sajátosságokat. A bábjátékok bábjai a bunraku jellegű papírmásé bábtól a papírból vagy textiltől készült, illetve a síkbáb és zacskóbáb technikával megalkotott bábokig különböző technikák használatával születtek meg (1. kép).

Örömmel tapasztaltuk, hogy a látványban és interaktív játékokban gazdag előadások elnyerték a Viola utcai kis óvodások tetszését. A szépen eljátszott történetek, valamint a hallgatók által készített bábok szépsége és a látványos, színes díszlet megvalósítása segítette a meseélmény kibontakozását és a gyermekek figyelmének a fenntartását. Jól megvalósult a gyermekek aktivizálása is, tervezetten, de spontán módon is.⁷ A hallgatók kiváló lehetőségnek tartották, hogy gyerekek előtt léphettek fel, hogy közös élményt élhettek át a gyermekkel, és tőlük tapasztalatot, visszajelzést kaphattak.

A következő Gárdonyi-meséket játszották el a hallgatók:

- *A mindentudó kalap,*
- *A nyúl kalandjai* (*A nyuszi kalandja* című történetből),
- *Brekeke és Zsákrágó úrfiak utazása,*
- *Mióta haragszik a kutya a macskára?,*
- *Tyúkanyó mostohagyermekai.*

A bábelőadásokról fényképek is készültek, az ötből négy előadás pedig videófelvétel is megtekinthető.

⁵ Mészárosné: *Óvodai bábjátékok*, 17.

⁶ Szentirmai László: *Élmény és nevelés, Iskolakultúra*, 2004/1, 28.

⁷ Szőke István: *A bábjátékozás ábécéje. Az ujjaktól a marionettig*, Dunaszerdahely, Csevadok Művelődési Intézete, 2009 (elektronikus változat), 129. [Bábjátékozás](#) (Letöltés: 2023. 05. 02.)

Az alábbiakban a hallgatók által készített forgatókönyveket szeretnénk megosztani. Szolgáljanak ötletadóként! Reméljük, a más műhelyek, közösségek vagy gyakorló pedagógusok általi felhasználásuk, továbbgondolásuk segítheti az óvodai művészeti nevelés gazdagítását.

1. kép
A szintér, díszlettel

Az egyes forgatókönyvekben a közreműködők névsora is olvasható, illetve a forgatókönyvek után az előadások filmfelvételének linkjei is megtalálhatók.

A projekt megvalósulását felkészítő tanárként segítették: Lázárné Balog Edit, Majzik Ferencné, Somodi Ildikó.

2. Képek a bábelőadásokról

2. kép
Mióta haragszik a kutya a macskára?

3. kép
A nyúl kalandjai

4. kép
Mióta haragszik a kutya a macskára?

5. kép
Mióta haragszik a kutya a macskára?

6. kép
A nyúl kalandjai

3. Forгатókönyvek

Gárdonyi Géza: *Brekeke és Zsákrágó úrfiak utazása*

Szereplők:

Zsákrágó, a főszereplő egér: Balla Diána

Brekeke, a főszereplő béka: Fodor Georgina

Békacsalád: Bessenyői Cintia

Egércsalád: Grimm Szabina

Lyukszögi, öreg béka: Basa Orsolya

Gazdaasszony: Kecskeméti Réka

Gyerekek: Bessenyői Cintia

Díszletmozgató, hang: Grimm Szabina

Forгатókönyv: Fodor Georgina

I. jelenet

A béka és az egér barátságot köt, és elhatározza, hogy bejárja a világot.

- Béka: Hjjj, de jó lenne világot látni!
- Egér: Én is így érzek... Mennék messze, messze kalandot keresni...
- Béka: Tapasztalni, tanulni...
- Egér: Így, így. Legyünk hát barátok, menjünk együtt!
- Béka: Hozok úszónadrágot és egy kulacsot... meg ne szomjazzunk!
- Egér: Nekem van egy tarisznya morzsám, jó lesz az útra. Meg egy esőköpenyt, nem szeretem, ha vizes a bundám.
- Béka; Egér: Induljunk hát!

(Egércsalád, Békacsalád búcsúztatja őket.)

II. jelenet

A tó partján. *(A jelenet során valahányszor báb ugrik a „vízbe”, csobbanó hangot játszunk le.)*

- Egér: Jaj, de meleg van itt, kedves béka!

Közösen:

Béka, béka, brekeke,
szomszéd, nincsen melege?
Befűtöttek fenn nagyon,
majd megsülök a napon!
Béka, béka, brekeke,
elment tán a kend esze?
Ha nem bírja a napot,
tegyen fel egy kalapot!

- Béka: Nézd csak, ott egy tó,... hallottam már, hogy annak partján nagy levelek nőnek.
- Egér: De jó ötlet, azzal legyezhetjük magunkat. *(Kezünkkel legyezzük a bábokat.)*
- Béka: Pajtás, fürödjünk!
- Egér: Nem vagyok hozzászokva.
- Béka: *(csodálkozva)* Nem tudsz úszni?
- Egér: Bizony, hallod, én sohase jártam úszóiskolába.
- Béka: Nem tesz semmit! Az én apám úszómester volt a lencsés tóban, magam is úgy úszom, mint a hal.
- Béka: No, idevigyázz! Ahogy én csinálom, te is úgy csináld, mindjárt az első látásra megtanulhatsz. *(A Béka bábbal beleugrás és úszás imitálása a lepedőn.)*
- Béka: Láttad?
- Egér: Láttam.
- Béka: No, hát csináld utánam! Ne félj semmit!
- Egér: Nem hideg a víz?
- Béka: Dehogyan hideg! Olyan meleg, mintha katlanban melegítették volna. *(A Béka báb újabb kört úszkál, az Egér báb vonakodva belenyújtja a lábát a vízbe.)*
- Egér: Milyen kellemes meleg, szerintem beleugrok. Hórukk! *(Az egér fuldokolni kezd.)*
- Egér: Jaj, jaj, segítség!
- Béka: Megmentelek, drága barátom.
- Egér: Látod, majd belefulladtam! Nem való nekem az efféle multság, mert én szárazföldi életre születtem. Inkább a partról figyellek. *(A béka még úszkál kicsit.)*
- Béka: Aludjunk, egérke!
- Egér: Jó éjszakát!
- Béka: Jó éjszakát!

III. jelenet

Találkozás az öreg egérrel. *(A bábok felkelnek.)*

- Béka: Jó reggelt, Zsákrágó!
- Egér: Jó reggelt, Brekeke!
- Egér: Nézd csak, Béka, ott messzebb, mintha egy egérlyukat látnék!
- Béka: Menjünk közelebb! *(A bábok elindulnak az egérlyuk felé.)*
- Egér: Adjon isten jó napot!
- Öreg egér: Fogadjisten, mi járatban vagytok?
- Egér: Vándorúton vagyunk, tapasztalásokat szerzünk.
- Öreg egér: Mi a nevetek?
- Egér: Az enyém Zsákrágó, a barátomé pedig Brekeke.

(Itt bemutatkozásként a vándorok meg is hajolhatnak nevük bemondásakor.)

- Öreg egér: Én Lyukszögi vagyok. Az apád jó cimborám volt, egy tarisznyában ismerkedtem meg vele. Hát szívesen látlak mind a kettőtöket. Forduljatok be!

Közösen:

Kisegér, kisegér minden lyukba belefér,
Belefér, belefér, hiszen azért kisegér.

- Béka: Jaj, pajtás, nem szoktam én efféle egérúton járni. Hajós vagyok, tudod, veszedelem nekem a szárazföld.
- Egér: Csak gyere utánam, és ne félj semmitől!

(A bábok eljártsszák, hogy szűk helyen másznak.)

(A bábozók beteszik a színpadra a csapdát.)

- Öreg egér: Legyetek vendégeim! Van itt karalábé, hagyma, töpörtő, sajt, lekvár, kenyér és még sok mindenféle. Egyetek! Nem sajnálom tőletek.
- Béka: *(meglátva a csapdát)* Te, Zsákrágó, de szeretnék én egy ilyen kis drótházban lakni! Éppen jó lenne a lencses tó partjára, különösen, amikor a gyerekek kövekkel hajigálnak. Még egy illatos szalonna is van benne.
- Öreg egér: Vigyázatok, bele ne menjetek! Rossz ajtaja van annak a háznak. Ha egyszer becsapódik, nem lehet kinyitni. Szegény megboldogult feleségem is abban a házban veszett el.

(Az Egér távolabb megy a csapdától a Béka azonban közelebb jön a ketrechez. A Béka nem tudja legyőzni a kíváncsiságát, és belemászik. Rögtön próbál kijönni, sikertelenül: itt kicsit hosszabban kell játszani a Béka szabadulási kísérletét. Az Egerek megpróbálnak segíteni, szétrágni a ketrecet, stb. Majd nekiállnak sírni, az Egerek kívül, a Béka pedig belül.)

(Ezután dobogva jön be a Gazdaasszony, ezt ember játssza, báb nélkül. A dobogás hangjára az Egerek megijednek, elbújnak.)

- Gazdaasszony: Jaj, hogy kerül ide ez a rusnya béka! Soha hírét nem hallottam, hogy a béka szalonnát evett volna!
- Gyerekek: *(kórusban)* Mi a baj, anyuka?
- Gazdaasszony: *(főlelemtől dadogva)* B..b..b..b béka!
- Gyerekek: Meg kell fogni!

(A Gyerekek nekiállnak a ketrecet rángatni, az egyik Gyerek kirántja a Békát, és a ketrec mögött álló, korábban Békával bábozó szereplőnek dobja, mintha odaugrott volna. Ezután a Béka az egérlyukba menekül. A Gyerekeket szintén emberek játsszák bábok nélkül.)

(A Béka és az Egér a színpad elejében van. Az Egér „mentalevéllal” bekötözi a Béka fejét, közben az egyik Gyerek előre jön melléjük, és ezt mondja:)

- Gyerek: Most már otthon vannak mind a ketten. A béka feje be van kötözve mentalevéllal. Éjjel a holdvilágnál hosszan beszélük a kalandjainkat. Magam is tőlük hallottam.

Forrás: Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1982, 7–10.

Az előadás [videófelvétele](#) ezen a linken érhető el.

Megjegyzések: Az óvodások érdeklődve, de eleinte rendkívül fegyelmezetten kísérték figyelemmel a történéseket, egészen a Béka és az Egér indulásáig. Amikor azonban a két szereplő elvált a családjától, néhány gyermeket megragadott az „áttűnés”, amely során a családok bábjaiktól a helyszínváltás miatt el kellett köszönniük. Ők maguk is integettek, elköszöntek, vagyis megkezdődött aktivizálódásuk, belépésük a mesébe. Az I. jelenet befejezése így spontánabbá, természetesebbé vált a forgatókönyvhöz képest. A II. jelenet zárásakor szintén megfigyelhető volt a közönség bevonódása: a videófelvételen is jól hallható, ahogyan néhányan azon töpregenek hangosan: Béka és Egér „*most alszik?*” Szintén megragadta a hallgatóságot Egér Gárdonyi által adott, különleges hangzású neve, a Zsákrágó. A forgatókönyvtől eltérve a darab zárómondata ez lett: „*Ha tovább kalandoztak volna, az én mesém is tovább tartott volna.*” Ezt az ismert meseformulát a nézőközönség tagjai is örömmel együtt mondták a bábozókkal, lelkesen befejezve a játékot. Az előadás zárásaként a bábozó hallgatók és az óvodások még közösen felidéztek és újra elmondták a történet versbetéteit.

Gárdonyi Géza: *Mióta haragszik a kutya a macskára?*

Szereplők:

Kutya: Kiss Laura

Macska: Barkóczy Laura

Narrátor: Farkas Fanni

Forgatókönyv: Farkas Bence

- Narrátor: „*Szerintetek a kutyák és a macskák barátok? Igen? Nem? Miért nem? Most mesélek egy történetet, amiből minden kiderül.*”
- Narrátor: Egyszer a kutyák nagy lakomát csaptak. „*Mit gondoltok, mit ettek régen a kutyák? Csontot, és még? Képzeljétek el, hogy a tejfeles tészta volt a kedvencük.*”
- Narrátor: Fazékba rakták a sok csontot. Lábasba a tésztát. Aztán odahívta a Sajót:
- **Kutya: Ejnye, komám, nincsen ezen tejfel. Így nem lesz jó.**
- Narrátor: Keresi a Bodri a kamrában a tejfelt, hogy majd tesz rá, de nem találta sehol. Hamar menjen el valaki a boltba! Kutya nem mehet, egyikük se hagyhatja ott a konyhát.
- Narrátor: Meglát egy állatot. *(Állathang: nyihaha.)* „*Szerintetek milyen állat lehet?*”
- Narrátor: Odaszalad hozzá:
- **Kutya: Szaladj el hamar, lópajtás, a boltba, tejfelért, nem tudunk főzni!**
- **Kutya: Nem szaladhatok, kutyapajtás, indulunk szántani!**
- Narrátor: Szalad a Bodri kutya tovább, meglát egy újabb állatot. *(Állathang: múúúúúú.)* „*Most kivel futhatott össze Bodri kutya?*”
- **Kutya: Tehénpajtás, tejfel nélkül nem tudunk főzni! Segítenél?**
- **Kutya: Nem segíthetek, otthon várnak.**
- Narrátor: Szalad a Bodri kutya tovább. Hangos nyávogást hall a mezőn. *(Állathang: miáúúúúúú.)* „*Melyik állat szokott ilyen hangot kiadni?*”
- Narrátor: Bodri kutya macskapajtását is megkérte, hogy menjen el tejfelért, aki bele is egyezett.
- Narrátor: Szalad a cica a boltba. Kimérik neki a tejfelt. Aznap még semmit sem evett, és nagyon éhes volt. Gondolta:
- **Macska: Nyalogatok egy kicsit a tejfelből. Ezt csak nem veszik észre.**
- Narrátor: Addig-addig nyalogatta, míg alig maradt belőle.
- Narrátor: Akkorra már közel volt a kutyákhoz. Szégyellte magát a macska, hogy csak ilyen kevés tejfelt visz haza, így gondolkodott:
- **Macska: Ezt már csak nem adhatom oda. Inkább megeszem teljesen.**
- Narrátor: El is fogyott a tejfel.
- Narrátor: „*Most szerintetek mi fog történni? Bajba kerül a macska?*”
- Narrátor: A kutyák már messziről meglátták. Tudták a Bodritól, hogy csak a macskára kell várniuk, és ehetnek is. Szaladtak hát eléje mind, és kiabáltak:

- **Kutya:** Hozza a macska a tejfelt! Hozza a macska a tejfelt!
- **Macska:** Dehogyan hozom! Nem adott a boltos. „Igaz ez?”
- **Narrátor:** Az egyik kutya meglátta, hogy tejeles a macska bajusza.
- **Narrátor:** No, hiszen több se kellett a kutyáknak, el akarták kapni! Csakhogy a cica felugrott egy magas fára. A kutyák így hát bementek a házba, és megették tejsaj nélkül a tésztát. Mire befejezték az ebédet, a macska elillant. Azóta haragszik a kutya a macskára. Itt a vége, fuss el véle!

Forrás: Gárdonyi Géza *Összes meséi*, Szeged, Szukits Kiadó, 2001, 165–167.

Az előadás [videófelvétele](#) ezen a linken érhető el.

Megjegyzések: A meséből készült forgatókönyvben igen hangsúlyos maradt a narrátor szerepe, amely az előadást is meghatározta. A narrátor mindvégig előtérben állt, így a bábok mozgatóinak kevesebb lehetőségük volt a közönséggel való kapcsolatteremtésre. Épp ezért bizonyult fontosnak a szövegekben eredetileg nem szereplő, az előadás előtt történő bemutatkozás, ahol az óvodások takarás nélküli játék során találkozhattak először a bábfigurákkal és a bábozókkal, s egyben gyakorolhatták az egyes állatok hang alapján történő felismerését. Ez azonnal bevonta őket a közös tevékenységbe, illetve segítette a paraván mögötti játék sikeresebb befogadását is. Érdekes az is, milyen sokoldalú ítéletalkotás tanúi lehettek az előadók. A bevezető kérdésre, hogy miért nem szenvedhetik a kutyák a macskát, többek közt az a felelet született: „nem egyformák”. Ezt azonban több gyermek is féligazságnak érezte, hozzátéve, hogy van, amiben egyformák: a fülük, a bajszuk, a farkuk is hasonló. A konkretizálás, általánosítás, csoportosítás képessége mellett a szituáció arról is tanúskodik, milyen izgalmas nevelési pillanatokat válthat ki egy bábelőadás.

Gárdonyi Géza: *A mindentudó kalap*

Szereplők és forgatókönyvírók:

Nagyapó: Alsóházi Boglárka

Pistike: Leiner Barbara

Narrátor: Ughy Panna

- Narrátor: Volt nagyapónak egy sima szőrű, magas tetejű kalapja. Sokszor meséltek róla. Azt mondták, hogy aki azt a kalapot a fejére teszi, mindent tud. Hiszitek ezt? Lám, nagyapó is milyen okos, mindenhez ért: tud olvasni az újságból, szépen szóló hangszereket csinál, és játszik is rajtuk. *(Odaadjuk a gyerekeknek a hangszereket, hogy kipróbálják.)* És mindez a sok tudomány, tudjátok-e, hol van? A nagy fekete kalapban.
- Pistike: Nagyapa, fejemre tehetem ezt a nagy fekete kalapot?
- Nagyapó: Nem, Pistike majd csak akkor, ha nagyobb leszel, és tudsz rá vigyázni!
- Narrátor: Néha azonban megesett, hogy Pistike a saját fejére álmolta, és ilyenkor annyi mindent tudott, hogy maga is bámult rajta: bármiféle hangszeren játszott könnyűszerrel, el tudta olvasni az újságot, sőt egyszer repülni is tudott a kalappal, mint a madarak.
- Nagyapó: *(horkol)* Háápityipityipű...
- Pistike: Úgy nézem, nagyapó nagyon mélyen alszik, ha elég csendben osonok oda, talán most fel tudom venni... pszt! Uhh. Látom, ott van a széken a kalap, halkán odamegyek... megvan. *(Fejére teszi.)* Juj! Nagyapó ébredszik, énekeljünk neki valamit! *(A gyerekek énekelnek. Nagyapó ismét elszenderedik. Pista felveszi a kalapot.)*
- Narrátor: A kalap nagy volt. Az egész feje beleszaladt. Legelőször is azt tapasztalta, hogy sötétség van a kalapban, és hogyha a kalap mindent is tud, azt az egyet nem tudja, hogyan kell Pista fülén megállni. Végre a tarkójára támasztotta a kalapot és így az arca szabad lett.
- Pistike: Nos, lássuk csak, mit tudok? Mutasd csak azt az újságot! Nem megy. Nem értem, biztos rossz újság! Nagyapó azt is tudta mindig, milyen kártyát húzok! Húzz egyet! *(Bármit húz a néző, Pista nem tudja megmondani, milyen kártya.)* Rossz kártyák! Ezt is szokta mondani nagyapó! Már csak egy dolog van hátra, próbáljunk meg repülni!
- Narrátor: Megfogta a kezével a kalap szélét, s a két lábát emelgette. Persze nem tudott repülni egy arasznyit sem.
- Pistike: Most már látom, a kalap önmagában nem elég. Bizonyosan a többi ruha is kell hozzá. Besurranok nagyapóhoz és felveszem a többi göncét is. Pszt...
- Narrátor: Lassan, óvatosan magára vette a nagyapó kabátját, és hogy a siker teljes legyen, a görbe végű botot is a kezébe vette.
- Pistike: No, hát most legelőször is repüljünk, mint a ludak. Hogy bámul majd a nagyapó, ha fölötte fogok repülni.
- Narrátor: Nekiszaladt a repülésnek, mint a ludak szoktak, de ekkor jött csak a váratlan helyzet. Ahogy felrepülhetett volna, el is vágódott, úgy, hogy még a tenyerét is

odacsapta a padlóhoz. A kalap ropogva gurult el a szobában. Nagyapó erre természetesen felébredt.

- Nagyapó: Mit csinálsz, Pistike?
- Pistike: *(síró hangon)* Mindent akarok tudni!
- Nagyapó: Hogyan akarsz mindent tudni?
- Pistike: Hát a mindentudó kalappal.
- Nagyapó: Jaj, kis barátom, a kalap csak akkor mindentudó, ha az én fejemen van!

Forrás: Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1982, 193.

Az előadás [videófelvétele](#) ezen a linken érhető el.

Megjegyzések: Az alapszöveg természetéből adódóan ez a mese nagyon sok lehetőséget nyújtott arra, hogy a gyermekközönséget aktivizálni lehessen. A bemutató folyamán a forgatókönyvtől eltérve még hosszabb játékokra is sor került, mivel az óvodások mind a hangszerekkel való ismerkedést, mind pedig Nagyapó kártyakitalós játékát nagyon élvezték. Ez ugyan egy kissé elvezette a bábozókat az adaptáció előadásától a közönséggel való játék felé, viszont élményteli kapcsolatteremtést jelentett a néző óvodásokkal, s lehetőséget nyújtott arra, hogy a gondosan elkészített kellékek, a kártyák, a hangszerek, Nagyapó ruhadarabjai, érvényesüljenek a bemutató folyamán. A videófelvételen közélről is tanulmányozható a bunraku jellegű, papírmáséból készült bábok részletgazdag kidolgozása.

Gárdonyi Géza: *Tyúkanyó mostohagyermekai*

Szereplők és forgatókönyvírók:

Tyúkanyó: Szabó Bernadett

Gazda: Barcsa Erika

Kacsa 1: Tóth Lili

Kacsa 2: Bereczki Csenge

Kutya: Szúdy Kata

Narrátor: Medve Franciska

- Narrátor: Tavasz felé egy szép napon megfogták tyúkanyót az udvaron, és bevitték a szobába.
- Tyúkanyó: Jaj, jaj, segítség, kakasok, pecsenyének visznek!
- Narrátor: Hiába volt a nagy ijedtség, a tyúkanyót nem pecsenyének vitték, hanem rátették egy szakajtókosárra a tojások tetejébe.
- Tyúkanyó: Ezt már szeretem! Szárnyaimmal betakargatom a kis tojásokat, hogy melegen tartsam őket. – Már három hete ülök a tojásokon és holnap végre kikelnek az én kis csibém. Hallgatódzok a tojásoknál, hogy mozognak-e. De még nem hallok semmit! Ejnye, de furcsa! – Már négy hete ülök a tojásokon. Hát, most már megnézem a kalendáriumot! De hiszen már tavasz van, érzem az ibolyának az illatát a levegőben! No, nem baj, még visszaülök egy kicsit a tojásokra.
- Narrátor: A negyedik hét végén mozgolódás és kopogtatás hallatszódott a tojásokból. *(Kopogás hallatszik.)* Az egyik tojás egyszer csak fölrobbant. *(Hangos koppantás.)* És egy kis sárga fej pislogott ki belőle.
- Kacsa I.: Háp, háp! Jó napot, édesanyám!
- Tyúkanyó: Nini, de furcsa csirke vagy te! *(Második hangos koppantás.)*
- Kacsa II.: Háp, Háp, jó reggelt!
- Tyúkanyó: No, azt látom, hogy nem az én gyermekeim vagytok, de mindegy. Az én szívem melegénél nőttetek eddig, fölnevellek benneteket szeretettel.
- Narrátor: A kacsák hálálkodva hápogták körül. Jaj, de ügyetlenek voltak! Csak billegtek a lábukon, nem tudtak mindjárt megállni. A kiskacsák először a vízhez szaladtak. Ittak belőle és csak utána fordultak a korpához. A korpá ízlett nekik, csak úgy habzsoltak. Az egyik kacsa bele is mászott a tányérkába, és megfürdött benne.
- Kacsák: Háp, háp, jaj, de jó ez a víz! Háp, háp, jaj, de kitűnő ivóvíz!
- Tyúkanyó: Ejnye, te illetlen, nem szégyelled magadat bevizezni! Milyen lesz a ruhád, ez a szép kis sárga pehelybundácskád?
- Kacsa: De mikor ez olyan jólesik!
- Narrátor: A víztől meg a korpától erőre kaptak a kiskacsák. És mondogatni kezdték a tyúkanyónak:
- Kacsák: Gyerünk sétálni! Gyerünk sétálni!
- Tyúkanyó: Majd holnap, most még gyöngék vagytok. Bújjatok a szárnyaim alá, aludjatok egyet!

- Kacsák: De jó meleg van itt!
- Narrátor: Mondogatták ásítózva, majd elaludtak. – Másnap gyönyörű napsütéses meleg tavaszi nap volt. A tyúkanyó kivezette a kiskacsákat az udvarra. A kiskacsák ott szaladgáltak, bogarásztak a fű között, néha félszeggel fölplislogtak az égre, és így beszélgettek:
- Kacsák: De gyönyörű idő van, de szeretnék kijjebb menni az udvarból! Menjüüünk, kérleeeek a rétreee, ott rengeteg a virág és a fű, lesz mivel játszunk!
- Tyúkanyó: Jól van, menjünk, de vigyázzatok, nehogy a vízbe esetek!
- Narrátor: De a kiskacsák se nem láttak, se nem hallottak. Beleugráltak a vízbe, és vígan bugyborékolva úszkáltak a hullámok fölött.
- Tyúkanyó: Szent ég! Segítség! Mindjárt belefulladásnak a kacsák a vízbe!
- Narrátor: A nagy kiáltozásra a bundás kutya is odaszaladt, és így szólt:
- Kutya: Nem hiába, hogy nem értesz az ábécéhez! Tudhatnád, hogy a kacska nem fullad a vízbe, mert mihelyst a világra jön, mindjárt tud úszni.
- Narrátor: Tyúkanyó aztán megszokta, hogy mennyire szeretik a kacsák a vizet.
- Tyúkanyó: Ha kijöttök a vízből, azonnal gyertek a szárnyaim alá, nehogy megfázzatok!
- Gazda: Ha eljöttök hozzám, meglátjátok az udvaromon, micsoda szép kacsákat nevelt nekem a tyúkanyó. Most már nagyok, derék gömbölyű kacsák lettek, és a maguk esze után járnak az udvaron. De azért, amikor vízbe mennek, tyúkanyó még mindig elégedetlenül csóválja a fejét, és így szól:
- Tyúkanyó: Nem értem, hogyan lehet örökkön örökké fürdeni!

(Búcsúzásképpen elmondjuk, és elmutogatjuk a gyerekekkel Weöres Sándor Tó vize című versét.)

Közösen: *(a nézőkkel)*

Tó vize, tó vize csupa nádszál,
Egy kacska, két kacska odacsáskál.
Sárban ezer kacska bogarászik,
Reszket a tó vize, ki se látszik.

Forrás: Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1982, 56–59.

Az előadás [videófelvétele](#) ezen a linken érhető el.

Megjegyzések: A bábdarab szereplőinek megelevenítéséhez a hallgatók bunraku jellegű és zacskóbábokat is felhasználtak. A játék során kombinálták a takarás nélküli és a paraván mögötti bábjátékot. Kiemelendő a közreműködők sikeres törekvése, hogy a különböző figurák hangját stilizálják, érzelmi töltés szerint is megkülönböztethetővé tegyék. Az előadás végén a forgatókönyvi lehetőségek bővítésével nemcsak a Weöres-vers elmondására került sor, de azt a bábozók bábtáncoltatással és ritmikus mozgással is színesítették. Zárásképpen pedig közös éneklés is megvalósult.

Gárdonyi Géza: *A nyúl kalandjai*

Szereplők és forgatókönyvírók:

Kisnyúl: Pour Dorottyá

Öreg nyúl, a ketrecbe zárt nyulak: Kürtösi Janka

Nyuszi mama, narrátor: Molnár Zita

- Narrátor: Volt egyszer egy nagy erdő, ott élt nyuszi mama a kis nyuszival. Éppen a nagyvilág veszélyeiről beszélgettek:
- Nyuszi mama: Kislányom! Tudod-e, hogy milyen veszélyes a nagyvilág az erdőn kívül?
- Kisnyúl: Veszélyes? De miért?
- Nyuszi mama: Hát az emberek miatt. Ott van például a vadász, akitől a legjobban kell tartani. Ha ő megjelenik, akkor mennydörgés hangja követi. Ekkor azonnal futni kell, amilyen messze csak tudsz. Pontosan emiatt érdemes mindig mellettem maradni. Tudod, mit eszik a vadász?
- Kisnyúl: Mit?
- Nyuszi mama: *(a közönséghez)* Gyerekek! Ki tudja, hogy mit eszik a vadász? *(A gyerekek válaszolnak.)*
- Nyuszi mama: Látod? Nyuszipörköltet eszik, és pont emiatt kell jó távol maradnunk tőle.
- Kisnyúl: Hány lába van a vadásznak?
- Nyuszi mama: Kettő.
- Kisnyúl: Hát akkor nem is kell félni tőle. Négy lábacskámmal hamar leahagyom őt.
- Nyuszi mama: Lehet, hogy több lábad van, viszont a vadász két lábbal is gyorsabban fut, ráadásul van puskája, amellyel, ha lő, akkor könnyen eltalál. Tudod, hogy milyen állata van a vadásznak?
- Kisnyúl: Nyuszija?
- Nyuszi mama: Nem. Általában két nagy, vicsorgó kutyával jár. Viszont amíg nem hagyod el az erdőt, és nem mész el a faluba, addig nincs mi miatt aggódnod.
- Kisnyúl: Mi az a falu?
- Nyuszi mama: A falu olyan hely, melyben nagy házak és emberek vannak. Itt él a vadász is a puskájával és a kutyákkal. Kérlek, ígérd meg, hogy sosem merészkedsz oda, és mindig itt maradsz mellettem, biztonságban!
- Kisnyúl: Ígérem, mama!
- Nyuszi mama: *(ásít)* Á, olyan álmos vagyok! Feküdjünk le aludni!
- Kisnyúl: Rendben, mama!
- Narrátor: Így hát le is feküdtek alváshoz, viszont a kisnyuszinak egyszerűen nem jött álom a szemére. Végig azon gondolkozott, vajon hogyan nézhet ki a falu. Rövid gondolkodás után halkán kiosont a mama mellől, és elindult megnézni, milyen is az a falu. Hosszú napokig sétált, amíg meg nem pillantott egy házat, amelyenről a mama mesélt. Be is ment a házba, ahol nyulakat látott egy ketrecbe zárva.

- Öreg nyúl: Honnan jössz ide?
- Kisnyúl: Az erdőből. Nem is tudtam, hogy itt is látok rokonokat. Miért vagytok ketrecben?
- Öreg nyúl és a többiek: Azért, mert a gazda attól tart, hogy elszökünk.
- Kisnyúl: Hát szeret benneteket?
- Öreg nyúl és a többiek: Bizony szeret.
- Kisnyúl: Hogy szeret?
- Öreg nyúl és a többiek: Szószban, nyárson.
- Narrátor: Amint ezt a kis nyúl meghallotta, futott is haza mamájához az erdőbe.
- Nyuszi mama: Mi történt? Hol voltál? Nagyon aggódtam miattad!
- Kisnyúl: A faluban, de találkoztam nyulakkal, akiket bezárt a gazdájuk egy nagy ketrecbe, hogy megfőzze őket.
- Nyuszi mama: Ígérd meg, hogy soha többet nem mész vissza a faluba, és itt maradsz velem az erdőben, ahol biztonságban vagy!
- Kisnyúl: Megígérem, mama! *(Megölelik egymást.)*
- Narrátor: Így hát a kisnyuszi soha többé nem látogatta meg a falut, és boldogan élték a mamával, amíg meg nem haltak.

Megjegyzés: Ez a forgatókönyv Gárdonyi Géza *A nyuszi kalandja* című meséje alapján készült.

Forrás: Gárdonyi Géza: *Cifra mese*, Budapest, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, 1982, 28–30.

Irodalomjegyzék

- Galuska László Pál: A mesék interpretációs lehetőségei a változások tükrében, in Lipóczi-Csabai Sarolta (szerk.): *Élményközpontú nyelv- és irodalomoktatás*, Kecskemét, Neumann János Egyetem, 2020, 152–178.
- Kaposi László (szerk.): *Módszertani segédlet a bábjáték és bábkészítés, valamint a dráma és színjáték tárgyak tanításához*, OFI, 2013. [Módszertani segédlet](#)
- Mészáros Vincéné: *Óvodai bábjátékok*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1982.
- Orisek Márta: Integrált művészeti nevelés az iskolai könyvtárban bábjátékos mesedramatizálással. A „Nap, Hold, Csillag megszabadítása” című népmese feldolgozása, in Tóth Etelka – Kovács Tibor – Váradi Ferenc – Váradi-Kusztos Györgyi (szerk.): *Szó – kép – ritmus*, Nagykőrös, Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar, 2022, 373–384. DOI [10.5281/zenodo.7669573](#)
- Szentirmai László: Élmény és nevelés, *Iskolakultúra*, 2004/1, 24–40.
- Szőke István: *A bábjátszás ábécéje. Az ujjaktól a marionettig*, Dunaszerdahely, Csemadok Művelődési Intézete, 2009 (elektronikus változat). [Bábjátszás](#)

TÓTH ALISA – BALANYI ZOLTÁN

AZ EGRI CSILLAGOK FELDOLGOZÁSI LEHETŐSÉGEI FOLYAMATJÁTÉKON KERESZTÜL

A 21. század képi világában való eligazodás igénye szükségessé teszi a vizuális képességek korai fejlesztését. Ennek kiváló eszköze a tanulmányban bemutatott folyamatjáték, amelynek témája Gárdonyira emlékezve az Egri csillagok feldolgozása volt. Célja pedig, hogy az óvodapedagógus szakos hallgatók gyakorlati feladatokon keresztül megismerjék a módszert, majd, adaptálva az óvodáskorú gyermekek képességeihez, a mindennapi óvodai gyakorlatban is képesek legyenek alkalmazni. A többhetes közös alkotómunka sikerrel járt: a hallgatók számos alkotása kiemelkedő vizuális képességet demonstrál.

Kulcsszavak: Egri csillagok, folyamatjáték, interdiszciplináris, tematikus drámapedagógiai tevékenység, vizuális játékok, vizuális műveltség az óvodában

1. Bevezető

A folyamatjáték a Magyar Nemzeti Galéria Gyermek- és Ifjúsági Műhelyének kiadványában való bemutatása óta a művésztanári közösségben mindmáig népszerű módszernek minősül.¹

Gárdonyi Géza halálának 100. évfordulójára emlékezve, a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara Nyelv, Irodalom és Kultúra Tanszékének szervezésében 2022. október 26-án emlékkonferenciát tartottunk *A csillagokon innen és túl* címmel, amelyen az író munkásságához kapcsolódó előadások hangzottak el. Emellett a Művészeti, Testnevelési és Életviteli Tanszék munkatársaival megnyitottunk egy kiállítást is a 2022. évi KRE PK fotópályázatra beérkezett hallgatói pályamunkákból.

A konferencia témájához kapcsolódva úgy döntöttünk, a *Speciális szakmai ismeretek II.* szemináriumi kurzus óraalkalmain belül megvalósítunk egy olyan folyamatjátékot, amelynek témája ugyan nem az óvodai keretek között alkalmazandó, de ötletadó módszerként az óvodapedagógus szakos hallgatóink számára jelentős relevanciával bír.

A jelen tanulmányban bemutatott folyamatjáték célja az volt, hogy megismertesse a hallgatókkal a folyamatjáték alkalmazási lehetőségeit, mégpedig a gyakorlati módszerekkel megvalósuló csoportmunkán keresztül. Ezzel kívántuk elősegíteni, hogy leendő óvodapedagógusaink a gyermekek korának és képességeinek a figyelembevételével alkalmazhassák ezt a módszert a mindennapi óvodai gyakorlatban is.

¹ Hegedűs Miklós: Feladatsorok, folyamatjátékok, in Hegedűs Miklós – Kalmár István – Szabics Ágnes (szerk.): *A Nagy GYIK Könyv. Kézikönyv a vizuális neveléshez*, Budapest, Aula Kiadó, 1997, 54–55; Kovács Hajnalka: Maradhatok a szünetben is? Reflexiók a Vizuális kommunikáció modul 5–8. osztályos kísérleti programjának megvalósításáról, *Vizuális Kultúra*, 2021/1/3, 118–124.

A tanulmány két fő tartalmi egységből áll. Az első részben a folyamatjátékhoz kapcsolódó fogalmak kerülnek kifejtésre, míg a második részben gyakorlati mintán keresztül mutatjuk be a módszer alkalmazását, amelynek kapcsolódó fázisait, egy-egy kiemelkedő alkotását fényképekkel is dokumentáltuk. Végül bemutatjuk a végső produktumokat, az egri várat prezentáló maketteket, valamint ismertetjük a többhetes alkotómunka által nyert tanulságok fontosabb eredményeit.

2. Feldolgozás folyamatjátékkal

2.1. A játék fogalma és jelentősége az óvodában

A játék fogalmi definíciója Maszler Irén megfogalmazásában az emberi tevékenység formája: *cselekvés*, amellyel az elsődleges szocializáció színterén találkozunk.² Maszler szerint a munkát, a játékot és az alkotást nem külön kell értelmezni, mivel a személyiségfejlődés során változik azok helye, tartalma és a fajsúlya is. A játék a viselkedés olyan formája, amely a cselekvésért történik. Feltétele, hogy művelése örömteli, változatos és szórakoztató legyen. A legalapvetőbb, legegyszerűbb tevékenység, amely hatással van a környezetére, ezáltal és közvetve változásokat okoz a valóságban: *örömforrás*, de mindig szabadon választott, önkéntes tevékenység.

A játék szórakoztató, mégis a gyermeket belső feszültsége készteti arra, hogy játékot kezdeményezzen. Belső feszültséget okoz például az eddig nem ismert dolgok megismerése, a kíváncsiság, a kutatói késztetés, a sikerélmény iránti vágy (nyerni/győzni akarás), vagy csupán az általános aktivitás szükséglete, melynek természetes feloldója a játék tevékenysége. Köztudott, hogy a játék a személyiségfejlesztő tulajdonsága mellett a pszichomotoros és kognitív képességeket is fejleszti.³

Az óvodáskorú gyermekek koruknál fogva a játékon keresztül fejlődnek, ez az elsődleges tevékenységük. A játékon keresztül ismeri meg a gyermek az őt körülvevő környezetet, a szokásokat, amelybe beilleszkedik, és a részévé válik.⁴ A játékon keresztül tanulja meg a teret és az időt észlelve a szabályokat, így tudatosan benne, hogy a szabályok megtartása a játék lényege, még akkor is, ha ő maga alkotja azokat.⁵

2.2. A folyamatjáték fogalma és alkalmazása

A játékhoz hasonlóan a folyamatjáték lényege is az örömforrásban, a változatosságban, de egyben a szabályok betartásában, a szervezettségben rejlik. Mint ahogyan azt a neve is jelöli, folyamatról van szó, amely során adott egy központi téma, mint amilyen például egy történelmi kor, irodalmi mű, festmény, vagy akár egy földrajzi, biológiai jellegű kérdéskör, majd ez a téma csoportos feldolgozásra kerül.⁶ Az elké-

² Maszler Irén: *Játépedagógia*, Pécs, Comenius Oktatásszervező Bt., 2002.

³ Maszler: *Játépedagógia*, 17–22.

⁴ Kolosai Nedda: A gyermekkultúra jelene, in Kolosai Nedda – M. Pintér Tibor (szerk.): *A gyermekkultúra jelen(tőség)e*, Budapest, ELTE TÖK, 2016, 17.

⁵ Maszler: *Játépedagógia*, 17–22.

⁶ Hegedűs: *Feladatsorok, folyamatjátékok*, 54–55.

szült feladatok változatos módszertani lehetőségeket nyújtanak: helyet kap a dráma-játék, a videó, a fényképészet, az animáció.⁷ Óvodában az ÓNOAP, általános iskolában a NAT követelményeiből indulunk ki.

A téma megválasztása során különösen fontos szempont a gyermekek életkora.⁸ A Nagy GYIK Könyv leírásában a folyamatjáték során életre kel a múlt vagy a jövő, a gyermekek távoli tájakat, kultúrákat ismerhetnek meg, vagy akár állatokká változva próbálják megismerni azok életmódját. A játék folyamán a vizuális problémák közvetve jelennek meg, amelyek megoldása gondolkodásra készíti őket, mégis az egész folyamatjáték során a gyermekek beleéléssel alkotnak. A sikeres folyamatjáték megvalósításában a helyzet átélése a fontos, a pedagógus pedig az önállóságnak és a problémamegoldó képességek kibontakoztatásának teret hagyva csak a nagyobb akadályokon segíti át a gyermekeket.⁹ Mint ahogyan azt az előzőekben említettük, a jelen tanulmányban bemutatott folyamatjáték témája a Gárdonyi-émlékév kapcsán az *Egri csillagok*. A folyamatjátékot hallgatóink számára, az ő képességeikhez alkalmazkodva valósítottuk meg. Az ennek során nyert gyakorlati tapasztalatokból kiindulva hallgatóink ezt a módszert az óvodáskorú gyermekek korához adaptálva, az ő életkoruknak megfelelő témával is képesek lesznek majd alkalmazni.

2.3. A folyamatjáték és a vizuális projekt

A folyamatjáték egyszerűbb folyamatot foglal magába, mint a vizuális projekt, így játékossága és változatosága miatt óvodában is alkalmazható. Végtelen sok lehetőséget nyújt a fantázia kibontakoztatásának. A vizuális projekt már bonyolultabb munkafolyamatot jelent, előzetes tervre épül, amelynek során a résztvevők önálló kutatómunkát végeznek. Ám egyszerűségük ellenére a folyamatjátékok is izgalmasak, alkotásra motiválják a gyerekeket, s ezen felül számos kognitív és affektív képességcsoportot is fejlesztenek.

Míg a folyamatjátékot inkább óvodában gyakorolják, a vizuális projekteket komplexitásuk révén inkább általános iskolás korú, már nagyobb gyermekek körében alkalmazzák. A vizuális projekt folyamán az ismeretek megszerzésének fő célja a *tapasztalás*,¹⁰ míg a folyamatjáték során jellemzően az *élmény*.

A folyamatjáték és a vizuális projektek során is a pedagógus mint segítő van jelen. A vizuális projekthez hasonlóan a folyamatjáték is összekapcsolja a műveltségterületeket.

A vizuális projekt magasabb színvonalú szövegértést, verbális kifejezésmódot, gazdagabb művészettörténeti ismeretek meglétét és a vizuális közlések árnyaltabb

⁷ Varga Virág: GYIK táruk és útítársak – Inspirációk, témák, anyaghasználat bátraknak a GYIK Műhely kamrájából – kiadványok a GYIK Műhely 47 éves történetéből, *Vizuális Kultúra*, 2022/2/2, 14–20.

⁸ Hegedűs: *Feladatsorok, folyamatjátékok*, 54.

⁹ Hegedűs: *Feladatsorok, folyamatjátékok*, 55.

¹⁰ Bodóczky István: *Vizuális művészeti projektek az oktatásban*, Budapest, Magyar Iparművészeti Egyetem Tanárképző Tanszék, 2002, 6.

értelmezhetőségét, kifejezésük magasabb színvonalát feltételezi. A vizuális művészeti projekt Bodóczky István leírásában a következő képességcsoportokat fejleszti: 1) problémamegoldó képesség, 2) kommunikációs képesség, 3) kreativitás, 4) manuális készség, 5) szakmai ismeretek, 6) önismeret képességei, amelyek mentén az értékelés is zajlik.¹¹ Egy központi téma köré épül, legfontosabb feltétele az életközeli-sége és az összefüggésrendszere. Ezzel szemben a folyamatjáték szabadabb jellegű. Ezért az egyik legalkalmasabb módszer az óvodáskorú gyermekek képességeinek a komplex fejlesztésére.¹²

3. A munkafolyamat bemutatása

A folyamatjáték 2022. szeptember 14. és 2022. december 14. között valósult meg 18 óvodapedagógus szakos hallgató bevonásával.

Az első óraalkalmakon áttekintettük Gárdonyi Géza *Egri csillagok* című művét, majd megbeszéltük a kurzus célját, megismertettük velük a folyamatjáték fogalmát, és elkezdtük tervezni a vármakettet. A hallgatóknak minden alkalommal volt tervezői feladatuk, amelyet az adott feladatba való bevezetés és demonstráció előzött meg. Az első óraalkalmakat bemutató fázisfotók láthatók az 1., 2. és a 4. ábrán, míg a 3. ábra a módosított makett készítési folyamatait szemlélteti.

1. ábra
A Reneszánsz csoport

2. ábra
A Nyuszi csoport

3. ábra
A Jövő építészei csoport

4. ábra
A Magyarország csoport

¹¹ Bodóczky: *Vizuális művészeti projektek az oktatásban*, 16–17.

¹² Bakos Tamás – Bálványos Huba – Preisinger Zsuzsa – Sándor Zsuzsa: *A vizuális nevelés pedagógiája*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001, 201–209.

Lévén, hogy a folyamatjáték módszerét gyakoroltuk, a választás nem kötelezett minket a tökéletes szöveghűsége, ugyanakkor stabil alapot adott a feldolgozásra. Megbeszéltük a hallgatókkal, hogy irodalmi mű feldolgozása esetén óvodában a mű tartalmát érdemes elmesélni a gyerekeknek. Amennyiben az adott irodalmi műből film is készült, ajánlott a legfontosabb részeket együtt megnézni a gyerekekkel (ami kapcsolódási pontot jelent a filmművészethez).

Második lépésben megterveztük a folyamatjáték időintervallumát, ami lehet 3–6 hónap, vagy akár egy egész év. Miután a foglalkozás időintervallumának a megtervezése megtörtént, a foglalkozás keretben történő bontását határoztuk meg. Az óraszám meghatározása után a történet irányát követve, lineáris sorrendben rendeltük hozzá a történet legfontosabb elemeit az óraszámokhoz. Felhívtuk a hallgatók figyelmét arra, hogy a folyamatjáték lényege abban rejlik, hogy a gyerekek a lehető legizgalmasabb módon, korosztályukhoz alkalmazkodva ismerkedjenek meg folyamatjáték tartalmaival; egy játékos folyamaton keresztül, ami az ötleteknek nagy szabadságot ad. A folyamatjátékban résztvevők beleképzelik magukat a történetbe azáltal, hogy ők készítik el a helyszínek modelljét, a ruházatot, fegyvereket terveznek, tematikus képet festenek (esetünkben a várostromról), címert terveznek, díszítenek, stb. Az egész folyamat végső állomása a vármakett létrehozása volt, fantáziával benépesítve az ily módon elkészült terepasztalt, berendezve a várat, épületekkel, ágyúkkal, piaccal, templommal, palotával és még sok mindennel, amire a kor és a vár infrastruktúrájának sajátosságaiból következően szükség lehet.

A félév végére elkészült a teljes terepasztal, mindeközben közösen, csoportmunkában valósultak meg a folyamatjátékhoz tartozó részletek, logikusan felosztva folyamatok, képességek és érdeklődés szerint.

Hallgatóink a női ruhák tervezésén keresztül beleélhették magukat Vicska helyzetébe. Ha a csoportban férfi hallgatók is lettek volna, férfiviseleteket, fegyvereket, magyar és török ruhákat és eszközöket tervezhettek volna: s kitalálhatták volna, kinek a helyzetébe szeretnék beleképzelni magukat (például Dobó, egy török vitéz vagy Gergő).

A makettet eredetileg agyagból kezdtük megmunkálni, majd infrastrukturális átszervezést követően, közösen úgy döntöttünk, hogy végül papírból készítjük el.

A továbbiakban részletesen ismertetjük a folyamatjátékhoz kapcsolódó, órákra bontott feladatokat.

1–2. óra: Meghatároztuk a folyamatjáték fogalmát és a témát, jelen esetben irodalmi és történelmi párhuzamokkal. Megbeszéltük a félév felépítését, vizuális módszertanunk fő irányvonalait. Vázlatosan tárgyaltuk át a félév tartalmát, ezért a hallgatók nagyjából látták előre az elkövetkező órák anyagát. Megértették oktatói elvárásainkat, így mindenki tisztában volt a feladatokkal. Az első órán a hallgatók négy csoportot alakítottak ki, ahova önkéntesen választottak tagokat és koordinátorokat. A koordinátorok feladata az volt, hogy minden alkalommal beszámoljanak az alkotás folyamatairól, és hogy ellenőrizzék, segítsék csoporttársaikat. Így alakult

meg a *Reneszánsz*, a *Nyuszi*, a *Jövő építész* és a *Magyarország* csoport. Bizonyos feladatokat csoportmunkaként adtunk meg, máskor pedig a hallgatónak önállóan kellett alkotásokat készíteniük.

Ezután a magyar ruhaviseletekkel foglalkoztunk. A csoportok tagjai először ruhaviseletekkel ismerkedtek meg: képekkel, rajzos magyarázattal igyekeztünk nekik segíteni abban, hogy el tudják képzelni a ruhák kinézetét, anyagát, formáját, színeit. Ezek után elkezdtek színes ceruzával vázlatosan tervezni, ezt a munkát még a következő órán is volt lehetőségük korrigálni. Technikai megkötésünk nem volt, így a hallgatók a színes ceruzát főleg a vázlatok elkészítéséhez használták. Volt, aki szívesebben alkotott tableten. (Lásd: 5–6. ábra.) Korabeli magyar férfi- és női viseletek tervei láthatók az 5–8. ábrákon.

5. ábra
Női ruhaviselet
Figura Rita munkája

6. ábra
Férfiruhaviselet
Figura Rita munkája

7. ábra
Női ruhaviselet
Ádám Blanka munkája

8. ábra
Férfiruhaviselet
Farkas Dóra munkája

3–4. óra: A 3. és a 4. óra alkalmával török ruhaviseletek megrajzolásával folytattuk a ruhatervezést. Leginkább török harcosok viseleteit terveztük, aszerint, milyen tisztségeket viseltek a török haderőben: pasák, janicsárok, lovasok, tüzérek, vezérek voltak-e. Megrajzolásra került egy-két női ruha is. Ezekből a tervekből a 9–10. ábrán két példa látható: egy női és egy férfiruházat terve.

9. ábra
Női ruhaviselet
Figura Rita munkája

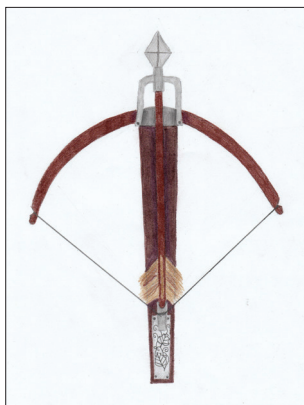
5–6. óra: Az 5. és a 6. órán török és magyar fegyverekkel és eszközökkel foglalkoztunk. A hallgatók különböző fegyvereket terveztek: kézi fegyvereket, szálfegyvereket, löfegyvereket, ágyúkat. A vizuális kommunikáció területei és a munkakeretek szerint kezdték meg a jelvények, zászlók tervezését is. Munkájukból a 11–13. ábrán látható ízelítő.

10. ábra
Férfiruhaviselet
Ádám Blanka munkája

11. ábra
Szablya és kard
Farkas Dóra munkája

12. ábra
Íj
Kerekes Kitti rajza

13. ábra
Szablya
Balogh Laura rajza

7–8. óra: A hallgatókra ezen az órán várt a legnagyobb kihívást rejtő feladat: a vár tervezésének megbeszélése, a lépték és felülnézet fogalmának tisztázása, annak megértése, mit jelent a tervezés, majd mindennek a munka szempontjából való megvitatása. A legnehezebb a tervezés elkezdése volt, amikor az alaprajzot kezdték megrajzolni. Közösén beszéltük meg, hogy az ilyen jellegű feladatoknál miként érthetik meg a gyerekek például a kavicsvár építésének a lépéseit. Összeírtuk a szükséges anyagok és eszközök listáját is, valamint végigvettük a vármakett készítése folyamatának lépéseit. Alább a címertervek közül mutatunk be a hallgatók munkájából három mintát szemléltetésképp a 13–15. ábrán.

14. ábra
Menich Virág munkája

15. ábra
Balogh Laura munkája

16. ábra
Molnár Kitti munkája

9–10. óra: Elkezdtük építeni a vár makettjét. Az első lépés az alap elkészítése volt, amelyhez erős, rétegelt lemezt javasoltunk. Az első próbálkozások agyagból készültek el. Miután a papír mellett döntöttünk, a hallgatók főként hullámkartonnal dolgoztak. Ezen kívül hagyományos kartont is használtak, majd a részleteket

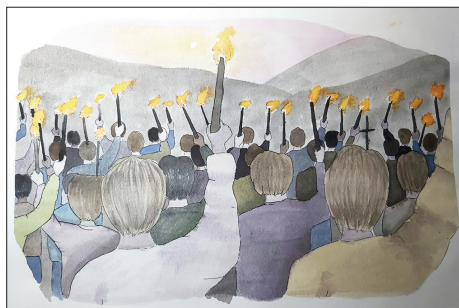
(pl. zászló) papírból dolgozták ki. A papírmaketteknel a legfontosabb lépés a papírelemek hajlítása és rögzítése volt.

11–12. óra: Mindegyik csoport önállóan beszélte meg, miként osztja fel a feladatokat egymás között, valamint ki milyen tempóban dolgozik. A csoportok így munkamegosztásban alkothattak: ez a módszer a folyamat végén mutatkozó eredmények tükrében építőnek és produktívnak bizonyult. Megfigyelhető volt, hogy miként alakult a csoportdinamika, miként erősödtek a hallgatói közösségek. Az óra végére megépült egy-egy falszakasz, torony.

13–14. óra: Erre az óraalkalomra a csoportmunka és a hatékony munkaszervezés eredményeképp felépültek a várak. A hallgatók elkezdték kialakítani a vár belsejét: kisebb épületeket, templomteret, kiszolgáló épületeket, palotát, istállókat, kovácsműhelyeket készítettek.

15–16. óra: A 15–16. óraalkalomra tematikus képek megfestését terveztük, ami önálló munka volt. Technikai és műfaji kötöttségek nélkül kértük a hallgatóktól ezt a feladatot, amely során meglepően sokszínű, kreatív és különböző látásmódokat tükröző alkotások készültek. Ezekből a munkákból válogattuk ki azokat a festményeket, amelyek valamely szempontból (pl. kompozíció, színhasználat, tér érzékeltetése) kiemelkedőnek bizonyultak.

Egyes alkotások érett alkotói készségekre utalnak, ahol a kiragadott jelenet ábrázolása a szerzőnek nem jelentett kihívást, mint például a 17. ábrán. Másutt a kép illusztratív jellege, amely egy tematikus csataképet ábrázol, hitelesen érzékelhető, így a 18. és a 19. ábrán is.

17. ábra
Támadásra várva
Figura Rita munkája

18. ábra
Harcban a törökkel
Medgyesi Enikő munkája

A 19. ábra esetében a színárnyalatok kidolgozása és a grafikus elemek összhangot képeznek. A szerző az akril technikáját a tollrajzzal vegyíti, ami a teljes képmezőt különlegessé transzformálja át. Ezen az alkotáson a színhasználat célja a tér valószínű érzékeltetése és a realiztikus ábrázolásmód volt.

A 20. ábra részben a színhasználat, részben a tér kreatív kihasználása miatt került bele a válogatásba. A többi alkotástól eltérően a szerző a szerelmesek pillanatát örökíti meg, amikor még Vicuska és Gergő önfeledten fürödtek együtt a patakban.

19. ábra
A várostrom pillanata
Kósa Barbara munkája

20. ábra
Gergő és Vicuska együtt fürdenek
Csete-Hartyáni Blanka munkája

A 21. ábrán a 17. ábrához hasonlóan az akvarell technikája a szubtilis színkeverésben bontakozik ki. A kép a csata egyik legizgalmasabb jelenetét örökíti meg. A harc témájához kapcsolódó dinamikusság a 22. ábrán látható csatajelenetben is hangsúlyt kap.

21. ábra
Hódító erők másznak fel a vár falán
Kerekes Kitti munkája

22. ábra
Az ostrom idején
Ádám Blanka munkája

23. ábra
Jumurdzsák
Horváth Nikolett munkája

24. ábra
A vár templomának vitrázszerve
Figura Rita munkája

A 23. ábrán látható festmény nem kimondottan a technikai ismeretek és azok alkalmazása által kelti fel a befogadó figyelmét, hanem sajátosságos komponálásával tűnik ki. Teljesen saját nézőpontból közelíti meg a témát: Eger várának ostroma Jumorzsák látószögéből látható.

Egyes hallgatói csoportok vitrázst is terveztek a vártemplom ablakaiba. A 24. ábrán látható vitrázsterv digitális technikával készült. Többen a digitális technológia előnyeit kihasználva rajzolták meg a folyamatjátékhoz kapcsolódó vizuális tartalmakat.

17–22. óra: A hallgatók ezeken az órákon is folyamatosan dolgoztak: megtervezték a várak címerét (ezekből a 14–16. ábrákon látható néhány), valamint a kisebb épületek elkészítése után megkezdték a vár kifestését. Mivel a kisebb elemek megfestése több időt igényel, így ezekre a feladatokra nagyobb órakeretet hagyunk.

23–24. óra: Ezen az óraalkalmon a csoportok elkészítették a várak lakóit, és elhelyezték őket a várakba. A lakók elkészítéséhez eredetileg mintázást javasoltuk, végül a problémát idő hiányában otthonról hozott figurákkal oldottuk meg. Az emberi figurákon kívül a hallgatók állat- és növényfigurákat hoztak magukkal. Az utolsó alkalomra mindegyik vármakett befejezésre került. A hallgatók elmondása szerint mindenki nagyon élvezte az alkotó folyamatot. Teljesen önálló módon dolgoztak, egyben érezték, hogy csapatban, együttműködve tudnak igazán fejlődni.

A makett készítése során a hallgatók a papír mellett más anyagokat is használtak: például hurkapálcából készítettek létrát, tetőt, vattából a havat imitálták, illetve ledes égőkkel világították meg az elkészült makettek belsejét. A 25–28. ábra a négy csoport négy vármakettjét mutatja be.

25. ábra
A *Reneszánsz* csoport munkája

27. ábra
A *Nyuszi* csoport munkája

26. ábra
A *Jövő építészei* csoport munkája

28. ábra
A *Magyarország* csoport munkája

Mind a négy makett elkészítése sikeresnek mondható. Minden lépést gondos előkészületek előztek meg, amely által a sikerélmény is egyre biztosabbá vált. Oktatóként valóban mentorként kísértük végig a munkafolyamatokat, így a hallgatók teljes mértékű önállóságot élveztek.

A makettek bemutatása után megbeszéltük velük, miként lehetne ezt a vizuális képességek magas szintjét tükröző munkát az óvodában a gyermekek életkori, fejlődési sajátosságaihoz igazítani.

4. Összegzés

Összességében véve elmondhatjuk, hogy a közös alkotómunka során megfigyelhető volt a hallgatói csoportok közötti együttműködés összhangja, amely által a hallgatók maguk is tapasztalhatták a folyamatjáték szociális készségek kialakulásához vezető előnyét. Tudatosult bennük, hogy az ilyen munkakeret folyamán a gyerekek játékosan tanulják meg az együttműködés szabályait, ami igen fontos azért is, mert óvodáskorban ebből a szempontból vannak a legnehezebb időszakban. Ezért a kurzuson megvalósult folyamatjáték gyakorlati tapasztalatait átélve hallgatóinkban tudatosult, mennyire fontos, hogy egy komplex folyamaton keresztül éljék meg a gyerekek az alkotás örömét, ami ebben az esetben kapcsolódik az irodalomhoz, de mint ahogyan a fogalmak definiálását tartalmazó fejezetben leírtuk, más folyamatjátékok esetében kapcsolódhat történelmi korokhoz, korstílusokhoz is (például Egyiptom témában vagy a római korból merítve akár konkrét eseményt, vagy egy lovagkorban játszódó történetet, vagy akár kitalált történeteket, mint egy kalózsziget vagy egy hajótörés története).

Ezeket a példákot kívül számos más témát is fel lehet dolgozni, például egy *fantasztikus űrtörténetet*, esetleg olyan *fantasy* témában is lehet alkotni, mint amilyen a *Harry Potter*. Nemzeti gyökereinkhez kapcsolódó témák közül előnyös lehet például a csodaszarvas mondája vagy a *Fehérlófia*.

Összegezve a leírtakat, a folyamatjáték nagyon jól használható vizuális módszertani lehetőség a gyermekek fantázia alapú vizuális foglalkozásainak a megtervezésénél. Személyes pedagógusi tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy nemcsak a gyermekek élvezik, hanem az óvopedagógus hallgatók is. Pozitív visszacsatolás volt számunkra, hogy hallgatóinkat teljesen elvarázsolta a téma, önjáró módon csapatokban dolgoztak. Nem túlzás azt állítani, hogy a csoportok le voltak nyűgözve a végeredményekkel.

A folyamatjáték megvalósításában részt vevő hallgatók és csoportjaik*Reneszánsz csoport*

Koordinátor: Farkas Dóra Anna

Csiszovszki Csilla

Farkas Dóra Anna

Kósa Barbara

Molnár Adél

Molnár Kitti

Nyuszi csoport

Koordinátor: Figura Rita

Ádám Blanka Noémi

Balogh Laura

Boros Réka

Figura Rita

Jövő építészei csoport

Koordinátor: Tóth Renáta

Gszelmann Tamara

Horváth Nikolett

Szunyi Piroska

Tóth Renáta

Magyarország csoport

Koordinátor: Kerekes Kitti

Fapál Emese

Csete-Hartyáni Blanka

Kerekes Kitti

Medgyesi Enikő

Menich Virág

Irodalomjegyzék

Bakos Tamás – Bálványos Huba – Preisinger Zsuzsa – Sándor Zsuzsa: *A vizuális nevelés pedagógiája*, Budapest, Balassi Kiadó, 2001.

Bodóczky István: *Vizuális művészeti projektek az oktatásban*, Budapest, Magyar Iparművészeti Egyetem Tanárképző Tanszék, 2002.

Hegedűs Miklós: Feladatsorok, folyamatjátékok, in Hegedűs Miklós – Kalmár István – Szabics Ágnes (szerk.): *A Nagy GYIK Könyv. Kézikönyv a vizuális neveléshez*, Budapest, Aula Kiadó, 1997.

Kolosai Nedda: A gyermekkultúra jelene, in Kolosai Nedda – M. Pintér Tibor (szerk.): *A gyermekkultúra jelen(tőség)e*, Budapest, ELTE TÓK, 2016.

Kovács Hajnalka: Maradhatok a szünetben is? Reflexiók a Vizuális kommunikáció modul 5–8. osztályos kísérleti programjának megvalósításáról, *Vizuális Kultúra*, 2021/1/3, 118–124.

Maszler Irén: *Játékpedagógia*, Pécs, Comenius Oktatásszervező Bt., 2002.

Varga Virág: GYIK táruk és útítársak – Inspirációk, témák, anyaghasználat bátraknak a GYIK Műhely kamrájából – kiadványok a GYIK Műhely 47 éves történetéből, *Vizuális Kultúra*, 2022/2/2, 14–20.

NEUMAYERNÉ STREITMAN KRISZTINA

A HITELES, ELKÖTELEZETT TANÁR

A híres író és néptanító Gárdonyi Géza példája adta az ötletet, hogy a hiteles, jó tanár ismerveiről írjanak esszét angol műveltségi területen tanuló hallgatók. Jelen írás a három legszebben megírt angol esszét és magyar fordításukat adja közre. A tanárjelöltek szerint az elhivatott tanár legfontosabb ismertetőjele az, hogy odaszánt, szakmailag és emberileg hiteles példaképpé tudjon válni a fiatalság számára, ápolja az emberi kapcsolatokat, szeresse és ismerje diákjait, formálja a közösséget, nevelje a jövő nemzedékét, tehetségüket és személyiségüket egyaránt fejlesztve.

Kulcsszavak: hiteles, autonóm, motivált, holisztikus, humanisztikus

Gárdonyi Géza kiváló pedagógus is volt. Megszámlálhatatlanul sok írásában jelenik meg a tanár, a tanító mint a műveltség forrása, a nemzetnevelő, a mester, aki tanítványait nemcsak a tudáshoz vezeti el, de az erkölcsi nemesedés igényét is felkelti bennük.

A saját kora oktatásügye iránt kritikus, határozott elképzelésekkel rendelkező, fiatal pedagógus mindössze négy évet töltött a katedrán, ez idő alatt azonban mindig új és új lelkesedéssel viszonyult vállalt feladatahoz. Karádon ábécéskönyvet írt, Devecserben színdarabot rendezett, és hegedült a gyerekeknek, Sárváron verses segédleteket készített a tananyaghoz, Dabrony, utolsó állomáshelye pedig közvetlen ihletője lett máig népszerű, neki az igazi sikert meghozó elbeszéléskötetének, *Az én falumnak*.¹

Leikes tisztelője, Gopcsa László ilyennek látta Gárdonyit, akit addigra olvasói már elkönyvelhettek „egri remetének”, a világtól elhúzódó írónak:

Végzetlen egyszerűsége és szerénysége miatt sokan abban a véleményben lehettek, vagy lehetnek, hogy ő csak a magyar nép ismerője volt, pedig jól ismerte nemcsak a történelmet, a világirodalom termékeit, hanem a filozófiát, a természettudományokat is; emellett jártas volt a zenében, a sakkban és gyorsírásban is, melyeknek alapismerteteit még fiatal néptanító korában szerezte meg.²

Még Ziegler Gézaként, huszonhárom éves, ifjú tanítóként indította útjára az író *Tanítóbarát* című módszertani, népnevelő folyóiratát, amelyben lelkesen népszerűsítette a modern pedagógia általa jónak tartott elméleteit (pl. Pestalozziét), s így fogalmazott a tanítók kötelességéről:

Műveljük hát magunkat, hiszen mi vagyunk a művelődés első bajnokai.” S hogy mihez érdemes fordulnia egy néptanítónak?

¹ Keller Péter: Egy vidéki néptanító, Gárdonyi Géza pedagógiája, in Kováts-Németh Mária – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869–1949. A magyarság megtartó ereje III.*, Győr, Palatia, 2019, 223–231.

² Gopcsa László: *Gárdonyi Géza élete és legelső írásai*, Budapest, Pfeiffer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése, 1923, 18–19.

Olvassunk tehát, de csak komoly munkákat és, ha lehet oly szerzőktől, kiknek lélek-nemesítő, jóczélú munkáik vannak. Ilyenek a klasszikus írók, ilyenek az újabb irodalom jelesei. Ilyen munka a könyvek könyve: a biblia, melynek olvasása tökéletesíti a lelket, nemesíti a szívet, elűzi a gondokat, lecsillapítja a kedélyt, és az embert önmaga fölé emeli.³

Már ebben az idézetben is megjelenik a realitás, a műveltség megszerzésének követelménye mellett az ideális keresése. Ironikus epigrammájában is, amelyet a népnevelők rossz anyagi helyzetéről írt, ott ez az eszme: „Népnevelő vagy. Szent ez a pálya, drága barátom. [...] Mert te apostolutód vagy...”⁴

A *lámpás* című regénye néhány sora pedig méltán a magyar irodalom egyik klasszikus idézete, amelyben szinte misztikus elkötelezettséggel ruházza fel a mű hősét, a hiteles, elkötelezett, meg nem értett, küzdő tanítót. „A lámpás én vagyok. Világítok a sötétségben. Utat mutatok!”⁵

Joggal mondható, hogy a „rövid tanítói időszak Gárdonyi művészetének mindvégig tápláló forrása maradt”, s szerepet játszott benne, hogy az író „a leghűségesebb pályaelhagyó, egy ország néptanítója maradhatott.”⁶

Mindezekért épp Gárdonyi példája adta az ötletet, hogy a hiteles, jó tanár ismerveiről írjanak esszét angol műveltségi területen tanuló hallgatóim a kreatív írás szemináriumon.

A tanárjelöltek szerint az elhivatott tanár legfontosabb ismertetőjele az, hogy tördő és odaszánt példaképpé tudjon válni a fiatalság számára, ápolja az emberi kapcsolatokat, szeresse és ismerje diákjait, formálja a közösséget.

A kiváló tanár szíve leghőbb vágya az, hogy a jövő nemzedékét becsületes és egyenes gerincű emberekké nevelje saját hiteles példáján keresztül. Felkelti és fenntartja a tanulási motivációt azzal, hogy kellő kihívás elé állítja diákjait, s így fejleszti tehetségüket és személyiségüket.

A szenvedélyes tanárnak a megfelelő szakmai tudás, *kíváncsiság, tanulásvágy, nyitottság* mellett bátor és érző szíve van; elkötelezettsége a kihívások és nehézségek közepette is kitart. Rugalmas, kreatív és képes gyors döntések meghozatalára; megtestesít olyan alapvető értékeket, mint *a szeretet, az igazság(osság) és a tisztelet*.

Érdeemes elolvasni a három legszebben megírt angol írást és magyar fordításukat, amelyek jól visszaadják a tanítói pályára készülők lelkesedését és elköteleződését.

Pánczél Sára Laura, KRE PK, tanító, levelező, 3. évf., Budapest

Mitől jó egy „jó tanár”?

Mi fán terem a jó tanár? A tudás, az akadémiai kiválóság vagy az emberi kapcsolatok kellő ápolása az, ami valakit alkalmassá tesz arra, hogy igazán jó tanárrá váljon?

³ Z. G. (Gárdonyi Géza): Hogyan műveljük magunkat, *Tanítóbarát*, 1886/1, 10.

⁴ Gárdonyi Géza: Egy népnevelőhöz, in Gopcsa: *Gárdonyi*, 16.

⁵ Gárdonyi Géza: *A lámpás*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2016, 5.

⁶ Petrőczy Éva: Előszó, in Gárdonyi: *A lámpás*, 7.

Szeretném azt gondolni, hogy egy jó tanár olyan lámpás, melynek fénye majdhogynem túlvilági, s mely melegséget és ragyogást hoz kicsik és nagyok szívébe.

Gárdonyi Gézára emlékezve eltűnődhetünk ezen a kérdésen. Ő tudta, mit jelent ilyen lámpásnak lenni, könyvei lapjain igazán tapinthatóvá válik a tanításnak és a „jól tanításnak” a valósága. Közösségek átformálásáról ír, törődő és odaszánt pedagógusok által, ezzel is utat mutatva számunkra a remény és meg nem alkuvás gyümölcsei felé. A jó tanár tehát az, aki nem szégyelli megmutatni szíve igazi vágyát, azt, hogy a jövő nemzedéket erényes és egyenes gerincű emberekké nevelje.

Hiszem, hogy egy jó tanárnak megvan a képessége, hogy másokat nagyra tegyen a becsületesség és tisztaszívűség példájával. Egy jó tanár együttérez diákjaival, azok élethelyzeteivel és tanulási szükségleteivel. Egy jó tanár kellő kihívás elé állítja diákjait tehetségük és személyiségük további kibontakozása érdekében.

Oly korban élünk, amikor egyre nehezebb meghatározni, mit jelent jó tanárnak lenni, hisz többenél több hang vallja kiváltságának, hogy a jót és a követendőt meghatározza. A temérdek hang közül olykor nehéz megkülönböztetni és kihallani azt, amelyre valóban figyelünk kell.

Ezért van szükségünk nagyszerű tanárookra. Tanárookra, akik a jellemet és a tartást képviselik. Tanárookra, akiknek bátor és érző szívének van. Tanárookra, akiknek munkája és elkötelezettsége a nehézségek közepette is kitart, s akik így mutatnak értékes és követendő példát az ifjúság, a társadalom számára. Olyan tanárookra, akikről Gárdonyi is írt.

What makes a good teacher?

What makes a good teacher? Some would say great knowledge and academic excellence; some would say a person with great people skills. I'd say a great teacher is like a lantern whose light is almost other-worldly, a light that brings warmth and splendour to hearts of small and great alike.

Géza Gárdonyi knew what it meant to be a lantern like this and on the pages of his books you can truly start to grasp the almost crispy reality of what it means to teach and to teach well. He emphasizes on how entire societies can be transformed by just one caring, devoted teacher who gives us a ray of hope and passion not to settle, but to have the aspiration to become a good teacher like this as well. A good teacher, who does not shy away from showing their true heart's desire – to teach and raise up the coming generations in uprightness and virtuous living.

A good teacher has the capability to make others great simply by modelling integrity and purity of heart. A good teacher is someone who can sympathize with their students, their life scenarios and learning needs. A good teacher will also challenge you to want to go further and reach for more.

We live in an era when it is ever increasingly difficult to be a good teacher when there seem to be more and more voices that claim to have the accolades to teach the

next generation to what is right. These voices are difficult to filter out and distinguish from the voices people should listen to.

That is why we so desperately need good teachers. Teachers that have character and stamina. Teachers that have brave but soft hearts. Teachers who are appreciated for their work they do in our society and for not backing down when faced with adversity. Just like the ones Gárdonyi wrote about.

Bozsókiné Urkuti Anna Réka, KRE PK, tanító, nappali, 3. évf., Budapest

Ki lehet jó tanár?

Ahogy a mondás is tartja: gyakorlat teszi a mestert. De tapasztalatom szerint ahhoz, hogy valaki jó tanár legyen, szükséges néhány kulcsfontosságú tulajdonság is a befektetett erőfeszítéseken kívül. Ebben az esszémben ezeket a – véleményem szerint fontos – tulajdonságokat szeretném kiemelni és bemutatni.

Az első két tulajdonság ahhoz, hogy valaki jó tanár legyen, a feltétel nélküli szeretet a gyermekek felé, illetve a hitelesség. Elengedhetetlen, hogy az emberek olyan karriert válasszanak, ami a szenvedélyük, ellenkező esetben ugyanis ez egy unalmas, kötelező feladattá fog válni számukra. Amíg egy irodában túl lehet élni ezzel a hozzáállással, addig egy iskolában, gyermekekkel körülvéve ez semmiképpen sem előnyös. A jó tanár szereti a hivatását, minden felelősségével és kihívásával együtt, és ami a legfontosabb, hogy szereti a gyermekeket a személyiségüktől és a helytelen viselkedésüktől függetlenül.

A hitelesség azt jelenti, hogy a saját értékeink szerint élünk, és azokat a dolgokat tesszük mi magunk is, amelyeket szeretnénk megtanítani a diákjainknak. A gyermekek akkor is látják a példánkat, amikor mi magunk nem vagyunk ennek tudatában. Ha a szavaink nincsenek összhangban a cselekedeteinkkel, a gyermekek nem fognak felnézni ránk és értékelni minket, s az egész tanításunk feleslegessé válik.

Az is nélkülözhetetlen, hogy jó problémamegoldó képességgel rendelkezünk, hiszen a kisgyermek tanítása rengeteg váratlan helyzetet kínál, amelyekhez spontaneitásra és gyors döntéshozatalra van szükségünk. Tanárként különböző helyzetekkel fogunk találkozni, amelyekre nem fogunk tudni előre felkészülni. Ehhez pedig rugalmasság és sok türelem kell. Sok munkát, erőfeszítést, sőt áldozatot is igényel az, hogy valaki jó tanár legyen. Mindazonáltal ez az egyik legszebb hivatás, hiszen rajtunk tanárokon múlik, hogy a jövő generációja jobbá váljon.

Who can be a good teacher?

Practice makes perfect, as they say, but as I see becoming a good teacher requires some key qualities beyond the efforts invested. In this essay I would like to highlight these important qualities according to my experience.

The first two qualities to be a good teacher are: unconditional love for children and authenticity. It is crucial that people choose their career based on what they

are passionate about, otherwise it will become a boring task they must do. While some may survive with this attitude in an office, it is certainly not beneficial in a school, surrounded by children. Good teachers love their profession with all its responsibilities and challenges and most importantly they love the children, regardless of their personality or their misbehaviour.

Authenticity means that we live according to our values and we do the things we try to teach to the students. They see our example even when we are not aware of this. And if our words don't match with our actions, children will not appreciate and believe us and our whole teaching will be useless.

It is also necessary to have good problem-solving skills, since teaching young children is full of unexpected situations which requires spontaneity and quick decision-making. As a teacher, we will face different situations which we cannot be prepared for beforehand. It requires flexibility and a lot of patience. Being a good teacher requires a lot of work, effort and even sacrifices. However, this is one of the world's most beautiful professions as we can influence the future generation to be a better one.

Gaiger-Berecz Dóra, KRE PK, tanító, levelező, 3. évf.

A jó tanár ismérvei

Nehéz feladattal állunk szemben, de próbáljunk meg választ találni. Ehhez hívjuk segítségül a méltán híres író és néptanítót, Gárdonyi Gézát. Móra László a következőképpen fogalmaz Gárdonyiról a *Gárdonyi, a tanítók tanítója* című írásában:

„Csodálatos élő valóság volt ez a nagy mester! Két testet hordott egyszerre önmagában, s egyiktől sem vált meg, csak a halálakor. Az egyik a tanító vére és húsa volt, aki ontotta a napsugarat, a másik a tanulóé, aki mindenkoron kortyintgatott a tudásnak, világosodásnak forrásvizéből. Mindig tanult, hogy tökéletesítse önmagát, hogy szívéből minél több meleget és igazat sugározhassék. De talán nem is tanító volt, hanem mester. A szívnek és szeretetnek a mestere.”⁷

Egy jó tanár széles körű ismeretanyaggal rendelkezik mind az általános ismeretek, mind szakmai tudásanyagának tekintetében. Hogyan tehetünk erre szert? Folyamatos kíváncsi természettel, nyitott fejjel és szívvel, magunkba szívva a tudás apró morzsáit mindennapos, életfogytig tartó tanulással.

Gárdonyi Géza *Az én falum* című könyvében a tanító a közösség élő része. Ugyanúgy tiszteli a falu minden egyes lakosát, ahogy a közösség tiszteli a tanítóját. A pedagógiai pálya során elengedhetetlen a kölcsönös tisztelet: tisztelet a pedagógusok között, tisztelet a pedagógus és a gyermek között, tisztelet a pedagógus és a szülők között.

Manapság kihívást jelent olyan erős és mélyreható kapcsolatot kialakítani egymás között, mint Gárdonyi falujának közösségében, de törekednünk kell a gyermek

⁷ Móra Lászlót idézi Ujjné Muhi Médi: Hogyan tetszik lenni?, *Szerencsi Hírek*, 1996. április 1., 4. [Móra László](#) (Letöltés: 2023. 01. 23.)

megismerésére. Fontos ismernünk általános érdeklődési körét, motivációját, otthoni hátterét. Fontos, hogy teljes képet kapjunk minden egyes gyermekről, ezzel is elősegítve az oktatási-nevelési folyamatot. Rohanó, sokszor felszínes világunkban is fontos olyan alapvető, hagyományos értékekhez ragaszkodnunk, mint a szeretet, az igazság(osság) és a tisztelet. Talán ezek adják a jó tanárság esszenciáját.

Who is a good teacher?

Let's try to answer this eternal question. I would like to choose the Hungarian writer and public teacher Géza Gárdonyi to represent some essential characteristics of a good teacher. László Móra has written the following words about Gárdonyi:

„This great master was a wonderful living reality. There were two bodies carrying within his body and he did not wave goodbye to any of them until his death. One was the flesh and blood of a teacher, the other was of a learner. He was always studying to improve himself and to emit warm and true words from his heart and mind. Maybe he was not a teacher but a master. Master of the heart and love.”

A good teacher has a wide range of knowledge. How can we get a hold on knowledge? We must be curious, open-minded and humble. We must live with an open heart.

In his novel, *My village*, Gárdonyi, the teacher is a living part of a community. He respects the people who live in the same village, and is respected by the people around him. Mutual respect is a very important part of the teaching process.

Nowadays it is very difficult to get to know everybody around us, and build a strong connection with every child and parent. But at least we have to try to get closer to the children we teach and get to know their background as well. In this rushing world, we must try to focus on some principles: love, truth, and respect. I think probably these are the most important traits of a good teacher.

Irodalomjegyzék

- Gárdonyi Géza: *A lámpás*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2016.
- Gárdonyi Géza: Egy népnevelőhöz, in Gopcsa László: *Gárdonyi Géza élete és legelső írásai*, Budapest, Pfeiffer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése, 1923, 16.
- Gárdonyi Géza (Z. G.): Hogyan műveljük magunkat, *Tanítóbarát*, 1886/1, 10.
- Gopcsa László: *Gárdonyi Géza élete és legelső írásai*, Budapest, Pfeiffer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése, 1923, 18–19.
- Keller Péter: Egy vidéki néptanító, Gárdonyi Géza pedagógiája, in Kováts-Németh Mária – Lévai Attila – Szabó Péter (szerk.): *Középszintű állami és felekezeti iskolák, tanítóképzők és árvaházak 1869–1949. A magyarság megtartó ereje III.*, Győr, Palatia, 2019, 223–231.
- Petrőczy Éva: Előszó, in Gárdonyi Géza: *A lámpás*, Budapest, Fekete Sas Kiadó, 2016, 5–7.
- Ujjné Muhi Médi: Hogyan tetszik lenni?, *Szerencsi Hírek*, 1996. április 1., 4.

ABSTRACTS

ANTALINÉ MISS, Lilla

Dobó's digital armour

Teachers of Hungarian Literature often find that primary school pupils nowadays are less and less interested and willing to embrace Géza Gárdonyi's novel in 6th grade. The project shows how the learning process related to the novel may be adjusted to the needs of the Generation Z. This method was first introduced in its current form in 2016 during the Digital Theme Week. The students were given enjoyable tasks in which they built a model, made business card and social media (imaginary) profile account, created video and comics and edited dictionary, using digital applications. These activities were supported by continuous self and peer feedback, as well as more formal evaluation, with the help of gamification elements. The method gave new aspects to the interpretation, also helped educate the pupils about the importance of reading.

Keywords: *Eclipse of the Crescent Moon*, Digital Theme Week, Generation Z project, (digital) gaming elements, content creation

FEHÉR, Éva

Cinege, Muci and the others – Géza Gárdonyi's narrative stories in pre-school literary education

Pre-school literary education methodology has always provided excellent possibilities for using classic, modern and contemporary children's literature pieces that are suitable for three to seven-year-olds. Psychologists and educators both in Hungary and abroad confirm the positive effect lyrical and narrative pieces, including narrative fiction, have on children's consciousness and mental development. The study aims to show, by using Gárdonyi's narratives for children, how narrative fiction and children's short stories might be highly beneficial in pre-school literary education. It also highlights how these literary works encourage and reinforce the children's ability to differentiate between tales and reality.

Keywords: Géza Gárdonyi, children's literature, pre-school education, literary education, short narrative story

GALUSKA, László Pál

Star Wars from Eger – From national romanticism to gang novels

The novels of Géza Gárdonyi and Ferenc Molnár are still the most popular pieces of Hungarian literature both in Hungary and abroad. It is interesting to observe the defining features of the two opposing teams in Molnár's novel, *The Paul Street Boys* and *The Redshirts*, which evoke the characteristics of the Hungarian national epic (Gárdonyi's *Eclipse of the Crescent Moon*) in a partly serious and partly ironic form. The study observes these unique features and examines how Gárdonyi's work becomes part of children's literature, as well as how Molnár interprets and reinterprets the tools of the heroic epic in his work.

Keywords: children's novel, gang novel, children's literature, youth literature, historical novel

H. TÓTH, István**Satisfying the need for humour: *My Village***

The thesis considers the healthy relationship between humour and young children as its starting point, emphasizing the pedagogical and personality developing importance of humour. It highlights the short stories of the Gárdonyi book titled *My Village*. In presenting the results of the author's previous research which have a focus on language and literature pedagogy the aim is not to analyze curriculum but rather to show that humour is merely „a hidden stream appearing here and there” in the current curriculums for literature and language as well as in the textbooks based on it. The study become obvious some permanent features of Gárdonyi's writing style such as simplicity, ennobling humour and delicately refined serenity.

Keywords: Géza Gárdonyi's short stories, farcical situation, humour of the character, desire to do jokes, the role of humour in education and developing personality

KELLER, Péter**The legacy of Géza Gárdonyi, my great-grandfather**

On the occasion of the anniversary of Géza Gárdonyi's birth and death the study demonstrates what can be considered the true intellectual legacy of the writer. It presents, how his contemporaries saw Gárdonyi as a writer and poet, and in what aspects they felt his literary world to be exceptional. The study illustrates with examples the significant impact his works had on readers. Then based on excerpts from his novels and personal confessions from the writer's *Secret Diary*, it sketches the spiritual portrait of Gárdonyi, who sought to serve his readers, built his worldview on evangelical love and had a primarily interested in the human soul.

Keywords: Gárdonyi's legacy, Gárdonyi's worldview, Gárdonyi's influence, Gárdonyi's spirituality, *Secret Diary*

NEUMAYERNÉ STREITMAN, Krisztina**The authentic, committed teacher**

The example of the famous writer and excellent teacher Géza Gárdonyi gave us the idea to have English Specialization students write an essay on the characteristics of the authentic, good teacher. This study presents the three most expressively written English essays together with their Hungarian translations. According to the trainee teachers, the most important characteristics of a committed teacher is to be dedicated, to be able to become a professionally and humanly authentic role model for the young people, to nurture human relationships, to love and know his/her students, to shape the community, and to educate future generations developing both their talents and their personalities.

Keywords: authentic, autonomous, motivated, holistic, humanistic

SOMODI, Ildikó**Puppet plays based on Gárdonyi's tales**

On the occasions of the anniversaries of Géza Gárdonyi's birth and death, students specializing in kindergarten education and infant care at the Faculty of Pedagogy of Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary designed and executed puppet plays based on the animal stories of the writer. They edited scripts, created puppets and backgrounds, and then performed puppet shows for the preschoolers in Viola Street, Budapest, IV. The following paper with images

and videos documents the project realized with the involvement of the students. It also includes usable and expandable scripts of the puppet plays, supporting artistic education in kindergarten.

Keywords: puppet play, Gárdonyi's animal tales, art education, visual project with drama, kindergarten

SZINGER, Veronika

The compulsory, the grumpy and the sceptical. Pros and cons: *The Eclipse of the Crescent Moon* in the school literary canon

The study provides arguments for and against the compulsory nature of reading Géza Gárdonyi's novel, *The Eclipse of the Crescent Moon* without claiming to be exhaustive. It refers the opinion of those teachers of Hungarian literature and literary experts and who have been participants in the debate that has been ongoing for decades. The study does not wish to support one or the other side of the argument, but it hopes to describe and present the concepts that are behind these ideas (compulsory, joint and shared reading). These concepts can bring people closer to the social consensus, but even more so that children remain readers as adults.

Keywords: compulsory reading, joint reading, shared reading, school literary canon, historical novel

TÓTH, Alisa – BALANYI, Zoltán

***Eclipse of the Crescent Moon* – through process-oriented game**

In the era of visual information production and consumption, there is an early need to develop visual literacy. An excellent tool for this is the process-oriented game presented in the study whose theme was the visual art adaptation of *Eclipse of the Crescent Moon*, in memory of Géza Gárdonyi. Its goal was that student teachers specializing in kindergarten education to become familiar with the method through practical tasks, and, subsequently, by adapting to the abilities of preschool-aged children, they should be capable of applying it in their everyday kindergarten practices. The collaborative creative work of several weeks was successful: many of the students' creations demonstrate outstanding visual skills.

Keywords: *Eclipse of the Crescent Moon*, process-oriented dramatic activity, interdisciplinary thematic drama education activity, visual games, visual literacy in kindergarten

VALLENT, Brigitta

Sentence structure characteristics in Géza Gárdonyi's short stories

The study examines five of Gárdonyi's short stories from the point of view of sentence stylistics. The statistically based analysis of the texts establishes the characteristics of Gárdonyi's sentence structures and describes the modality, complexity and variety of his sentences and their stylistic significance. Finally, the study compares the findings with the results of similar research carried out in the work of other authors.

Keywords: Géza Gárdonyi's short stories, sentence structuring, sentence stylistics, complexity indicator, structural indicator

A kötet szerzői

- Antaliné Miss Lilla, oktató
Dunaújvárosi Egyetem Bánki Donát Technikum, szakmai vezető, PedExpert.hu
misslilla83@gmail.com
- Dr. Balanyi Zoltán, főiskolai docens
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
balanyi.zoltan@kre.hu
- Fehér Éva, főiskolai tanársegéd
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
feher.eva@kre.hu
- Dr. Galuska László Pál, főiskolai docens
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
galuska.laszlo.pal@kre.hu
- Dr. H. Tóth István, ny. egyetemi docens
Univerzita Karlova
david228@freemail.hu
- Keller Péter, irodalomkutató
kellerpeter@gardonyigeza.hu
- Neumayerné dr. Streitman Krisztina, főiskolai docens
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
streitman.krisztina@kre.hu
- Prof. Dr. Pap Ferenc, egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
pap.ferenc@kre.hu
- Dr. Somodi Ildikó, főiskolai tanár
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
somodi.ildiko@kre.hu
- Dr. Szinger Veronika, főiskolai tanár
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
szinger.veronika@kre.hu
- Dr. Tóth Alisa, egyetemi adjunktus
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
toth.alisa@kre.hu
- Dr. Vallent Brigitta, egyetemi adjunktus
Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kar
vallent.brigitta@kre.hu

Gárdonyi Géza gazdag és sokrétű munkássága kimeríthetetlen forrás: minden kor olvasójának képes újat és érvényeset mondani. A Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Kara az író halálának 100. és születésének 160. évfordulójára emlékezve készítette jelen kötetét, amelyben tizenegy szerző tíz tanulmánya olvasható. Valamennyi más szemszögből közelít Gárdonyihoz, új ismeretekkel gazdagítja az olvasót az *Egri csillagok* szerzőjéről, a novellistáról, a meseíróról, a tanárról, és feltárja az életmű kapcsolatát többek között az olvasásra neveléssel, a projektpedagógiával, a digitális írástudással, az óvodai játékkal. A tanulmányok módszertani és interdiszciplináris megközelítésre töreksenek, hasznos és érdekes olvasmányt kínálva a gyakorló pedagógusoknak is.